

ALD

A TARTALOMBÓL:

ÁCS KÁROLY VERSFORDÍTÁSAI SZLOVÉN
KÖLTŐKBŐL — HERCEG JÁNOS ÉS MAJTÉ-
NYI MIHÁLY ELBESZÉLÉSE — SINKÓ ER-
VIN ÉS SÚLHÓF JÓZSEF REGÉNYRÉSZLETE
— DÉSI ÁBEL, DÉR ZOLTÁN ÉS LATAK
ISTVÁN VERSEI — BORI IMRE, BÁLINT
ISTVÁN ÉS LÉVAY ENDRE TANULMÁNYAI
— KORUNK, A RÁDIÓ FOLYÓIRATA — KO-
NYOVICS MILÁN VISSZAEMLEKEZÉSEI —
KÖNYVSZEMLE — LAPSZEMLE

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

5-6

1955

MÁJUS-JÚNIUS

XIX. EVF

TOLLAT VÁSÁROLUNK

minden mennyiségben legmagasabb áron Vajdaság területen lévő felvásárló állomásainkon keresztül Szállítunk külföldre jól ismert bácskai tollat

»PERJE«-EXPORT
SZUBOTICA

A Vajdasági Magyar Kultúrtnács

a korábban meghirdetett szindarabok mellett a következőket is az egyesületek rendelkezésére bocsátja:

Ostrowszki: Erdő
Móricz-Garay: Forró mezők
Nusics: Gyanús személy
Bródy Sándor: Tanítónő
Indig Ottó: Ember a híd alatt
Krasna: Drága Rúth
Polyákovics: Nyugalom háza
Bíró-Laták: Sárga liliom
Fauchois: Szegény Mavrier
Muscatescu: Titanic keringő

Ifjúsági előadásokra

Dickens-Garay: Copperfield Dávid
Retlom-Garay: Csizmás kandur
May Károly-Garay: Rézbőrű gavallér
(Winnetou)
Defoe: Robinson Crusoe
M. Sirola: Három jóbarát
Aranykacsa

Fentiekén kívül kiadtuk a „Magyar népdalok“ harmadik füzetét

Megrendelhető:

A Vajdasági Magyar Kultúrtnácsnál,

NOVISZÁD, ulica Narodnih heroja 19/I.

Póstafiók: 160. Folyószámla a Nemzeti Banknál 300-T-275

A »Prva Petoletka«

*védjegyű
lábbeli
elegáns,
izléses,
divatos
és olcsó*

»PRVA PETOLETKA« CIPŐGYÁR SZUBOTICA

Herceg János

Cirkusz a faluban

A cirkusz délután érkezett a faluba. De mivel tavasz volt, s a hosszú esős idő után végre kisütött a napsugár, úgyhogy a házak opálos fényben álltak a talajról felszálló pára felhőiben, a parasztok kinn voltak a földeken, alig néhány öregasszony lézengett az utcán.

— Gyászos bevonulás, a fene egye meg! — dörmögött csalódottan az igazgató, aki most nem frakkban és magas cilinderben feszített, hanem bőrmellényben ült, félre-csapott sapkával a fején, fűzős sárga csizmával a lábán s erős kézzel fogta a traktor kormányát, amely a kerekekre szerelt színes faházakat vontatta maga után. — Csak azt szeretném tudni, hol vannak a gyerekek? Gerard, fogd a trombitát és csapj egy kis zajt.

Középkorú ember baktatott a traktor mellett, mert nem volt az valami sebes jármű, igazán könnyű volt lépést tartani vele. Félretolta fején a zöld vadászkalapot és kedvetlenül vakarta meg a tarkóját. Mert ha valamit utált a szakmában, hát ezt szívből utálta. Nem szerette az olcsó reklámot, az otromba vicceket, az izléstelen lármát, aminek semmi egyéb célja nem volt csak az, hogy felhívja magukra a figyelmet. Mindig úgy érezte ilyenkor, mintha önmagának hazudnék. Mintha az egész valóban nem volna egyéb főzönséges csalásnál, ócska komédiánál, amihez látma kell, csinnadratta, értelmetlen és

megalázó bohóckodás, ahogyan a nép, a közönség, a beavatatlan látja a művészetet, s csak ilyennek hajlandó elfogadni a cirkuszt.

De nem szólt semmit. Tudta, hogy a közöny ennél is gyilkosabb merénylet és nincsen rettenetesebb, mint üres sátor alatt játszani. Betty Ramanda azért esett le tavaly a trapézról, mert a körbefutó padosrok üresen ásítottak a mélyben, s ha nincsenek a lovászfiúk, senkinek se jut eszébe tapsolni.

Megadóan ballagott vissza a kocskifelé, az egyikre felugrott, kikereste bojtos piros papírsüvegét, feltette az álarcot, amelynek ökölnyi vörös orra volt és hosszúszúra festett kék szempillája, nyakába akasztotta a hatalmas rézkürtöt, azzal megállt a kocsi hágcsóján, trombitált és ordított, mintha valóban megkezdődött volna már a cirkusz.

Ügylátszik azonban, hogy a reklámnak ez a módja nem volt valami meggyőző, mert mire kiértek a vásártérre, amelyet magas jegenyék szegélyeztek, mint általában a vásártereket, csak itt a fű dúsabb volt és zöldébb, mert tavasz volt; mire megálltak s kipányválták a foltos ponynylovakat, gyorsan összeállították a vasrácsos ketracet, amelyben Robi, az öreg oroszán rágcsálta fogatlan szájával szeliden a bűdös marhahúst, addigra csupán

egy falka gyerek fogta körül kíváncsi szemmel a tarka karavánt.

Gerard nem időzött tovább a téren. Únta az előkészületeket, az álmos várakozást, a tétlenségnek ezeket az önkínzó óráit, amikor mindenki igyekszik valamivel agyonütni az időt; únta a szőke Riát, aki fekete dresszben, nyakába görbített lábbal passziánoszott az egyik kocsni mélyén, mert komolyan vette a tréninget, művészetének egyetlen titkát, s méla undorral nézett a ragyásarcú műlovarnő felé, aki senkivel se törődve, a szennyesét mosta egy apró bádogteknőben s németül dúdolt valami edeskes dalt.

— Bemegyek a faluba! — kiáltotta oda az igazgatónak, aki mint mindig, most is káromkodott és vészesen hadonászott maga körül. — Kicsit körülnézek! — tette még hozzá, de az rá se hederített.

Az ilyen látogatások a falvakban, előadás előtt, mindig hozzájárultak az érdeklődés felkeltéséhez. Az ismerkedés, a közvetlen találkozás, még így civilben is, félig biztosítani látszott a sikert.

Gerard azonban most nem gondolt ilyesmire. Hatalmas hullámokban zengett a tavaszi délután csendje, a fákról és a fűszálakról nehéz szagok szálltak, s néki furcsa régi emlékek motoztak a szívében, mint amikor valaki hosszú idő után végre hazatér.

Itt született, ezen a vidéken, s ezt még soha sem érezte ilyen marasztaló nosztalgiával, mint most. Ehhez bizonyosan hozzájárult a csalódás átmeneti állapota is, amely időnként elfogta. Nem az életben, nem az önmagában való csalódás, hanem a mesterség unalmából eredő kételey. Mert volt úgy, hogy merőben értelmetlennek és céltalannak találta mindazt, amit csinál s úgy érezte, hogy az elmúlt húsz év minden álmatlan éjszakája s minden éber álma, ami a művészetét időnként tündöklő fénybe majd a szenvedés komor színeibe vonta, hazugság és önámítás volt csupán. Az, hogy billiárdgolyókkal tud labdázni az orra hegyén, hogy kardot tud nyelni, hogy mindig a talpára esik, ha a többi bohóc faron billenti, miközben kétszeres szaltót csinál a levegőben, most semmi-ségnek tűnt előtte.

— Hát lehetséges volna, hogy már megöregedtem? — kérdezte nem is önmagától, hanem mintha a fáktól, az égtől, a felhőktől, a pirosuló háztetőktől várt volna megnyugtató választ. — Negyvenöt éves vagyok. A művészetben ebben a korban érkezik el az ember a kiteljesedéshez. Ilyenkor válik biztossá minden fogása,

ilyenkor málik szét benne minden kishitőség és félelem.

Az egyik utca sarkán volt egy kocsmá. Csengős ajtaja volt, mint a régi boltoknak s pirosarcú menyecske állt a söntés mögött. Arcának azzal a mérsékelt mosolyával fogadta, amely talán minden vendégének egyformán kijárt. S ő mégis úgy érezte, mintha az asszony kedvessége csak néki szólna.

Kért egy pohár bort, leült az ablaknál álló asztalhoz s hol a menyecskét nézte, hol az utcára bámult. Kettőjükön kívül senki sem volt a gerendás kocsmateremben.

— Messziről jön? Mert látom, nem idevaló, — szólalt meg az asszony, miközben poharakat tördögelt fényesre. — Meglátom én azt mindjárt, ha valaki idegen. Mindenkit ismerek.

— Nagyon messziről, — mondta, pedig a szomszéd faluból jöttek, de a távolságot most nem térben gondolta. S meg is bánta mindjárt, hogy ilyen jelképesen válaszolt. Egykedvű arccal tette hozzá: — Van itt egy kis dolgom, azt elintézem, aztán megyek vissza.

Magában kuncogott, hogy az asszony most nem is sejti, ki lehet ő. Azt hiszi talán, áruját kínáló utazó vagy valami családi örökségben járó ember. Restelte volna bevallani, hogy artista, bohóc. Az ilyen faluban lenézik az effajta népséget. Benn a ponyva alatt még kacagnak rajtuk, hogy a könnyük kicsordul, visszafojtott lélekzettel bámulják őket, de kinn a faluban, az utcán, az életben, ahol végtér a varázslat, csak ajkbiggyesztve, megvetéssel szólnak róluk. A jó házőrző komondornak nagyobb a becsléte.

— Jökor jött, — mondta az asszony s vékony ujjával a kendője alá simította barna hajfürtjét, — most legalább nem fog unatkozni. Itt a cirkusz. Délután érkezett, este már játszanak is.

— A cirkusz, á! — Legyintett, hogy minden gyanút elhárítson magáról, s akkor félig kedélyesen, félig komolyan így folytatta: — Elnézném én inkább magát egész este meg azon túl is, amíg lehet. Ha lány volna, még feleségül is elvenném talán.

— Jaj, ne bolondozzon, hallja, mert majd a szaván fogom, — védekezett az asszonyka incselkedve, mint akinek nagy gyakorlata van az udvarlás ilyen kacér elutasításában. — Lány már régen nem vagyok, de özvegy.

— Hüha! — ugrott fel Gerard, mert egyre érdekesebbnek tűnt néki ez a játék. Két hosszúra nyúlt lépéssel a söntés-

B. Szabó György illusztrációja

nél termett és egészen belehajolt a menyecske arcába, úgy mondogatta vakmerően: — Na lássa! Ki tudja, nem éppen magára vártam-e annyi éven át. Az ilyesmit nem lehet kiszámítani. A szerelem hirtelen tűnik fel az ember életében. Akkor lepi meg, amikor nem is gondol rá. Ilyen szempontból igazán hasonlít a halálhoz. Egy szót szóljon csak és mindjárt itt maradok örökre.

Az asszonyka göcögve, fuldokolva nevetett, mert sok bolond embert látott már, de ilyet még nem. S ahogyan az ágált clótte és esküdözött égnék emelt kézzel, kifordult szemmel, kicsit rekedten és lobo-gó hajjal, azon már nem is lehetett eléggé nevetni. Félni kellett volna tőle, de félni se tudott, olyan furcsa volt az egész. A hang megakadt a torkában, nyitott tenyérét szétálló ujjával a szívére szoritotta s úgy mondta az elragadtatás mosolyával:

— Ha még sokat beszél, ránszakad ez a csárda. Maga igazán elmehetne színésznek, mutogatni magát. Próbálja meg, talán még föl is veszik.

— Micsoda? — csodálkozott a bohóc, hogy egyszerre ilyen veszélyes területre fordult a beszélgetés, — maga azt hiszi, hogy a játék az semmi? Maga mindig biztos benne, hogy mikor mond igazat és mikor hazudik? Maga határozottan tudja, hogy melyik a fekete és melyik a fehér?

A menyecske most már ijedten nyitotta nagyra a szemét, s ahogy a bohóc gondolatából s védekezéséből felocsudott, meg kellett értenie, hogy a játék pillanata végetért. De miután vannak dolgok, amelyeket szavakban ki se lehet fejezni, mert hiányzik hozzájuk a valószerűtlenség szabadsága, s ő jól tudta ezt, hiszen művésztének lényege ezen alapult, csak ennyit mondott az ijedt kocsmárosnénak:

— Hát tudja, mit! Jöjjön el estére a cirkuszba s majd...

Azt akarta mondani, hogy majd a művészetével fogja megmutatni a mindennapi élet valóságának, a nehézkedés törvényeinek relativitását, de nem folytatta. Egyrészt nem akarta elárulni magát, másrészt tudta, hogy az asszony meg sem értene.

— A cirkuszba? — mosolygott újra fölényesen a kocsmárosné. — Dehogy megyek! Nem érdekel engem az a sok butaság, amit ott látni lehet. Meg nem is érek rá. Nincs nekem kire hagyni az üzletet.

A bohóc szomorúan hajtotta le a fejét. Hiába! A vágyakozás nyugodtabb élet után nem egyéb öncsalásnál. S ha az imént még utálta a cirkuszt, amelynek se hire, se nagyobb művészi jelentősége nem volt, szánalmas vidéki cirkusz volt, ha viszolyogva gondolt is életének elmúlt húsz évére és mindent értelmetlennek talált benne, most be kellett látnia, hogy csak egy futó hangulat áldozata lett.

Meghajtotta magát a kocsmárosné előtt, de már háttal állva és olyan mélyen, hogy a feje a lába között kandikált ki, aztán ki egyenesedett, visszafordult, ijesztő vigyor ült az arcára s köszönés nélkül elrohant, ki az utcára, a cirkusz felé.

A jegenyékkel szegélyezett pázsitos téren már felállították a sátrat, a porond is leborotválva, fűrészporrall beszőrva várta, a műlovarnő fejére tette arany-szőke parókáját, a nőtény makimajom pedig huszárnak öltözve sírdogált az egyik sarokban, mert néhány hét előtt elvesztette a párját.

Sietnie kellett, mert esteledett már, közeledett az előadás ideje.

Dragotin Kette:

Téren

Szikrázik
 az est
 háztól-házig
 a rest
 hold támolyog ki a térre.
 Viz szökken:
 marék
 fénybe törten
 a cseppek átlátszó vére.

A türkiz
 porok,
 az örök víz
 konok
 halálai a bronzmederben,
 örvény ez,
 nyitott,
 sorsos, édes
 titok,
 végtelen, akár a szerelmem.

De messze
 az ég,
 beleveszne
 elébb
 az álmotok, suhogó cseppek, —
 s ti méla
 hitek,
 Angéla
 hideg,
 hiába, hiába siettek!

Szikrázik
 az est,
 háztól-házig
 a rest
 hold támolyog ki a térre —
 reményem
 halott,
 de oly szépen
 ragyog
 a kedves zárt szemén a béke...

Elhagyott szerető

Tavaly még utánam futott —
idén már férjhez is jutott
a kis hamis;
és múlik a nyár, és itt a tél,
bekopog hozzám a dali férj.
(Szép az asszony, daliás férjürem is!)
„Barátom” mondja s a hangja vig.
„Bizony, a család szaporodik!”
— Oh, régi, bolond szerelem —
„Bölcsőt faragj, festettet, díszest,
egyik oldalát rózsával hímezd,
másik oldalán szekfű legyen;
hogy rengesse, lábbal lengesse,
lány altatóval eldédelgesse:
tente baba, tente! . . .”
. . . S faragok bölcsőt, festettet, díszest,
egyik oldalán dús rózsá-hím lesz,
másik oldalát szekfűvel szegem;
hogy rengesse, lábbal lengesse,
lány altatóval eldédelgesse:
tente baba, tente.
Faragom három nap, három éjjel,
hogy nem szakad a szívem széjjel? —
a szemem könnyes, könnyen téved,
pirosat nézek feketének,
bölcső helyett koporsóm faricskálom,
a fenekén mind a remény, az álom,
a boldogságom! . . .

Ács Károly műfordításai

A műkedvelők országos szemléje

A felszabadulás tizedik évfordulójára, a tíz év alatt elért eredmények összegezésére rendezték az idei ünnepi játékokat. A nagy körös-ggrel, milliós anyagi áldozatokkal megrendezett szemle azonban sem külsőségeiben nem felelhet meg az évforduló ünnepélyességének, mert hiszen a főváros eseményekben gazdag életében nem kelthetett kellő figyelmet, sem szervezettségében nem töltötte be hivatását. A főszevetség ugyanis inkább a színházi körök figyelmét hívta fel az ünnepi játékokra, úgyhogy azok valami tehetségkutató rendezménynek látszottak, s nem mozgalmi jeleget kölcsönzött a szemlének, hogy a kulturumunkások igen széles körének figyelmét felkeltse. A hírvést is magukra a vidéki együttesekre hárította és így csak azoknak az előadásoknak volt nagyobb közönsége, amelyek lokálpatriotizmus alapján vonzózták oda egy-egy vidékről származó fővárosi lakosokat.

A szinpad, amelyen az előadásokat tartották, valóban műkedvelő játéokra szánt kis játéktér volt a Szarajevska utca 26. szám alatti szak-szervezeti otthonban. Felszerelése hiányos, a világitási efektusokhoz nagyon kevés eszköz állt rendelkezésre, az öltözők szűkek és közvetlenül a nézőtér mellett vannak, úgyhogy még a sütögő beszéd is áthallatszott az ajtón és zavarta a terem csendjét, s a pénztárnál, ruhatárnál is nem egyszer megtörtént, hogy a közönség jóval előbb érkezett oda, mint a személyzet. Mindez jelentéktelen mellékkörülmény lenne, de pontosságban, a külsőségek gondos megszervezésében a főszevetségnek kellett volna példát mutatnia a vidékről érkező együtteseknek, mert az, hogy a közönség érdeklődjék, el is juthasson akadálytalanul az előadásra és élvezhesse, éppen úgy hozzátartozik az előadások előkészítéséhez, mint maga a jó szinpadai rendezés.

Másrészt meg kell állapítani, hogy az előadások olyan színvonalasak voltak, hogy nemcsak jóval a műkedvelők szokott nivója fellett állottak, hanem nagyjából megfeleltek a vidéki hivatásos színházak átlagelőadásainak. Valamennyi együttesben kitűnő erők működnek, nemegy közülük valóban méltó lenne arra, hogy hivatásos szinpadra kerüljön és kizárólag a színjátszásnak szentelje tehetségét. Az előadásokat megtekintő rendezők és színészek sok olyan szereplőt láttak, akiket szívesen vinnének át szinpadukra. Csakhogy az amatőr színházak célja és feladata nem az, hogy utánpótlást neveljenek a hivatásos színházak számára. A szerb nyelvterületen ezt elvégzi a színiakadémia és a népköztársaságunkban működő néhány középfokú színiiskola. A műkedvelő színjátszók magas hivatást töltenek be a kisebb és nagyobb

vidéki központokban, no meg a falvakban, amelyekbe nem juthat el hivatásos színház, vagy csak alkalmilag vendégszerepelhet.

A szemlének éppen az volt a célja, hogy megfigyelje, mennyire töltik be hivatásukat a vidéki műkedvelő színjátszók. És megállapítható, hogy a tíz évi munka roppant fejlődést hozott, nagy fellendülést eredményezett. Igaz, 2300 színjátszó csoportból és 72 amatőr színház együtteséből választották ki azt a nyolcat, amely a szemlére eljutott, egy már szinte milliós mozgalom legjobbjai kerültek el a fővárosba. Az is igaz, hogy valamennyi előadást a műkedvelő rendezők mellett még hivatásos rendezők is átfésülték. Mindez azonban éppen azt bizonyítja, hogy rengeteg kiváló színjátszó tehetség van és annyira komolyan veszik küldetésüket, hogy a legkomolyabb feladatokra is vállalkozhatnak. Ha ehhez még hozzáfűzzük, hogy a műkedvelésben megszűnt az egykori öntetszelgés, hivalkodás, szinte ritka jelenség hogy az előadásokat a tehetősebb szereplők arra harsnáják fel, hogy divatszelmét rendezzenek, fitogtassák magukat, akkor kétségtelen, hogy a tíz évi jól átgondolt és következetesen irányított munkának meg volt az eredménye. Az együttesekből kimaradtak a tehetségtelenek, a legkisebb szerepeket is olyanok játszották, akik kellő gyakorlattal nagyra hivatottak a műkedvelő színjátszásban.

A tehetségnek ez a nagy szemléje tekintethető az ünnepi játékok legszebb és legjelentősebb eredményének. Ebből következnek egyrészt, hogy az előadások színvonala átlagosan egyforma volt, csak árnyalati eltérések segíthették a bírálóbizottságot a jobbabb kiválogatásában. Másrészt az egységes színvonal következtében a hibák is nagyjából azonosak voltak. A legtöbb zökkenő a végzavak körül vált érzéhetővé. A párbeszédnek nem eléggé simán, természetesen kapcsolódtak egymásba, kivárták a végzót ott is, ahol a játék szerint bele kell vágniuk a másik szavába. A dikció nem mindig felelt meg a szövegnek. Mivel elsősorban arra törekedtek, hogy pontosan mondják a betanult szöveget, olykor egészen hideg szövegmondás maradt és nem a megfelelő hangsúlylyal, a játék egységének megfelelő, a darab mondanivalóját kiemelő akcentussal hangzottak el nemcsak mondatok, hanem gyakran egész jelenetek. Nem tudnak egységet teremteni a belső érzések olyan felhevítésében, hogy hangjukban, játékkukban kifejezésre jusson és ez a színjátszás legfőbb eszköztéké középső belső hév csak olykor jutott el arra a fokra, hogy a játéka maga igazi lendületében élt.

Ezekre a jelenségekre hívták fel nagyjából a műkedvelők figyelmét a szakemberek. Figyelmeztették a színjátszókat, hogy nemcsak a rendezőnek kell megfelelő koncepcióval rendelkeznie, nemcsak neki kell áttekintenie, hogy mikor mi miért történik a darabban, hanem magának a színjátszónak is elemeznie kell szerepe minden részletét, tisztába kell jönnie azaz, hogy mikor mit miért mond, vagy tesz és csak akkor, ha teljesen felgotta megszemélyesített alakjának jellemét, jellegét, külsőségeit és belső tulajdonságait, csak akkor tudja olyan hitelesen megjátszani, hogy akkor is bele tudja élni magát a belső lendületbe, amikor különféle zavaró körülmények folytán egyébként nincs meg a hangulata, kedve a játékhoz. A színházi emberek éppen arra igyekeztek kioktatni a műkedvelő színjátszókat, hogyan készüljenek fel egy-egy szerep eljátszására és teremtsék meg játékkukban azt a kiegyensúlyozottságot, amely elengedhetetlenül meg szabadulniuk attól, hogy kedvezőtlen körülmények között, vagy maguknak a próbák fegyelméletességének hiánya folytán nem nyújthatnának olyan kitűnő játékokat, olyan jó alakítást, amilyenre tehetségük képessé teszi őket.

Ez volt különben azoknak a napi előadásoknak is a célja, amelyeket Demics, a Beogradsko Dramsko Pozoriste rendezője tartott a műkedvelőknek az előadásokkal párhuzamosan rendezett szeminárium keretében. Igaz, eleinte kissé figyelmen kívül hagyta azt, hogy azok, akik erre a beográdi szemlére eljuttotak, akik az óriási méretű selejtezésben megmutatták, hogy alkalmasak arra, hogy a fővárosban fellépjenek, túl vannak a színjátszás ábécéjén. Később azonban nagyon hasznos és értékes előadásokat tartott, nagyon sok olyan segítőszöveget, apró és nagyobb színészi „trükkre” hívta fel a színjátszók figyelmét, amellyel elősegíthetik, hogy tehetségük kibontakozzék és eredményesüljön játékkukban. Ezzel a szeminárium, a színházi próbák látogatása mellett, valóban értékes segítséget nyújtott a résztvevőknek további munkájukhoz.

Magukról az előadásokról nagyjából a következőket mondhatjuk el:

Szigorú feltétel volt az ideai járási, körzeti, központi és végül a beográdi szemlén is, hogy csak mai hazai írók műveit játsszák. Vitatható, hogy amikor országszerte meglehetősen nagy a bizalmatlanság a mai hazai művekkel szemben és éppen a hivatásos színházak legjobb előadásaival kell a közönséget meggyőzni arról, hogy a hazai művek nemcsak ugyanolyan élvezetesek, mint a külföldről hozottak, hanem tárgyuknál fogva jóval közelebb is állnak a mai dolgozókhoz, akkor alkalmasak-e a műkedvelő színjátszók arra, hogy ezt a propaganda-küldetést elvégezzék, átvegyék a hivatásos színházak szerepét és népszerűsítsék a hazai műveket. Vitatható az is, hogy a szemleig csakugyan a legjobb eredményeket mutatta-e, hiszen a feltételt eléggé későn írták elő, majdnem olyan későn, hogy az együttesek új darabot már nem tanulhattak be és ha játékrendjükben nem volt mai hazai színmű, akkor nem vehettek részt a szemléken. Ez az utóbbi azért vitatható, mert így nagyon sok helyen megtörtént, hogy nem a legjobb együttesek jutottak tovább, hanem azok, amelyeknek repertoárjában volt ilyen darab is. Mindenesetre figyelemzetés ez minden műkedvelő együttesnek, hogy a jövőben érdeklődjék a hazai művek iránt, foglalkozzék velük, játsszanak időszerű drámákat vagy komédiákat és ne csak a szemle ne találhassa őket készületlenül, hanem a hivatásukat is jobban betöltsék mind a hazai

dráma fejlesztésében, mind annak népszerűsítésében.

Magyar nyelvterületen ezt a feltételt majdnem lehetetlen volt betartani. A főszövegszempont ezert el is tekintett ettől, hiszen a végso szemle tizennegy előadásán csak a Közös lakás című nagyon értéku komédia szerepelt a mai szerzők műve között. Talán érdekes lett volna, ha a zentai együttes a hazai szerzők által dramatizált Sáraranyall szerepel. De sem a dramatizálás nem volt eléggé szerencsés, mert nem a dráma, hanem a regény epikai törvényeit követte, sem a rendezés nem volt olyan, hogy az előadás alaposabb beavatkozás nélkül is megállta volna helyét a beográdi szemlén. Végül is a magyar műkedvelő színjátszást a noviszádi József Atilla kultúrkör együttese képviselte Heyerman holland szerző „Remény” című tengerész-drámájával.

Nisi szakzervezeti amatőrszínház: VilágtalanoK. Jozsij Kulundzics drámája. (Rendező Ivan Smajc). A hadifogság és önkéntes szárműzetés hét esztendei távolléte után hazatérő és magát vaknak tetető férj, a hűségében megingott asszony, az ingyenelő szerető a főszereplői ennek a drámának, amelyben nem a világban keserű tapasztalatokat szerzett és hazaszerepeltből visszatérő, vak férj a világtalan, hanem az a környezett, amely a nagyvilágból csak a nylonharisnyákat és a csomagokból előkerülő jökat látja és nem azt, hogy másutt milyen az élet a borzalmasan pusztító háború után. Az együttes azonban nem fogta fel teljesen a darab lényegét és jól, tehetséges erőekkel, de hidegen, igazi szenvedélyek és lendület nélkül, sokszor száraz szövegmondással valóban csupán jó műkedvelők színvonalán álló előadásban szöalltatta meg a dráma mondanivalóját. Néhány szereplő egészen kiváló alakítást nyújtott és tehetségesen bizonyult, de nem tudta egyszerűsen és egyenletesen kifejleszteni játékát.

Erdekes, hogy ezzel a darabbal, amely a hivatásos színészeknek is komoly, nehéz feladat, a másik szemlén fellépő együttes, a **kovini amatőrszínház** társulata sem boldogult teljesen. Mindenesetre ebbe több zavaró körülmény is belejátszott. Elsősorban az, hogy Borivoje Nikolic nemcsak a főszerepet játszotta, hanem rendezte is a darabot, ami a leggyakorlottabb hivatásos színész játékában is sokszor zavart okoz, mert nem ellenőrizheti önmagát. A másik zavaró körülmény az volt, hogy a rendezés egészen halk, sokszor suttogó, szinte csak elhelt szavakra állította be a játékokat, viszont a szomszédos terebben a népi táncsoport macedon táncokat tanult be a kellő dobergéssel és a dob szava elnyelte a színjátszók szavait. Még így is megállapítható azonban, hogy a kovini előadás nagyon jó volt, a rendező bátran bele nyúlt a jelenetkebe, helyenként kurtította is a párbeszedekeket, hogy dinamikusabbakká tegye őket és árnyalati finomságokat hozott ki szereplőiből, amire csak nagyon tehetséges színjátszók képesek. Sajnos a kifinomult játékhöz elengedhetetlen belső átéltség nem kísérte végig a szereplők beszédét és elszuttogott szavak sokszor léleknélküli, üresen hangzottak, — lehet, hogy az izzalom és a zavaró körülmények folytán. Az előadás így is jóval feülemelkedett a műkedvelés átlagos színvonalán.

Petyi városi amatőrszínház siptár-együttese: Nita, a darab szerzője Jozsij Vladovics-Relja, Albániából hazakerült és jelenleg Zarában élő nyugalmazott siptár tanító. Rendező Krisztó Borisa gyorstalpaló tanfolyamokon kiképzett tanító. Az együttes a legnagyobb elismerést és a

legértékesebb jutalmat kapta, tehát, ha nem is volt hivatalos rangsorozat, a kitüntetés természeténél fogva első lett a versenyen. De nemcsak azért, mert valóban szépen is játszott, hanem inkább azért, mert úgy szólván semmiből kezdte és roppant erőfeszítések árán jutott el arra a színvonalra, hogy a szemlélő felléphetett és megálta a helyét olyanok között, akik közül a beográdi legjobb műkedvelő együttesét kihagyták, mert nem érte el a többiek színvonalát. A darab, amennyire tolmácsok segítségével megérthettük, 1726-ban a szkadari környéken, egy kis faluban, s utóbb Zárában játszódik le, a régi siptár életet, harcokat, Nita, a siptár leány tragikus sorsát mondja el több-kevésbé sikerült drámai keretben. Az előadás nemcsak nagyon érdekes és lendületes volt, hanem sokszor annyira szemléltető, hogy a meg nem értett szavak mellett is követhető volt a játék menete. A szereplők között sokan alig láttak azelőtt más színházban, mégis megtanulták azokat a kifejező eszközöket, amelyekkel hatásosan keltették életre a szöveget. Maguk a színpadi képek szemléltetően mutatták a siptár világot, a házak belsejét, mindazt, amit csak ők ismernek igazán és amelyben tíz év előtt nagyon kevés változott, noha több mint kétszáz év telt el a darab szerinti cselekmény óta. Érthető, hogy a siptár színjátszók vendégszerelése a legnagyobb figyelmet vonta magára és a legteljesebb elismerést aratta.

Becsei városi amatőrszínház: Forgószél. Debreceni József Szmena címmel szerbe is lefordított darabja. Bátorság kellett hozzá, hogy a nehéz, nagyon széles játékskálát igényelő drámat másorra vegyék, mert jóval többet követel általában, hangulathullámszában, a játék fordulatoságában a szereplőktől, mint amennyi műkedvelőktől rendszerint kitélik. Ha a becseiek mégis nagyon szép előadással, jól érvényesítették Debreceni mondanivalóját, érzékeltették a háború előtti és utáni légkört, az dicsőretekre válik és azt bizonyítja, hogy ha megfelelő rendező állandó vezetésével komolyan folytatják a munkát, az együttes az egyik legjobb amatőr-társulatává válik majd Vajdaságban és talán nemcsak Vajdaságban. Mindent persze nem oldhattak meg, a világitási körülmények is gátolták, hogy egyes szereplők megfelelő meggyőző erővel hassanak, de így is egyike volt a legértékesebb estéknek a szemle nyolc estéje közül. Néhány szereplő egészen meglepő drámai átéléssel, elmélyültséggel és alakjának alapos megformálásával külön is kitűnt. Amellett talán még azt is meg kell állapítanunk, hogy Becse, a kétnyelvű város szerb együttese azaz, hogy magyar író drámáját játszotta, a testvériség-egység ügyének is jó szolgálatot tett. Szimeon Jellics rendezéséhez ugyan utóbb még hozzá kellett nyúlni, különösen pedig több dramaturgiai beavatkozásra volt szükség, de kétségtelen, hogy jól értelmezte nemcsak a darabot és a játékot, hanem az amatőrszínház feladatát is.

Noviszádi József Attila kultúrkör: Remény. Rendező Gyapjas István. Érdekes, jó előadás volt, hasonlíthatatlanul jobb, mint az, amely az együttes előterbe állította és hozzájuttatta, hogy Beográdban a vajdasági magyar műkedvelő színjátszást képviselje. Megmutatkozott, hogy a szereplők alaposan kihasználják a két előadás között eltelt majd két hónapnyi időt és sokkal értebben, alaposabb koncepcióval, a jelenetek gondosabb felépítésében, belső dinamikájában elevenítették meg a komor drámát, mint eredetileg láttuk. Megmutatkozott ezzel az is, hogy a szereplők valóban tehetségesek, alkalmasak arra, hogy jó rendező erőskezű ve-

zetésével komoly amatőrszínházzá avassák társulatukat. Nem voltak meneksek az átlagos műkedvelő hibáktól, különösen pedig egyik-másik jelenetben a száraz szövegmondás, a belülről át nem élt játék csökkentette a hatást. De ahogyan egészen kialakult ez a mégiscsak súlyos, nyomott légkör, szociális tartalommal telt dráma, ahogyan elénk tárult egy gazdag ország teljes nyomora, kegyetlen embertelensége, hajótulajdonosok gyilkos kapzsúsága, az hatott azokra is, akik a szavakat nem értékék és a játékot csak a rövid ismertetés segítségével kísérhették figyelemmel. Az együttes ezzel a beográdi játékkal megérdemelten került az első három kitüntetett közé. Remélhetőleg nemcsak ez a társulat, hanem az egész magyar műkedvelő színjátszás levonja a tanulságot, megérti, hogy tartalmasabb játékra kell törekednie, de örömmel fogadja a mindannyiunknak szóló beográdi elismerést is.

Loznici városi amatőrszínház: A Koen-család, Zlatko Krbacsek drámája, rendező Zoran Panics. Különös dráma, tárgyát a náci-német megszállás első hónapjaiból merítette, szereplői zsidók, akiket elért nemcsak tragikus hitleri sorsuk, hanem az árral úszók zsarolása is. Hogy sötét, kilátástalan és valamennyi szereplőt elpusztító a dráma menete, az a korszak valóságából következik, amelyre emlékezett. Maga a dráma azonban nem egészen kiforrott íróra vall — Krbacsek nem is hivatásos író, csak a tárgy ragadta meg érdeklődését — és több benne a szándék, mint a drámaépítő készség, több benne a szándékolt szembeállítás, mint amennyit a cselekmény elvisei, s amennyi alaposabb helyzetismeretből következhetett volna. Ezek a nehézségek azután kihatottak a megelevenítésre is. Loznica több mint ötven éves műkedvelői hagyománnyal rendelkezik és ennek megfelelően az előadás is gondülékeny, elmélyült, színvonalas volt és sokszor feledtette, hogy a szereplők nem hivatásos, csak amatőr színészek. Valóban hozzáértéssel, a színpadi mozgás gazdaságos beosztásával építették fel a drámai összefüggéseket és végül a tömegtragédiát is kirobantott jeleneteket, s talán szövegük nem hatott eléggé meggyőzően, talán a gyűlölet nem fűzött bennük eléggé, ha a jelenetek mégsem váltották ki azt a hatást, amelyet az emlékeztető történet, a jelszavunkból le nem tűnő kiáltás: halál a fasizmusra! — megkövetelt és megérdemelt volna.

Szmederevszkapalánkai „Abrasevics” amatőrszínház: Idegen házban, Milenko Miszailovics beográdi rendező drámája. A szemle legjobb szerb előadása volt. Maga a dráma nagy színpadismerettel, de nem elegendő emberábrázoló készségre és sorsszemléltető adottságra vall, tárgya azonban magában is érdekes, mert azon keresztül, ahogyan egy városi leány véletlenül bekerül egy jómódú falusi házba, de szembe találja magát a maradi szokásokkal, a falu elhagyott hangulatával és végül nemcsak elme- nekül, hanem a gazdag legény helyett a szegény, üldözött falusi forradalmárt követi, ezen keresztül megmutatkozik a harminc év előtti falu társadalmi, élete, maradisága, belső korhadtsága. Az előadás mentes volt minden színpadiaságtól, a szerb parasztokat hétköznapi egyszerűségükben, felcíröztségek és ünneplenség nélkül mutatták be, nagyon jól berendezett színpadon elénk tárult a szerbiai, eldugott falubeli parasztház belseje nemcsak berendezésében, hanem belső életében is. Megtélelészerűen ez volt egészen véve is a legjobb előadás a szemlén, amit különben a bírálóbizottság is kellően értékelt.

Sulhóf József

A színházi tetszésnyilvánítás

A színházi tetszésnyilvánítás feladata, hogy a szerző által írt színdarabot a nézők előtt megelevenítse, illetőleg az abban szereplő egyéneket életre keltse. Ennek fogva tehát az írott mű a színházi tetszés legfontosabb kelléke. A színdarab különféle egyéniségekből áll, akiknek cselekedetei a nézők szemei előtt bontakoznak ki. Ott, a nézők előtt alakul sorsuk úgy, ahogy a mű szempontjából és a darab cselekményének tolmácsolása érdekében alakulnia kell. Az egyéniségek és jellemek különféle érzésekből, akaratokból és gondolkodási formákból tevődnek össze. Sokoldalúnak kell tehát lennie a színházi tetszésnek, ha a valóság látszatát a legtökéletesebb formában óhajtja érzékelteni.

A színházi tetszés végrehajtási eszköze: az ember személyisége, vagyis ha a színdarabot megfelelő formában akarjuk bemutatni, az abban rejlő eszmét reálisan ábrázolni, akkor a színészek hangját, arcát olyanná kell formálni, amelyet a darabban előírt szerep egyénisége megkíván. A színházi tetszésnek tehát át kell magát alakítania, úgy, hogy az alakítandó alak egyénisége teljesen eltakarja az ő egyéniségét. Ehhez a színházi tetszésnek nagy képzelőere van szük-

sége. Hogy ezt elérhesse, kitarító munkával a próbák fásaszto órái alatt kell átforgalmaznia hangját, személyiségét és egész egyéni magatartását.

Hogy a színházi tetszés a nézők szemelátára formálja meg a jellemet, amelyet a költő elképzelt és amely művészi munkájának anyagául szolgál, át kell éreznie az alak kedélyállapotát és lelkének minden belső érzését. Láthatóvá kell tennie a cselekvés indító okait és az egyén egész belső lelki világát. Ha ezt a színházi tetszés eléri, akkor játéka élettelen és valószínű lesz.

Arra is gondolnia kell a színházi tetszésnek, hogy a megjátszandó alak ne csupán igaz legyen, hanem megfeleljen a művészi követelményei nek is. Tehát ne csak igaz a tetszés, hanem szép is nyújtson a színész, mert így lesz teljessé és művészié az alakítás. Ugyanez a szabály arra is vonatkozik, hogy az alak ne legyen csupán szép, hanem igaz is legyen, mert a művészetben az a két szempont nem nélkülözheti egymást. Ha a színházi tetszés csak az egyik szempont szerint oldja meg feladatát, művészi munkája egyoldalúvá válik.

—actor—

Színházi tetszésnyilvánítás

A színház világában nagy örömet okoz, ha a közönség hangosan nyilvánítja tetszését. Ez a hangos tetszésnyilvánítási forma: a taps. Már a régi rómaiak korában divatba jött ez a szokás. Ők még a tógájukat mint valami kendőt lobogtatták a tetszés jeléül a színészek felé. Az egyik római császár a nézők között apró vászondarabkákat osztogatott szét, melyet a darab végén lobogtatniok kellett. Ahány nép, annyi szokás jelentkezett a tetszés nyilvánításban. A régi időkben a francia színházakban a közönség sokszor a legdurvább módon adott kifejezést érzelmének. Párizsban 1596-ban a rendőrfőnök szigorú rendeletben tiltotta meg, hogy a közönség a színpadot közaporttal árasssa el. Ebből azt láthatjuk, hogy ez a szokás meghonosos-

dott a francia színházakban és ezért kellett megtiltani. Később, mivel kavicsot nem volt szabad dobni, sült almával dobálták meg a színészeket, amelyet a bejáratnál árultak az almasütők. Egyik régi feljegyzés szerint a fűtlyel való tetszésnyilvánítás 1680-ban Párizsban hangzott fel először Corneille egyik tragédiájának előadásán. Azonnal akadtak élelmes kereskedők, akik a színház bejáratánál olcsó pénzen árulták a fűtlyüloket. Volt egy kritikus, aki védelmébe vette a fűtlyüloket és azt írja, hogy a tetszésnyilvánításnak ez a formája „joga a közönségnek”, hiszen ha megvette a jegyét, kifejezést is adhat tetszésének, vagy nem-tetszésének.

— X —

Kis színházi lexikon

Összegyűjtötte: —yb—

ACT, ACTUS: jelentősége: tett, cselekedet. Színházakban a felvonásokat is ezzel a szóval jelzik.

ACTIO: (ejtsd: akció) a régi időkben a színdarabokat neveztek így, ma leginkább a színeszi játéokra, szem és arcjátéokra stb. mondják.

Á CONTO: fizetési előleg.

ACTOR: a római korban így nevezték a színészt. Még a múlt század első felében a magyar színésznél is használták ezt a kifejezést.

ACTRIX: színésznő.

ACUSTICA: (ejtsd: akusztika) színházakban az a közvetítés, amellyel a színpadon előadott hanggal a nézőtér építménye a nézőtér minden pontjára közvetíti a hangot.

Jó akusztikájú teremnek azt nevezik, amelyben a kimondott szó, vagy énekhang minden visszhang nélkül hangzik.

AGYONJÁTSZÁS: ha a színész mértéket nem ismerve túljátssa a neki kiosztott szerepet.

ALAKOS: a múlt század elején, az idegen szavak magyarosításának kezdeti korában ezzel helyettesítették az actor-szót, amely színészt jelentett.

ALAKÍTÁS: a színész által valamely alaknak megformálását nevezzük alakításnak.

ÁLFAL: a díszletnek vagy kulisszának régies neve.

ALKOTÁS: a színész által végzett munka eredménye: színészi alkotás.

Birtokpolitika

Komédia

Személyek:
Sütő bácsi,
Samu úr
A püspök,
A püspök kísérője.

(Kis országút-menti korcsma. Kecskelábú asztalok, a sarokban söntés. A falon a Mauthner-magvak és a Singer varrógépek plakátjai. Az asztalon fekete légysüvegek. Öreg, gulyás paraszt türelmetlenkedik az egyik asztalnál.)

Első jelenet

Sütő bácsi, Samu úr.

SÜTŐ Samu úr! Samu úr! Gyöjjön mán az istenfáját, de nehezen mászik.

SAMU (Falusi korcsmáros) Mi teccik?

SÜTŐ Aggyik egy féliter bort.

SAMU Szódával vagy szóda nélkül?

SÜTŐ Kell a fenének az a szóda. Hanem, hajja csak Samu úr!

SAMU Mi tetszik?

SÜTŐ Győjjik má, újjék le egy kicsit, ne üljek itt magam egyedül.

SAMU Dógom van nékem, Sütő bácsi.

SÜTŐ Dóga van, fenét van dóga! Na... Üljön má le egy kicsit, kérdezni akarok valamit.

SAMU Mit akar?

SÜTŐ Hajja csak. Azt mondják a tanyákon, hogy a püspök erre jár... Bérálni.

SAMU Mi közöm nekem a püspökhöz?

SÜTŐ Samu úr! Látott má maga püspököt? Aszongyák üvegkocsin jár, oszt akkora bot van a kezibe mint a juhászoknak.

SAMU Kiteelik tüle!

SÜTŐ Hajja csak, ha én tanálkoznék eccer avval a püspökkel, én leszdném rula a keresztvizet.

SAMU Má a püspökkel is kötöszködni akar? Mit vétett magának a püspök?

SÜTŐ Mit vétett? Azt vétette, hogy neki 40 ezer katasztrális héd főgye van a teremtésit, nékem meg mindössze három vékás. E miatt én híve vagyok, híve vagyok a... szekulizációnak.

SAMU Micsodának?

SÜTŐ Annak!

SAMU Arrú nem tehet a szegény püspök, hogy olyan gazdag.

SÜTŐ Hát ki tehet? Én tehetek? Mi? Én nem bánom, maradjon meg mind a 40 ezer hódja, de nékem aggya ki árendába azt a két vékás földet, ami a Köles dűlőben van az én földem mellett! Követelem!

SAMU Én tülem követeli kend?

SÜTŐ A püspöktül! Mér énnekem se dűlő utat vágni, se keresztül menni a püspök főggyin nem lehet. Én csak kerülővel jutok a saját földemhez, mer ez a két vékás elállja az utat. Az Isten süllyesse el, ez állja el az én utamat. Tudja? Nahát!

SAMU Sütő bácsi, a püspök nem ad bérbé földet. Ezt úgy hívják, hogy birtokpolitika.

SÜTŐ Birtokpolitika? Nahát nékem a püspök ne politizáljon. Ha püspök, maradjon a templomba! Mer én, ha megtanálom, megcsapom, valahán püspök van. Én velem nem lehet kukoricázni a nem jó istenit, mer én olyan ember vagyok, hogy...

Második jelenet

A püspök kísérője, majd a püspök

KISÉRŐ (Jön) Dicsértessék a Jézus Krisztusi! Kérem, a vendéglős úr... Hol beszélhetek a vendéglős úrral?

SAMU Tessék parancsolni kérem, én vagyok KISÉRŐ Kérem a püspök úr exellenciája erre jár béрмаutján, a hintaja kint áll az országúton, lehetne itt egy pohár vizet inni... Selters Salvator, Gieshübl.

SAMU Nagyon kitűnő szózdavizem van.

KISÉRŐ Erre méltóztassék exellenciás uram, talán ehhez az asztalhoz.

PÜSPÖK (Belép)

SAMU Csókolom a kezeit. Kezeit csókolom.

PÜSPÖK Úgy látszik Scarabeus, korcsmába jutottunk. A tivornyák házába.

KISÉRŐ Sic erat fatis. De exellenciád jelenléte tisztelőt kölcsönöz e helynek.

PÜSPÖK Foglalj helyet mellettem Scarabeus.

SAMU C, c! Milven kedves, finom ember!

SÜTŐ Hajja, én csak azt mondom, magának, ha nékem azt a két vékás földet ki nem adják, haszonbérbé, hát baj lesz! Annyit mondok, hogy baj lesz! Mir kell nékem a szekérral a másik oldalra fordulni? Az istenit annak a zuradalomnak!

SAMU Sütő bácsi... nézze, Sütő bácsi...

SÜTŐ Mit nízsek? Azt nízzi, hogy a szegény ember főggyire ráfekszik a püspöki birtok! Igazság e, mi? Hun itt az igazság? Minden a püspöké! Az egész világ a püspöké?

SAMU Sütő bácsi... lelkem, Sütő bácsi...
Meghallja.

SÜTŐ Meghallja? Hadd hallja! Azír mondom, hogy meghallja.

KISÉRŐ Úgy látom exellenciás uram, rossz helyre tévedtünk.

SÜTŐ Mir fogjam be a pofámat? Hát a szegény ember kutya? Hát van isten az égbe?

KISÉRŐ Reszketek, hogy exellenciás uramat valami inzultus éri.

SÜTŐ Hun van az az isten? Jöjjön ide az isten, oszt menjen el a Köles dűlőbe, ott meglátja, hol az igazság! Az istenit annak a püspöknek.

KISÉRŐ Talán indulnánk exellenciás uram.

PÜSPÖK Kis hitű vagy, Scarabeus! Dávidnak nem történt bántódása az orozslánok barlangjában, miért ijednék én meg egy kálvinistától? Nemcsak hogy nem félek tőle, de fogadom néked, hogy ezt az embert áttérem a katolikus vallásra.

SÜTŐ Nekem nincs igazságom? Hát kinek van igazsága? En kést hordok a csizmaszárba, ha éngem eceer megharagítanak, azt a betyár istenit! (*Fenyegetően feláll*)

KISÉRŐ Allj meg ember!

PÜSPÖK Ereszd őt hozzám, Scarabeus! Mi járatban vagy jó ember? A szemed tekintete tiszta, az arcod becületes. Miért akarsz te bántalmazni engem, az isten védtelen szolgáját?

SÜTŐ Hászen nem akarom én bántani a tekintetes urat, de ami igazság, az mégis csak igazság.

PÜSPÖK En majd rávezetlek az igazságra. Az igazság az emberek szívében lakozik.

SÜTŐ Nono.

PÜSPÖK Az igazság ereje mindennél hatalmasabb! Miként János apostol mondja a Jelenések könyvében: „Láték tűzkaput és a tűzkapun túl láték üvegengert, elegyítve tűzzel”. Látod édes fiam, az igazság olyan erős mint a tűz és olyan tiszta mint az üveg.

SÜTŐ Hát ez igaz... Ami igaz, az igaz.

PÜSPÖK Figyelj ide, édes fiam. Az igazságot a hitben keresd, a hitben mindig biztos menedéket találsz, mert amint Lucrécius mondja: „Suave mare magno turbantibus aquora ventis, e terra magnum alterius spectare laborem!”

SÜTŐ (*Bólint*) Értsem. (*Hátrafordul*) Így van e Samu!

PÜSPÖK Különös örömömre szolgál nekem, hogy szavaim visszhangot keltenek a te szívedben.

SÜTŐ Hát nagyon szípen teccik beszilni. El tudnám hallgatni két nap, két iccaka egy ültő helyemben, étlen szomjan. Samu úr! Hozzék csak ide még egy féllitert.

PÜSPÖK Nem kell a bor, édes fiam. Maradjon! Az igazság úgyis megtalálja a szívekhez vezető úttját.

SÜTŐ Hát igen, de azért tessék elhinni, mégis csak a borba van az igazság.

PÜSPÖK Figyelj reám édes fiam. Nagy öröm lenne az nekem, ha téged az anyaszentegyház gyermekei között látnálak. Térj át a katolikus vallásra.

SÜTŐ Tessik?

PÜSPÖK Térj át a katolikus vallásra.

SÜTŐ Hogy én áttérjek?

PÜSPÖK Térj át az egyedül üdvéztítő hitre.

SÜTŐ Engedelmet kérek, de ezt már még sem tehetem.

PÜSPÖK Mindent lehet, csak akarat kell hozzá. Térj át.

SÜTŐ Ajnye, de nagy szegyet tetszett a fejembe verni. Hogy áttérjek?

PÜSPÖK Térj át és megkapod a te jutalmadat.

SÜTŐ Hogy teccik mondan?

PÜSPÖK Térj át!

SÜTŐ Nem csak ezt tetszett mondani!

PÜSPÖK Es megkapod jutalmadat a földön és az égben.

SÜTŐ Hát az eget azt hagyjuk utoljára, hanem a föld, a föld! az igen! Tessék meghallgatni, amit mondok. Van énnekem 3 vékás földem itt a Köles-dűlőbe, itt mingyá a Hegyes Kenéz tanájára mellett. Jó föld, nem mondhatok rá semmit, csak az a baj, hogy sehogy se tudok hozzáférfni a szekerrel. Dülő út nincs, az országút mellett meg ott fekszik a püspöki föld! Odanyúlik

belőle egy kis darab, valami két vékás, oszt ez akadályoz engem. Hátha ezt a kis darab földet nekem az uradalom kiadja, haszonbírbe, mer ingyen nem kívánom, hát akkor nem mondom.

KISÉRŐ Figyelmeztetem exellenciádat, hogy ez a kérelem ellenkezik az uradalom birtokpolitikájával. Már több ilyen tárgyú kérelmet szigorúan elutasítottunk.

PÜSPÖK Várjál Scarabeus. (*Sütőhöz*) En a saját pénztáramból ötven aranyat ajándékozok neked.

SÜTŐ Nem érek én uram a pízzelel semmit. Nekem a föld kell, az a kis darab föld. Az a két vékás.

PÜSPÖK Es ha megkapod, akkor áttérsz?

SÜTŐ Akkor igen. De csak akkor, ha konkrétust mingyá megcsináljuk.

PÜSPÖK Legyen. Vendéglős! Tolla! és papírost. Clara pacta boni amici!

SAMU (*Hozza*)

PÜSPÖK Irjad Scarabeus! Haszonbérleti szerződés, melynek értelmében a püspöki uradalom a Köles-dűlőben levő kétvékás területű földet haszonbérbe adja... Hogy hívnak édes fiam?

SÜTŐ Ká Sütő Lajos.

PÜSPÖK Ká?

SÜTŐ Ká. Ká Sütő. Mert van egy Té Sütő Lajos is.

KISÉRŐ Té?

SÜTŐ Té. Tetves Sütő.

KISÉRŐ (*A püspöknek nyújtja a kész írást*)

SÜTŐ No, úgy igen.

PÜSPÖK Majd dátumot tesztek rá és aláírom. Ime beteljesült kívánságod, te pedig megfogadod és áttérsz.

SÜTŐ Áttérek.

PÜSPÖK Isten téged úgy segéljen?

SÜTŐ Isten engem úgy segéljen. Vakuljak meg, ha nem térek át.

PÜSPÖK Ime, itt az írás! Isten áldjon meg édes fiam.

SÜTŐ Áldja meg az én istenem magukat is. Áldja meg az isten. Samu úr! Adjik még egy féllitert!

PÜSPÖK Vendéglős! Fizetni akarunk! Diktáld be Scarabeus, amit fogyasztottunk.

KISÉRŐ Volt 2 pohár szódavíz. Egy árkus papíros.

SAMU Összesen 18 forint 40 krajcár.

PÜSPÖK Egy kicsit drágán számítottad.

SAMU Olyan ritkán tetszik idejönni!

PÜSPÖK Fizesd ki Scarabeus! Kárpótol engem az a tudat, hogy egy hívót szereztem az anyaszentegyháznak.

SAMU Mit tetszett csinálni?

PÜSPÖK Átterítettem ezt a jámbor embert a katolikus vallásra!

SAMU Kérem szépen, méltóságos főpüspök úr, itt valami baj van kérem.

PÜSPÖK Miféle baj?

SAMU Az öreg Sütő bácsi eddig is katolikus volt.

PÜSPÖK Mit mondasz?

KISÉRŐ Micsoda?

SAMU Az egész családjá katolikus.

PÜSPÖK (*Sütőhöz*) Hát te eddig is katolikus voltál?

SÜTŐ En igen.

PÜSPÖK Hát akkor miért fogadkoztál, hogy áttérsz?

SÜTŐ Hászen áttérek... Áttérek a reformátusokhoz, mert azt hallom, ott kevesebb az adó!

(*Függöny*)

Halkan hull a sötét

Halkan hull a sötét,
lassan osonva lép,
léleket-visszafojtva . . .
Szívem, mért reszketsz?
Mivel ijesztget
az alkonyi óra?

Valami sötét emlék
visszakapta a testét
és eljött érted?
Vagy a jövődő réme
ivódik fel a vérbe,
lopva, mint a mérgek?

Vagy egy jeges vihar
zord titkaival
dermednek a sírok?
Vagy rádövtözték
könnyük ezüstjét
a távoli sírok?

Halkan hull a sötét,
lassan osonva lép
a lépteinkben . . .
Szívem, mért reszketsz?
Mondd, mi ijesztget?
— Minden — minden . . .

N a r a n c s

Narancs, aranyszín
repül, repül
a lány ölébe.

Hahó, ki repít
arany narancsot
a lány ölébe?

Hátulról halkan
odalopakszik,
ujja lefogja
kiváncsi szemét.

Ki az? — „Bolondom.”
Ki még? — „A kedves.”
Ki még? — „Eredj már,
te szeleburdi!”

No — és azután?
Semmi — kihullott
a lány öléből
s messze gurult
az arany narancs . . .

Sinkó Ervin

Áron szerelme

(Részlet)

Akkor már hosszú évek óta szem elől vesztettem s abban semmi meglepő se lett volna, hogy Párisban akadtam újra rá. Ha minden nagyvárosra áll, hogy váratlan viszontlátások forgalmas színhelye, a véletlen által rögtönzött találkozások tán sehol se gyakoribbak, mint abban az egykedvűen magának élő, senkit se korlátozó, mert senkivel sem törődő gigantikus vendégfogadóban, amelynek neve Páris.

Április vége felé járt. Éjszakába nyúló társas együttlét után hágtam fölfelé a földalatti villamos szemetes, szürke kölépcsőjén. A már előretolt vasrács mellett, fent a kijártnál az egyenruhás metroalkalmazott még csak engem várt meg; én voltam a befejező pont az ő munkanapja végén.

A kis és szegény embereknek alvilága, a földalatti villamos után a tüdőt tágitó tavaszi éjszaka varázsos meglepetés. Még a Saint Germain des Prés templomának öreg kövei is rózsaszínűen mosolyognak, mintha megijednának a villanyfényben a selymes lágy és magas ég alatt. Ámha ennél sokkal kevésbé barátságos is lett volna a „felvilág”, akkor se siettem volna ez-uttal haza.

A mesebeli királynő megirtózva a nyirkos békától, aki hálópajtása akart lenni, felkönyökölhetett ágyában, megfoghatatlan és falhoz csaphatta a kéretlen vendéget, de énnekem a szabadulás reménye nélkül kellett volna magammal vinnem a fertelmes rosszkedvetem. Nem mintha ez éjjel különös okom lett volna rá, hogy szerencsétlennek érzem magam. Csak éppen társaságból jöttem, túl nagy társaságból, ahol idegenek és franciák, általában mindenki okos, gyakran szellemes, sőt kedve-

is volt. Csak éppen mindnyájan s én is órákon át igen élénken beszélgettünk. Dicsértünk és ócsároltunk festményeket, könyveket és szindarabokat. Találgattuk, hogy meddig lesz még elkerülhető az új háború s vitattuk, hogy még egyáltalán megállítható-e Európában a politikai és szellemi faszálódás folyamata --- s ezenközben, míg az én szám is javában járt, elhatalmasodott rajtam a beszéd, a minden szavak csömörös fanyar ize ott ragadt számban, mintha soha többé nem akarna elhagyni.

Ezért választottam a szokott út helyett kanyargós mellékutkákat ürügyet keresve a hazaérés halasztására. S mert évekig élhetek valamely városban s mégis oly rosszul tájékozodom, hogy könnyen eltévedve tanácstalanul kalandozok jobbra balra, zezugos utcák közt sokszor botlok azelőtt soha nem látott vagy tán addig észre nem vett látnivalókra vagy pedig — mint ahogy ezuttal is történt — nem ismerek rá az utcára, melyben pedig már százszor is jártam, csak nem ilyen irányból érve ki rá, csak nem ebben a világításban. A Rue Bonaparte volt, mint ahogy a véletlenül megvilágított — s véletlenül nem a szemnek megközelíthetetlen magasan — elhelyezett fémtábláról leolvashattam. Tovább bandukolva s már-már belenyugodva, hogy előbb utóbb mégis csak hazafelé fog vinni az út, egy kis térrel lepett meg Páris, egy kis térnek a csendjével.

Míg a városban mindenütt másutt közeeső perceket vagy égy-egy éji órát kihasználva, csak besurránó tolvajként settenkedve portyázik a csend, ezen a kicsi téren mintha minden idők óta s minden időkre szállt volna meg. Körül a házak is,

emeleteik ellenére kicsinek tűntek. Hangtalanul állták körül a kis kerek teret, mint egymás kezét tartó gyerekek, akik kör táncra indulva csodálkozva válnak egyszerű mozdulatlaná. A sötét ablakok csak a tér szélén álló fekete bronzlámpa visszaverődő fényétől csillámlottak vagy a tér közepén magányosan álló öreg vadgesztenyefa már sűrűsödő széles koronájának egy-egy rezzenetlen lombját tükrözték.

Ha Áron frakkban bukkant volna elém, kevésbé lep meg, mint hogy itt és így látom viszont. Mert a vadgesztenyefa vagy barna árnyékába rejtve pad is volt itt s a padon, kissé előrecsúszva, két kezét hátul, a nyakszirtjén összekulcsolva mozdulatlanul mint körül a házak s nesztelenül mint itt minden, Áron. (Mint ahogy lehetetlen valamely Watteau-kép keretében egy modern gépkocsi, úgy nem tudtam ezt az éjszaka elvarázsolt teret és Áront egy együttesben felfogni.)

A kép, mely egy emberről él bennünk, sokkal inkább alig ellenőrizhető, számtalan apró benyomásból, mint azckból a megnyilatkozásokból tevődik össze, melyeket több-kevésbé joggal, általában lényegeseknek szoktam nevezni. Áronhoz, ahogy Áront én eddig ismertem, semmi kép se illett, hogy ő legyen az a magányos, hosszú lábait messzire kinyújtó rövid gumikabátos alak, aki ebben az órában mintegy az éjszaka vagy a saját szíve verése hallgatásába elmerülve ült itt. A tőle elválaszthatatlan, nyakig zárt, sovány testéhez simuló szürke vitorlavászonzubonyon kívül semmi se egyezett Áronról való ismerős képpel. Különböző körülmények között és sokszor, de soha másképp eddig nem láttam, mint tevékenyen, mint elfoglalva. Ha erről a térről beszéltek volna neki s arról, hogy ott különösen éjfél után, mint gyermeket az anyja, ólébe rejt a csend, Áron, akit én ismertem, az nevetve rázta volna a fejét: nem érek rá effélékre vesztegetni az időt.

Nem mintha bárki is összetéveszthette volna Áront azokkal a kiállhatatlan, mindig lihegve elfoglalt személyiségekkel, akik úgy tesznek, mintha a nap minden órájában mindenki úgy várná, sürgetné, követelné éppen őket, mint színházi ruhatárost előadás után a legfegyelmetlenebb publikum. Áron épp ellenkezőleg mindig ráért — dolgozni. Semmiféle helyzet vagy környezet nem volt képes rá, hogy akadályozza őt a szorgalma naív folytonosságában. Naív mint mindig, Áronról szólva is, nemcsak a hívó biztonságát, hanem valami szinte rideg józanságot jelent.

Aki őt a küzdelmei, örökös illegálitása, nehéz börtönei és vakmerő szökései heves világitásában a forradalom romantikusának, afféle vörös gróf Monte Christonak vélte, annak Áron — nem fogom elfelejteni szavait — azzal felelt:

— Ami rendkívüli az én pályafutásomban, az nem az én, hanem a munkám természetéből következik. A pártmunkát se azért választottam, mert természetemnek jobban felelt meg, mint más tevékenység. Az én gyermekkorommal, az én társadalmi helyzetemből adódó megismeréseimmel nem volt más választásom, mint az életnek ez az útja. Ez az, amit szépirodalmi művekben sorsnak neveznek. Nem előzetes gondos mérték után szabják ki, még csak nem is úgy kapod, mint a konfekciós árut, mely legalább féligmeddig megfelel a te méreteidnek — rád adnak egy sorsot és viselned kell akkor is, ha óriásokra szabták. S mert így van, mert így volt, igyekeztem s állandóan továbbra is iparkodnom kell, hogy lehetőleg kitöltem, hozzáadjak.

Aki a legendás Áront kereste, arra az Áron személye könnyen kiábrándítóan hathatott. Vagy pedig minden esetre meglepően, mert másképpen volt vonzó, mint ahogy az ember várta. Áron számára, úgy látszott, az ő életének kielégítő és egyetlen magyarázata, hogy ő lelkiismeretes és mindenek előtt szorgalmas pártmunkás. Az ő ajkán a szónak: szorgalom — olyan ihletetlen ünnepélyes volt a csengése, mint talán csak még egy fogalomnak, a szónak: az Internacionale. Nemcsak a közvetlen pártmunkában volt fáradhatatlan. Pártmunkási kötelességét látta abban is, hogy magát kiképezze. Hosszúak amúgyis ritkán mosolygó kreol arca még inkább elkomolyodott s elől erősen kopaszodó feje a gond súlya alatt hajolt előre, ha kiejtette — s nem ritkán ejtette ki a szót: „Szellemi fejlődés”. Úgy beszélt erről, mint ahogy betegek az orvosukkal a maguk állapotáról való megfigyeléseiket közlik. Mint általában mindazok, akiknek nem volt módjukban azokhoz az alapvető ismeretekhez jutni, amit többé-kevésbé még a rossz iskola is megad, minduntalan megesett vele, hogy valami banális idegen szó vagy szakkifejezés ijesztő akadályként tudta útját elállni. Ilyenkor hajlandóbb volt túlbecsülni, mint semmibe venni annak a fontosságát, amit nem értett. Hiába, hogy igen bonyolult elméletek között otthonosan mozgott. Mintha mindig incselkedve futna előre az, amit utól akar érni s a helyett, hogy előremehetne, sokszor egy-egy puszta szó miatt vissza kellett fordulnia s

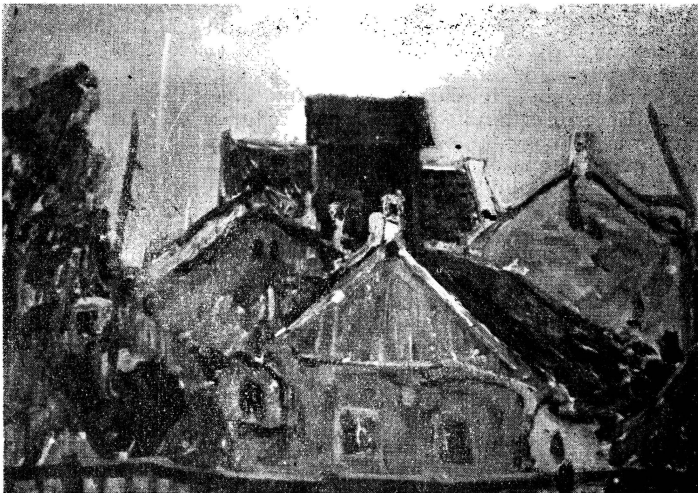
á magyarázat, amit emberektől vagy lexikonoktól és szótáraktól kapott, természet-szerűen sokszor újabb magyarázatokat igényelt és nem egyszer csakis ismereteinek újabb hiányaira döbrentette. Úgy lát- szott, nála lelkiismereti követelménnyé nőtt a tudás, bár valószínű, hogy ebben az ő „fejlődési” farkaséhségében közrejá- szott a betűnek atavisztikus imádata is. Lévéen ő annak a népnek sarja, mely tüzzel égetett meg s lerombolt minden bálványt, hogy földig hajoljon a magateremtette egyetlen bálvány, a könyv szentsége előtt.

Áron ha olvasott, jobbán kockás írka feküdt, melybe az ő szűk, apró betűivel sűrűn jegyezgetett. Különböző börtöneiről nem igen beszélt, de egyikről-másikról, ahol könyvhöz tudott jutni vagy valamely a politikai foglyok közt szervezett kurzus- son vehetett részt, elismerő szavakkal emlékezett meg: „Sikerült ott szellemileg profitálnom.” S nem egyszer hallottam szájából ugyanezeket a szavakat, ha va- lamely társaságban kellemesen eltöltött délutánjáról számolt be. Szívesen járt tár- saságba s legtöbbször akadt valakire, aki- vel valamit megmagyaráztatott magának. Ha nem, akkor ő magyarázott. A társas élete azonban a nappalra korlátozódott. Egyszer vele mentem valami nagy mee- tingre, ahol ő is csak publikum volt. S mint a gyerekeknek a munkásasszonyok- nak ölében, este tíz óra tájt Áronnak is

leragadt a különben mindig erősen, szinte erőlködve figyelő sötét szeme. Estére már fáradt volt, mert naphosszat, ott is, ahol mások csak szórakozva pihentek, ő dol- gozott.

Lehetséges hogy minden a Pártba ve- tett hite mellett, ha homályosan is, vala- mit az életben mégis, mindig is nyugtala- nítónak érzett. Lehetséges, hogy nemcsak a lelkiismeretes és szorgalmas pártmun- kási kötelességérzetből akarta szüntelen erőfeszítéssel a „szellemi fejlődést”, ha- nem látva a sok magabiztos önelégült em- bert, tán azt remélte, az ő naivitásával, hogy ha még több könyvet olvas, ha még alaposabban birtokba veszi a tudományt, akkor öelötte se marad semmi se kérdés, rejtély és kétség.

Ilyennek ismertem Áront s ma sem hi- szem, hogy tévessen láttam. Csak éppen nem egészében láttam őt, egésznek vet- tem, ami csak sok részlet volt. Minden addigi róla való emlékem és a tény között, hogy ő volt az, aki azon az elvarázsolt kis téren, a késői órában a padon ül, ma már nem érzek ellentmondást, de akkor csak vonakodva hittem a szememnek, míg meg nem győződtem róla, hogy soványan, a mítikus vitorlavászonzubonyában, hom- loka fölött csak még erősebben megkopa- szodva, ő volt az, ő a görbe orrával, csu- nya húsos ajakkal, Áron. S a késő óra el- lenére, láttam, még csak nem is alszik.

Zorán Petrovics

Zentai részlet

III.

— Aron!

Összerezzen, s mint akit túlságos negligenciában leplek meg s nem tudja hogyan szedje rendbe magát, a maga mellé tett kalapja után kapott. Últében kiegyenesedve nyújtotta felém a kezét.

— Te vagy az?

Fáradt volt a hangja mint a mozdulat és örömtelen a kézzszorítása. Mint akinek nem könnyű a csend után, melyet megzavartak, eligazodni az élő hangok világában, úgy felelt a kérdésemre, hogy előbb utánam mondta — Hogy mióta vagyog Párisban? Ma érkeztem Párisba.

Volt valami szokatlan az egész emberen, nemcsak a helyzeten, melyben találtam. A legkevésbé bonyolult magyarázat, amire találtam, a föltevés volt, hogy csak a szokásos pénztelensége az oka, hogy itt ilyenkor s így magányosan találok. S mert emlékeztem rá, hogy valahányszor pénzbeli segítséget kellett valakitől elfogadnia, sokkal kevésbé volt bohém, mint bármelyik törölmetszett megszorult nyársipolár s mert gondoltam arra is, hogy talán azért is vár itt hajléktalanul az éjszaka múlására, mert még nincsenek meg a hotelben fölmutatandó hamis papírjai — miután letelepedtem melléje a padra, vendégül hívtam éjszakára az én szobámba.

— Köszönöm. Van már szobám. Itt a hotelem, nem messze, Rue Racine. Igazad van, ideje volna már nyugovóra térni. Legfőbb ideje — mondta magát nógatva s fejét csóválva mint valami szolid családfő, aki maga számára érthetetlenül valami kicsapongásba keveredett bele. — Legfőbb ideje, úgy-e? — s úgy nézett rám, mintha véleményemre várna, a következő pillanatban azonban tekintete szórakozottan siklott le arcomról.

Fel akartam kelni, hogy elinduljunk.

— Mindjárt, mindjárt — mondta és aztán mint azok a camelot-eknek nevezett párisi utcai árusok, kik a járókelőket szávaiknak bámulatos zuhatagával igyekeznek megállítani és lenyűgözni, hirtelen élénk, túl élénk beszédbe fogott, beszélt és beszélt. Volt ebben bizonyos erőltettség s szavainak a vehemenciája olyan átlátszóan nem önmagáért, olyan kellemetlen volt, hogy a sértődöttségnek érzésével együtt támadt fel bennem a kívánság, hogy faképnél hagyjam. Nem mintha teljesen érdektelen dolgokat beszélt volna.

— Megfigyelted-e — így kezdte hamis elfogulatlansággal, akart élénkséggel — vajjon kérlek megfigyelted-e, hogy mindenütt az ingyenes közhasználatra szánt

padok olyan kényelmetlenek, mint ez, melyen most ülünk?

Kérdezte, de nem várt feleletre. Nyilván semmi se érdekelt kevésbé, mint az én esetleges válaszom s mindjárt ömaga folytatta, az ő magyarázatát, tanítós modorában, mely ezuttal rám különösen kellemetlenül hatott.

— Azoknak óriási számához képest, akiknek az utcapad életszükséglet, a városokban botrányosan kevés az utcai ülőalkalmatosság. Ez az első, ami szembetűnik. Három kategória az, akiknek szükségük van az utcapadokra: akik vendéglőbe nem mehetnek és padon fogyasztják el szegényes ebédjüket, továbbá akiknek nincs pénzüik, hogy kávéházban folytassák társaséletüket s végül a mindkétnebeli ifjúság, melynek nincs pénze más találkahelyre. Egyszóval a rosszul fizettek és a munkanélküliek. Mint mindenben még ezekben a padokban is fellelhető ennek a társadalomnak rejtett arcolata. Semmi más se kellene, mint hogy ennek a padnak a támlája kissé szélesebb és kevésbé egyenes legyen s hogy ha még az ülését csak valamivel homorúbbra csináltatták volna, az ember ahelyett hogy befájduljon az ülésbe az ülepe meg a keresztcsontja, élvezhetné a pihenést. Ahhoz, hogy az ember zárt főúri parkokban mindenkinek szabadjon sétálgatni, hősi és véres forradalmak kellene. Újabb s még véresebb forradalmak az előfeltétele oly csekély vívmánynak is, mint amilyen a gondosabban készült, csekélységgel homorúbb utcai pad. Nem különös? A történelmem mint árdrágitó, mint a legzsarolóbb árdrágitó? — így beszélt Aron s egyszerre már nemcsak beszélt, hogy beszéljen, ötletszerű kíváncsisággal, bizonyos hével fordult hozzám a kérdéssel. — Mondd, szoktak neked is efélék eszedbe jutni?

— Szoktak.

Kurta, szándékosan goromba volt a válaszom, mert sértett a szerep, melyet Aron osztott ki nekem. Angol terminológiával „ambulatory treatment”-nek hívják azt a gyógykezelést, melyet bizonyos mérgezőseknél alkalmaznak, hogy megakadályozzák a pácienszt az alvásban; jártni kell a friss levegőn, szakadatlanul beszélni hozzá, minden módon meggátolni, hogy viszszerüljön a mérgezettség öntudatlanságába. Úgy látszott, hogy Aron egyszemélyben a páciens és az orvos s én csak ürügy vagyok, szóval tart, hogy magát tartsa szóval. Kétkelkedem benne, hogy egyáltalán ráért-e Aron valaha is bárkivel is bajtársiasságon túlmenő személyes barátságot ápolni. Mégis attól kezdve, hogy

mi, még mindketten fiatalok, összetalálkoztunk, számtalanszor keresztezték egymást útjaink és mindig volt egymásnak mit mondanunk s ha nem is dicsekedhettem azzal, hogy barátok voltunk, viszonyunkban nem egyszer a bizalom közeljárt az intimitáshoz. Nem ép utolsó találkozásunk alkalmával történt, hogy Áron ugyanebben az egérszürke vitorlavászonzubbonnyban, hosszú nyakán a kiugró ádámcsutkájával, fehér ujjait mintegy láthatatlan zongora billentyűin futtatva, bánnattól súlyos szemekkel, magyarázta nekem, hogy meg kell tanulni a szabad boldog nevetést s hogy miként tanulta ő meg, hogy az embernek önmagát kell szeretnie? Évekig nem láttuk egymást s voltunk annyira közel egymáshoz, hogy ily meglepő viszontltáás első órájában általános elmefuttatások helyett valami személyes szót várhassak el tőle, egy szót, ami az ő szava s amit csak hozzám intézhet. S most már tudtam, hogy magam előtt is titkolva, csak azért nem mentem haza a legrövidebb úton, mert bár csak fanyar szájját hoztam a társaságból, megint társaság után kíváncsoztam, azt remélve, hogy segítségemre lesz a véletlen s újabb ismerősökkel hoz össze. Csakugyan annyira szeretnék társaságban lenni? Nem, a társasosztón nem annyira a vágy, hogy másokkal legyünk, mint inkább a vágy, az oly ritkán megva-

lósuló vágy, hogy a másokkal való együttlében örömlünket leljük.

A legritkább esetben vezet célra s mindig tapintatlanság egyenesen megmondani valakinek, hogy csalódtunk benne s mégis nem fojtottam magamba a kitérő panaszt.

— Társaságból hazafelé tartottam — így kezdtem a lamentációmat — s talán azért, mert öregszem, újra az történt, mind sűrűbben esik meg velem, hogy egy-egy ember első pár szava után, mint szakember egy-egy gombból az uniformisra, úgy ismerem rá az első szavak nyomán egy-egy gondolatvilágra. Ami rosszabb a déjá vu érzésénél is, én a déjá lu unalmával legtöbbször mindjárt kívülről tudom és előre unom a fejtegetéseket s az érveket, amik következni fognak. S előre tudom, előre unom, amit ellenvetésként vagy argumentumnak magam fogok újra — hányadszor s majd még hányszor! elmondani. Sematikus és megdőbbentően csekély manapság a szóbakerülő gondolatvilágok száma. Talán azért van így, mert öregszem, de mind gyakrabban esik meg velem, hogy társaságban minden és mindenki csak emlékeztet. Hogy tehát a te szavaddal kérdezzelek: mondd Áron, szoktak neked is efélék eszedbejutni? Mondd Áron, jutott már eszedbe, hogy mily kísértetiesen sovány a magunkfajta embe-

Zoran Petrovics

Fruska Góra

rek társas összejövetelének a repertoárja? Ajknak és nyelvnek hangos mozgásával hangos mozdulásra ingerelni más ajkakat és nyelveket, hogy legkedvezőbb esetben olvasott és élt tapasztalatoknak felkavart üledéke, az az okosság szökkenjen szavakba, mely ugyan legkevesébb se nélkülözheti s mégis az embernek — vagy ahogy egykori, régebbi németek nevezték: a kedélynek a legtöbb is keveset nyújt, oly keveset! Mondd Áron, lehetséges-e, hogy negyven életévvel még mindig nem jöttél rá, hogy milyen keveset profitálunk az olyan másokkal töltött órákból, melyekben legföljebb, hogy megint a te szavadat használjam, sikerül „szellemileg profitálnunk”? Nem jobb-e személytelen gondolatokat, akárcsak tárgyi ismereteket rövidebb úton, kézikönyvekből szerezni meg? Inkább mint parasztlakodalmon együtt zabálni és inni, inkább együtt sírni vagy átkozódni, verekedni vagy ölelkezni, de a lélek bőjtje, a szegénység, hogy ha nem tudunk egymással más kezdeni, mint „eszmecserét”, eszméket cserélgetni!

Hosszúra nyúlt a tirádám azért, mert amennyire a téren magányosan világító bronzlámpa fényénél a nagy fa árnyékában Áron halvány arcát láthattam, az volt az érzésem, hogy bár figyelmesen fordul felém, zárt kaput dörgetek hiába. Még az a gyanú is felmerült bennem, hogy Áron nem is hallja, mit beszélek. Vagy azért hallgat makacsul, mert megértette, hogy övele nem vagyok hajlandó eszméket cserélni s másképen nem akar vagy nem képes beszélni? Azt jelenti-e hallgatása, mely az én tirádat követte, hogy: jó, akkor nincs egymásnak mit mondanunk?

Nem együtt, csak egymás mellett ülve hallgattunk. Ha ennyi év után bárki más régi emberével találkozik valaki, magától kínálkozik a kérdés: honnan jössz? meddig maradsz? De valakitől, aki mint Áron mindig hadilábon áll a polgári legalitással, akinek, mint Áronnak, kockázatos feladataihoz legtöbbször hozzátartozik, hogy hivataln szemek elől elrejtse jövése-menése nyomait — legalább is tapintatlanság ilyen embertől megkérdezni, hogy mi járatban van. A köztünk támadt csend kezdett úgy elhatalmasodni, mint valami jöváhetetlen kudarc. A szellemi gutaütöttségnek egy fajtája volt ez. Éreztem, hogy a labirintussá váló csendben minden múlt perccel mind messzebb tévedünk egymástól. Mégse, még mindig semmi más se jutott eszembe, csak olyan kérdések, amiket fel nem vehettem. Kezdtém átkozottan ostobának találni, hogy még mindig itt ülök, ahelyett hogy felállnék és magára hagyva

Áront, mennék utamra. Meg akartam mondani Áronnak, hogy már csak magamra boszankodom.

— Valódi, vérbeli franciák nem ühelnének soha így, eféle lelki spaszmusban egymás mellett, mint most mi ketten — szóltam s igyekeztem, hogy a rövid nevetésem ne hangozzék erőltetetten hangosnak. — A hibás én vagyok. Mindenki akin fogott Páris nevelése, ahelyett, hogy éhes kíváncsisággal fürkészte volna a padon magányosan virrasztó embert, elfordította volna a fejét, spontán diszkrécióval. Ha azonban rádismelve mégis idekerült volna melléd, értené a módját az elfogulatlan csevegésnek. Azért-e mert közönyösebb, mint mi, akik a társasélet hagyományos civilizációján kívül élő barbárok vagyunk? Minden esetre bölcsebb. Az udvariassági szölamok, a könnyed formák nemcsak neki, de a vis-á-visjének is védelmet nyújtanak. Mindenki diszkrétén megőrzi a maga külön határait s ezzel tán inkább könnyít egyik a másik terhén, mint az, aki nem éri be a maga kényelmével.

Egymás mellett ültünk, de mintha sötétben keresztül valami távoli kőpartra kiabáltam volna át. Csak tudtára kaptam adni, hogy én is tudatában vagyok, nekem is kínos, hogy nem birunk egymással mit kezdeni és úgy gondoltam, hogy ezután most már csakugyan menni fogok. Áron egyetlen mozdulattal se marasztalt, de ép ez az ő merev némasága akadályozott. Nem tudtam volna megmondani, hogy miért. Hogy felkeljek és elmenjek, hogy őt így itthagyjam, ezt valami olyan mértékű brutalitásnak éreztem, ami fölülmúlt erőmet s amire Áronnal szemben voltaképp semmi okom se volt. Talán csak az hatott rám, hogy Áron sápadt kreol arca a szokottnál is sápadtabbnak tűnt.

Minél groteszkebb, kibírhatatlanabb volt itt mellette, annál világosabban, annál vonzóbban idéződött fel előttem az a kis feketebajuszos fiatal metroalkalmazott, aki kezével a már féligcsukott vasrácscon várta, míg felérek én, az állomás lassan bandukoló utolsó utasa. S hogy újra fülembe csengett a felriasztó, barátságosan sürgető, elégedett hangja: „On ferme, monsieur, on ferme” — egyszerre ráeszméltem, hogy voltaképp mi volt az, ami után kerülökkel halasztott hazautamban vak vággyal óhajtoztam. Semmiképp se olyan társaság után, mint az Ároné! Mire áhítoztam? Semmi másra, mint a metronak erre a kis feketebajuszos alkalmazottjára, aki a sapkáját egyéni izlése szerint félrecepva, kissé a balszemére húzva úgy viselte, mintha az nem is volna egyenruha

előírások tartozéka. Társaságnak nem személyszerint ennek a sapkának a gazdáját kívántam, hanem egyet azok közül a párisi százezrek közül, kiket ő képviselt a szememben s akik után a nyugtalan vágyamat épp ez az én kis feketebajuszos búcsuzatóm szította fel bennem. Semmi mást, csak épp hogy valaki ilyen szóbaálljon velem, de úgy, mint ahogy egymással el-elszórakoznak, maguk közül valónak elfogadva beüljön velem az első kis bistrotba egy pohár borra, sőt ami még gyönyörűbb, más tucat emberrel együtt a zinc előtt álldogálva, elfogulatlanul folytassák vele egyet azok közül a dallamosan rap-szódikus és csodálatosan súlytalan beszélgetések közül, melyeket a zinc-nél Páris bistrot-i naponta többszázegyszer hallanak s melyek, hozzátartoznak a digestionhoz, akár a számtalan színpompás apéritif...

Vágnak nevetségesen szerény. Mért van az, hogy annak, akinek már vágyódni kell utána, elérhetlenebb az elérhetlennél? Ami millióknak magától adódó szürke hétköznap, mért elérhetetlen az énnekem? — kérdeztem magamban egy majdnem ellenséges pillantással Áronra. Nem Áronnak, legalább annyira magamnak is szólt ez a keserű, fájdalmas elégedetlenség. Mint a dantei túlvilági univerzumban, ez életben is mindenkinek megvan a maga örökkévalósági, változtathatatlan illetőségi helye. A változatosság minden káprázata mellett mindenki mégis csak mindörökké ugyanabba az egy körbe, az ő körébe van áthághatatlanul zárva. Itt ülök Áron mellett és semmi abból el nem érhető, ami után vágyódtam és minden, mindaz, amit levetni, ami elől az éjszaka elmenni akartam, mióta az el-

érhetően francia metroalkalmazott egészen behúzta mögöttem a vig zajjal csukódó rácsos vasajtót.

Ezt éreztem, ez volt a gondolatmenetem s nem volna mindennek helye az Áronról szóló történetben, ha ekkor és ezzel kapcsolatban valami egész váratlan nem történik.

Áron szólalt meg olyan hangon, mint akinek valami merész és egyben vidám ötlete támadt:

— Te... te... mit szólnál hozzá, ha inkább valamit? Csak úgy, a zinc mellett?

Szinte ijedten ismételttem:

— Hol? A zinc mellett?

Áron felémforduló, nagyon sápadtarcát, ajka körül a meg-megvonagló, tétova mosolyát néztem s láttam, hogy nemcsak jól hallottam, jól is értettem. Mindazt, amit én mellette ülve gondoltam, nem magam, hanem ketten együtt, sőt különös úton, tán a csend által sajátosan megnőtt befogadó képességgel, tán épp ő általa, de minden esetre egymással és — egymásról gondoltuk. És egyszerre szívemben őiránta az a melegség támadt, melyet az ember csak sajátmagával szemben szokott érezni: a teljes megértésnek fájdalmas hűhulláma. Mert most megértettem, mért üdvözölt oly kevés lelkesedéssel. Neki is ugyanarra lett volna szüksége, amire nekem és én nem másképp, hanem ugyanúgy, ugyanabból az okból jelenttem csalódást, saját bilincseinek megcsördülését és csörgését Áronnak, mint ő énnekem. Azt hittem, hogy csak egymás mellett ültünk, holott csak ugyan találkoztunk, mint ama régi szindarabokban, melyekben egy-egy rejtett anyajegyről vérrokonok egyszerre egymásra ismernek.

Szól a ködben a duda

*Megállasz a tar fák alatt,
Fönn az égen vadlúdcsapat.
Szól a ködben a duda,
Az ősz olyan ostoba.*

*Fojtogat a füstös utca,
Csöndesül a herce-hurca.
Csillagtalan estéken
Emlék lep el sötétén.*

*A szénszag gyors sétára hajt,
Ó, hogy kívánsz egy kis vihart.
Zörgőszárnyú szeleket,
Csupaember tereket.*

*Barátság és szerelem kell,
Fukarkodsz is minden perccel.
Munka hajt és álmodás —
Az élet mégis csodás.*

*Mért jársz idegen utcákat,
Hogy a lelked belefárad?
Szól a ködben a duda.
Az ősz mindig oly buta...*

Öröms élet

*Öröms élet, szeretlek csodálva!
Fiatal lángod, egekig fölér.
Termékeny alkotás, jó lelkek vágya,
Szent dicsőségünk, lágy földi kenyér.*

*Miénk a kacagás, meg az üdvösség,
Vidám parancsod cselekvésre int.
Rózsás máglyádat lázasan köszöntsék
A ragyogó tavaszban hiveink.*

*Korokon túl mindigre verhetetlen,
Dús jó! Élet! Tűzpiros győzelem!
A sorsot forgatod nagy tenyeredben
S szikrát gyújtasz nevető szemeken.*

Hódolat illet! Véged soha sincsen!
Soha, soha nem vagy te szomorú!
Bő termésed boldog fénnyel behintsen,
Mint vérszínű tulipán-koszorú.

Ha lépsz, dalok csengnek, fáklyák
Igyulladnak,
Pezsgő élet, új rügyeket hozó,
Szép álma lányoknak, inas ifjaknak,
Csillaghívó, kincses muzsikaszó.

Parancsod: szeretni, sohasem félni,
Hősök tetteit neveli lázad,
Fájdalmon túlhág, ki titkodat érti,
S meseszóval épít virágházat.

Az alkotó harcos dicsfényt vár tőled,
Mindig számára hullik az öröm —
Kergető idő hullámai nőnek
S átúsznak a napsugár-hőmpölyön!

Húsz éves harci menetelés

A tűznek, tűznek nem szabad lohadni,
Fáklyának, szívnek mindig kell lobogni.
Harcban megállni nem lehet már nekünk,
Megbotlunk, várunk, utat lelünk s lépünk.

Zúgó gépeknek lendülete lüktet.
Fényes csillagok buzdítanak bennünket.
Messze ragyogó, csábos szép csillagok
Villantják elénk a biztos holnapot.

Sivár utakon, csikorduló foggal,
— Hol régi gazság gonoszságot forral —
Kátyúkba lépve, megfáradt csapattal
Győztesen köszönt majd a vörös hajnal.

Boldogság, hírnév vár az utunk végén,
Csodás virág nyíl küzdők szenvedésén.
A virág egykor égi színeket ver,
Dús istenné lesz a célhoz ért ember.

Húsz hosszú éve mi is megyünk, megyünk,
Hajnalba ért már végtelen éjjelünk.
Sok bajtárs hullt el. Megnőtt seregekkel
Talál mégis a harcra hívó reggel.

Mert csak növekszünk. Tűzben ér az ünnep.
Bátran visszük át bizó seregünket
Áldomást kezdő holnapok partjára,
S az örök hajszát örömének zárja...

(A HID húszéves jubileumán)

Az idő balladája

I.

*Ó mennyire éltem én benned,
míg terjedő néma hatalmad
átfogta agyam és testem
és lassan élni kezdte bennem*

*mint a gyökér ha szívja a talajt.
Lassú, lassú végtelen hullám
lejtése volt a te lépted.
Perceket, napokat, éveket*

*oldottál hatalmas folyódba
és az örök kérdésekre
csak úgy adtál feleletet,
hogy a kérdés megmaradjon.*

II.

*Benned a gyermek lábnyomát
őszülő férfiak keresték,
amíg a játszó gyermekek
évekig várták az estét.*

*Sűrű és nehéz a szavad,
ha állnak a pillanatok . . .
cseppfolyós változó hatalmad
ha átérzem: költő vagyok.*

*Mindketten élünk és változunk.
Az elmúlás elfolyó vizében
én iszom a te szavad
s a gondolatod kibeszélem.*

*Költő vagyok, mert akarod,
hogy érezsem érverésed
remegő kezed, izmos karod
kemény tölgyed, s hámló kérged.*

*Te ébresztet az ébredés
lassú mozdulatát.
Te vagy az elfedő feledés,
ha az élet cseréli magát.*

*Te vagy a lassan szivárgó forrás
nyílsebes zuhatag, sűrű sodrás
te vagy a mezők nyugodt folyója
s a tengerben feloldott édesvíz . . .*

*Őszülő tavasz vagy s viruló ősz,
hogyha elfolysz én megállok benned,
hogy agyamban mérjed a perceket,
öntested apró cseppjeit.*

III.

*Néha megáll bennem a gondolat
s megdermed egyetlen szó
ó hová röptesz te hajó
e tenger nélküli tengeren.*

*Ó te homoktalan sivatag,
te végtelen, víztelen tenger.
Hogyan is szólalsz meg hallgatag
e túlzajos rikitó világban? . . .*

*Újjaim az elfolyó percek
lépteim a gondolatok,
amíg és a komoly gyermek
megőszült férfi is vagyok.*

*Idézlek, formállak idő,
ahogy te formálsz és engeded
mozdulni karom és lábom,
hogy együtt elfolyjak veled.*

*Te vagy bennem a hallgatás
s a szavaktól dermedő gondolat.
Te nyitod látásra a szemem
s adsz fülemnek hangokat.*

*Te érzed bennem önmagad
rezdülő, változó lényedet
míg lépésed elhalad
az elmúlás lefutó peremén.*

*Te vagy a véges és végtelen
a változó és az örök,
Minden gondolat s érzelem
te vagy a létezők között.*

*Te vagy a belőlem beszélő
életet nyert örök anyag,
ha feltárva fejtegeted
csodálatos hatalmadat.*

*Te vagy a lényeg és az egész
én pedig apró műszered
Amit teszek rossz és kevés,
mert te vagy az örök műredek.*

Ha benned keresem önmagam
szóalj meg szavaim tövén . . .
Te vagy a sebem és hatalmam,
ha elmúlást gyűjtesz körém.

Így vagyok a régmúlt távol,
így leszek az eljövendő
ízt adok az óvilágból
s érzem mi a megtehető.

Bennem alszik a rég letűnt
s izzik a forró jelen
őseimet még hordozom
én a holnapot felelem.

Készülni várom a holnapot
a tervekből születő valót
ma még csak szavakat szólhatok,
de már érzem a kimondhatót.

Néha csak nézek és látok,
de tollam mindent kibeszél
az idők közt átszivárgok
és vezetem mások kezét.

Engem is vezet az idő
e különös ösvényeken,
hogy magamat mások által
észrevétlen elfeledjem.

IV.

Beszéltem, beszéltem sokáig
és a belőlem kifolyó szavak
gyér vize e szikes talajon
eltűnt mint a hegyi patak
a sivár karsztokon . . .
S végül is néma maradtam.

Szavakra késztet az elmúlás . . .
Beszélni, beszélni kell
úgy kell szólni, ahogy a néma,
ha különös jelekkel felel.
Beszélni kell, bár néha
édesizú a hallgatás.

Légy ápolóm légyszavú elmúlás
te vagy az idő legszebbik húga
Csókjaid versemen érzem,
ha kizöldül a remény mint a búza
eső után. Mig az idő játszik velem
én férfitvé komolyodok.

Kinyújtott remegő ujjaim
elvesztik a tapogatást.
Az idő szétfolyik közöttük
és én akkor valami mást,
szeretnék, hiszen ha múlásba nőünk
elveszítjük az életünk.
1955 május

Majtényi Mihály

A sziget

Estére havas ágak bógattak be a hatalmas, hófehér ablakon. Kismadár verdeste csőrével a tejüveges ablaktáblát, talán panaszkodott, hogy elsiette lám a tavaszi reményt. Apró koppanásai, akár a morsejelek, tudattak valamit azokkal ott a tábla mögött. A villamos valahol megszűnve bűgva elhúzott a sineken, aztán csönd lett, csak egy rosszulzáródó vízcsap kísérletezett szüntelenül: cseppeket hullatott a mosdóba.

Most még csak ez az éjszaka — gondolta János — meg holnap, igaz a holnap már nem számít. Holnap már felölti ruháját és végigparádézik a folyosón. Betér ide meg oda és búcsúzik, kicsit álldogál a nagyrendelő előtt, ahol majd írást nyomnak a markába. Nem, holnap már le sem fekszik: estére indulás. Kicsit legyöngült igaz, de semmi az: egészséges.

Megmarkolta lábát a paplan alatt, kereste a húst rajta... Hát kicsit legyöngült, igaz. Milyen furcsa, ha lesorvad az ember, micsoda titkos erők apasztják ilyenkor a húst a testünkön. De elűzte mindjárt ezeket az önkínzó gondolatokat. El velük, sutba mind! Sutba a fájdalommal, a gyengeséggel, a kórházzal, most már egészséges, mehet.

Akkor jött vissza a szobatársa. Kicsit fűtűrészett, úgy lesett oda János ágya felé. Mintha azt üzenné a fűtyszó is meg a pillantása: azért hogy te szabadulsz, ne hidd, hogy majd elkeseredek. Alapjában nem áll rosszul az én dolgom sem, megmutathatnám itt ezt a leletet nézd... mint ahogy mindennap megbeszéltünk minden dolgunkat... de azt hinnéd talán, hogy dicsekszem. Meg aztán: te már féllábbal kint vagy, te már menekülsz az itteni énedtől, jobb ha most hallgatók.

És hallgatott. Odaült makacsul a kisasztalhoz, kiterített valami papírt, azt nézte. Aztán, nagysokára lerúgta a papucsát és bebújt ő is az ágyba. A lámpa tejfehéren ragyogott, magasan a fejük fölött, a fűtőtest paitant egyet-kettőt jelélül, hogy új gőz kerül a csövekbe.

Ő hát ezek az éjbehajló esték a tejfehér lámpafény alatt, vacsora után, héttől kilencig mondjuk, amikor az ápoló benyit és eloltja a fényt! Igaz, lehet vele alkuozni, de akkor vállalni kell valamelyiküknek, hogy maga oltja el. Egy darab dróttal oda lehetne ugyan vezetni a kati tintót valamelyik ágyhoz, de erre még úglátszik senki sem gondolt. Vagy létezik talán egy titkos parancs: a fény nem a betegé, azt csak használatra kapja. A fény az ápoló kezéhez igazodik. A betegnél az nem leltári tárgy itt, hanem változó raktárkészlet vagy ilyesmi... Amíg az ágy, a köpöcsésze, a fogas meg az éjjeliszekrény üveg alatt kifüggesztve a falon mint maradandó érték van nyilvántartva, lám az ő neve a fekete táblán csupán csak krétával felpingált betűhalmaz, egy korábbi elsiettett törlés fehér nyomaival...

Héttől kilencig. Két óra is ketyeg az éjjeliszekrényen — a kis szekrényke közös — egy testes nagy tula-zsebóra meg az ő karórája. Hetekig fekszenek így egymás mellett, hosszú hetek óta. Amannak a zsebórának mélyebb a hangja, de sokkal lassúbb, úglátszik átugrik minden másodpercet és csak a következőt, a másodikat üti, az ő karórája elevenen felel vissza. Kilenckor ha benyúlt az ápoló keze és letörölte a menyezetről a tejfehér fényforrást, az órák azért tovább beszélgettek. Rendeltetésük, létük feladatuk az időmutatás, ám ki tudja, így összeszive-

B. Szabó György illusztrációja

sedve ott a márványlapon — ahogy rognak a mutatók ott a vaksötét éjszakákon át — talán nekik is akad mondanivalójuk egymáshoz.

Hiszzen ők is ketten, egymás mellé kényyszerülve — mennyi mindent beszéltek.

II.

Az ember előbb fekszik, mintha letaglózták volna csak fekszik makacsul és nézi a menyezetet. Egész lényét, minden pórusát átjárja a betegség. Az ember csak fekszik és figyel és hallgat. Egyedül van? Nem, kettesben a nagy bajával, de oszthatatlan egészet képez. Ha nyög, ha köhög, ha hörög akkor a betegségével beszélget — így értik meg egymást, úgye. Ha lázas, az a betegség csókja. Akkor a fásultság felenged és az ember körülnéz. Meglátja a hajladozó faágakat, észreveszi a napot ha besüt, — ápoló és orvos már nem körülötte sürgő árnyak hanem határozott körvonalat öltenek... és akkor megszólal a szomszéd.

Az órák ott az éjjeliszekrény márványlapján addigra már talán átbeszélték az egészet. Ez egy öregúr, mondja a tulajára, láthatod a külsőrnök is, mi még multszázadbeliek vagyunk. Volt egy kattintólapon is valamikor, de azt a gazdám leszerelte, mert az már nagyon régimódi. Most már csak úgy kiránt a zsebéből és egy pillanatra megállapítja: hogy állok. Vagyis hogy áll az idő. A te gazdád ideges, modern ember lehet, sajnálja az idejét, még azt a mozdulatot is, hogy zsebenyúlni és úgy szemlélni az idő végtelen múlását... na ja. Csak lendít egyet a karján és rádbámul. A kabátujja kicsit visszacsúszik és a manzsetta mögül te nézel rá aranyalapú holdfény ábrázattal, hehehe.

Az órák addigra bizonyonnan átbeszélték az egész esetet, amikor megszólal a szomszéd. Kissé rekedt, de azért lágyan igyekszik beszélni. Csöndes és derült bölcs. Az órája is lenyel egy-egy másodpercet, ő is a szomszéd nem mond ki mindent.

— Tudja, ezzel a maga bajával úgy van. mint amikor beleüt az istennyila. Csak az a pillanat súlyos, amikor lecsap. A többi — ha élvemard — már csak pörkölés, amit helyreoperálnak. Igaz, hosszú hetek kellene hozzá, a pörkölés nyomát kenegetik, letörlik, de aztán mehet. A lyuk ugyan ottmarad, de mehet. Megy lyukasan és kész. Vagy mondjuk így: megfoltozva.

János most visszagondolt erre az órára és felhúzta lábát az ágyban. Erre az órára, amikor a homályból kikeltek hirtelen

az alakok, határozott formát öltöttek, a hangoknak értelmük lett: szavakká lettek. S a fény az is jólesően kezdte simogatni s a meleget is érezte onnan a fűtőtest felől. Milyen csodálatos dolgok ezek mind. A betegség benne volt még, érezte, de nem volt vele annyira egytest-egylélek. Nyögés, hörögés, sóhajlás formájában, lázcsók formájában még előmerészkedett éjszaka, még ott hehrészett gúnyosan a fülében: nana, el ne bízd magad, itt vagyok még! De csak lámpagyújtás után mert így egyesülni vele. Nappali fénynél megriadt — mármint a betegség — az orvos fehér köpenyétől, a pravazfekcendőt hegyétől... vonult, egyre vonult vissza a testében. Még a szomszéd tempós betegsége is elűzte, szétoszlatta az agysejtekben. Újság, könyv, reggeli, ebéd, vacsora mind-mind az ellenségei voltak. Még az a mozdulat is, amellyel János kinyult az órája felé, hogy mennyit is mutat. A természetes kíváncsiság, az is gyógyított, üzte a betegséget.

Mert az ember hamar elmondja önmagáról:... és akkor egyszerre: negyvenfokos láz. Mentőkocsi. Eszméletlenség, vagy legalább is annak a határán. Az ember hamar ecseteli a baját, tárgyilagosan és röviden, esetleg nyögések között és körülményesen, de elmondja. S a szobatárs jobban is tud mindent, hiszen még a hordágyra is emlékezik, amelyről leemelték Jánost. Jobban tudja mint ő az első rémületeket. Kiegészít, helyesbít. Mint régen itt fekvő, tempós beteg. Gyakorlott, rutinos beteg.

Olyan jó volt elbeszélgetni vele — gondolta János — s most lám, hogy elhagyom, kifogyott a szava. Már amikor megtudta, hogy megyek, már akkor fellobbant a szemében valami. Talán az hogy: itt fekszem, egy hónap előtt jöttem, láttalak a halál hordágyán, érett ésszel láttam az eszméletlent s most — lábra kelsz, felöltözöl és elgyalogolsz, kocsira szállsz vagy villamosra, hallok hogy csenget most nyolc óra után is — és elvisz. Hazavisz. Elvisz a városba. A városban már égnék az esti fények, nők suhannak az utcákon gyerekek kacagnak hangosan, örülnek a kései hónap és dobálóznak... s te hozzátartozol. Hozzájuk tartozol. Itt kitette a lelked, feltártad a rongyait, feltártad a kétségeidet, — az órád egész éjszaka folyton fecsegett az éjjeliszekrényen — s most mégis te vagy az, aki indulsz. Tudom, hogy első dolgod lesz, betérni abba a vendéglöbe, amelyről annyi sokat és olyan jóízűen elbeszélgetünk és tilalmas italokra veted magad.

Dohányozni fogsz megint mértéktelenül és nem törödsz a foltozott testeddel. S én itt ülök mint egy pók: lázat mérek és fogyok. Tejbegrízen élek és vastag, bölcs könyvekben keresem az igazságot, amikor látod, hogy az igazság milyen talmi. Hogy az igazság milyen igazságtalan.

Am lehet, hogy nem ez volt benne, nem a lázadás, az ökölrázás a sorsa ellen, csak az a kis szomorúság, amikor az ember elválízik egy hirtelen jött barátától, aki olyan hirtelen megy tovább. Talán mélabúval nézett a két órára: ezeknek is el kell majd szakadniuk, nem feleselnek többé, nem beszélnek át egymáshoz gazdáik titkait. „Pszé, az enyém akkor éjszaka gyufát gyújtott hogy rámvilágítson és a gyufa fénye ráesett a nő arcára. . . s most hordja ezt az arcot, mindig is hordani fogja amíg él, én mondom neked”. S az öreg tempós tulaóra megértéssel ketyeg hozzá: az enyém valami sírt keres örökké, de nem találja, nincs a fia és nincs és nem is lesz soha többé. . . Holnap majd kinyúl egy kéz és felcsatolja a kisebbiket. Felcsatolja és elkezd lengetni a kezét, egyre inkább, minél jobban közeledik az este. Nézi a kabát mögül és a manzetta alatt, folyton nézi a percmutatóját. . . s másik, az öreg tulajószág egyedül marad. Éjszakára már egyedül ketyeg a fehér márványlapon.

III.

Héttől kilencig fehéren és ragyogva ömlik a fény a menyezetről és ők fekszenek ketten, János és a szobatársa. Ott fekszenek, a két óra jár és az idő úszik, szökik másodpercenként előre. Feksznek egy puzta szigeten, ahová a betegség kivetette őket és ahol éltek másfél hónapig egyedül mint a Robinsonok. Éltek és harcoltak az életükért. Igaz, kezek nyúltak mindig feléjük, injekcióstű, orvosság, vizit, Röntgen . . . de ez csak külső hatalom volt, külső segítség, semmit sem ér, amíg a szigetről el nem mozdulhatnak . . . Amíg nem jön a szabadulás igazi hajója. Feküdtek és integettek folyton egész értelmükkel és egész életükkel . . . s most megindul egy hajó, de azzal, hogy egyedül Jánost veheti fel. A másik ittmarad. Hogy meddig, s hogy jön-e érte is hajó? Ki tudja. A hajójárat erre olyan ritka, ezen a bolond óceánon . . . a partok sziklások és járhatatlanok, a szél örökké fúj és a sziget olyan nehezen megközelíthető. . . s vissza az életbe olyan nehéz az út.

Héttől kilencig égett a fény és akkor benyúlt egy kéz és eloltotta a lámpát. A sziget hirtelen sötétségbe borult és vágyas éjszakával várta, egyre várta a hajót. Két hajót várt, de csak egyről tudtak odakint a nagyrendelőben. A másik? Nem tudni . . . Semmit sem tudni.

Milivoj Nikolajevics

Tiszapart

Régi utcákon járok

*Egy görbe akác jajgat,
— de ismerős az utca!
De ismerős fák nyúlnak
az égbe, hogy tar águk
a szél ezüstre fújja.*

*Úgy ringat sok meséje,
mint kisfiamat a bölcső.
„Jer asszony, hallgass engem,
s énekelj meg te költő!”*

*Szép, csipkés Kálvária-sor,
— ugye üzentél értem?
Mögötted jaj, a temetőbe járnak,
s te fenséggel fekszel a hegyen
a muló idő szelében.*

*Te kedves, öreg bölcsőm,
ti csöpp, kis parasztházak . . .
Ráborulnék a Topolyai útra,
de már hamva sincs
a cipője nyomának.*

*Minden pókhálós zugban,
minden akácfaárnyon
megakadok és keresgélem
azt a kis régi lányt is,
de nincs meg, — nem találok.*

*Anyám karjából nézem:
emléket bont a kályha.
Eltűnt idő hiába!
S ráhajlok a kisfiam
alvó homlokára.*

Halásznének

Alattunk mindig kék a víz,
fölöttünk mindig kék az ég.
Kezünkben tartott lámpánk fénye,
vidám és bátor lánggal ég.

Néha szerencse, néha bal,
van teli háló és semmi hal.
S reggelre kelve,
lehajtjuk csendbe
elfáradt, vidám halászfajunk.

A halásznak háló a párja,
s az ócska bárka visszavárja.
Vitorlánk rongy,
szemérményi gond
sincs a szívünk fenekén.

Mert tegnap is így és máma is így,
de holnap már újat hoz a víz.
Dagad a dal,
s az diadal,
ahogy visszatérünk a vizről.

Most húzzad, csak húzzad és vond,
a bárkát, a hálót, a szigonyt.
Ameddig ér.
Holnap a bér,
csengőbb lesz és nagyobb marék.

Alattunk mindig kék a víz,
s az égen kék a felhő-lék.
Lámpák fénye kéket világít,
s az életünk is tiszta kék.

N a g y m o s á s

Ujjaim alatt eddig,
nem sirt csak puha toll.
Most teknő mellett állok,
s a forró gőz dalol.

Szappanom finom habja,
tűnő mint ritka csók.
Kint a kötél feszül már,
foggják a kerítés karók.

Ujjam tán néhol véres,
de a ruhám fehér!
Terigetek éhes csendben,
amíg megkondul a dél.

84. Avenue Foch*

1

Már kelőben volt a nap és pirosloból aranyba mentek át sugarai az alvó Párizs háztetőin, mire Arey jeepje a kórházból jövet bekanyarodott a rue Duperrébe és megállt a Maison meublée „Gaston” előtt, hogy Iván és Mirkó kikászolódjanak belőle. A második emeleten az egyik ablakból halk, örvendező sikoly köszöntötte őket. Cathérine ébren várta Ivánt és a nagy csendben meghallotta a halkán közeledő autót, azt figyelte most az ablakból. Integetésére Gyuri, a csoport negyedik tagja is kibújt a kocsiból és Arey, aki nem volt többé hideg, merev és illedelmes angol, hanem már egészen hozzájuk züllett, engedelmesen felmászott a második emeletre, hogy egy pohár hajnali pálinkát megigyeék abból az izes italból, amelyet Monsieur Gaston szerzett Ivánnak. Fent Annaiset is Cathérinenél, Iván ágyában találták, de aludt. A két lány azért bujt össze, hogy az izgalmak után együtt várakozzék, de a babaarcú lánynak semmi hasznát nem vehette Cathérine, mert izgalmak, élmények, felzaklatottság és feketekávék ellenére egy óra tájban felébreszthetetlenül elaludt és amikor most Mirko odahajolt, hogy felébressze, csak a nyakába csimpaszkodott és azt nyöszörögte, hogy vigye át a szobájukba. Sokára sikerült annyira felébreszteni, hogy kócosan ült az ágyban, szemét dörzsölgette, s nem aludt el újra, de nem is vett részt a társalgásban. Fogta az ágy szélén ülő Mirkó kezét, hunyorgó szemmel rámosolygott és végtelen boldogság ömlött el arcán.

Először történt meg, hogy Iván nem várta Cathérinet az előadás után és nem hallgatta meg komoly arccal az aznapi előadás apró mulatságos és bosszantó élményeit, nem mentek el valamelyik szokott vacsorázó helyükre, vagy egyéb szórakozóhelyre, hogy utuk végén, mint rendszeren, a Venice kabarában igyák meg a búcsúkonnyakat, mielőtt a hatos társaság feloszlík. A leány tudta, hogy nagyon nagy események történhettek délután óta, ha Iván nem jött érte. Aggódott érte, mert tudta már, hogy nem veszélytelen egyetlen útja sem. Szerette volna megkeresni, de nem tudták kisútni Annaiszel, hogy merre menjenek. A Café Régenceban, a vacsorázó kiskocsmáikban, a Pigalle kávéház-

ban és a Veniceben is bent jártak, sőt éjfél felé megkockáztatták, hogy bemennek abba az utcába, ahol Cathérine délután megsebesült. Szerette volna minél előbb elmondani, hogy beváltak reményei, csakugyan sikerült jól kiaknáznia sérülését, amelyet persze elnagyolt, mert a színházban már sebről beszélt és azt mondta, hogy csak a lelkiismerete és kötelességérzete hozta be, amikor megtudta, hogy Lucienne nem jön be. Arról hallgatott, hogy az otthonmaradi Lucienne összekarmolt arcának és hisztérikus sírógörcseinek ő volt a felidőzője. A gyanús, felfelé kapaszkodó utcából sietve menekültek, mert az utca tele volt titkosrendőrökkel és egyenruhás alakokkal és mind nagyon gyanakodva néztek rájuk, amint az egykori német kémközpont felé közeledtek. Egy titkosrendőr meg is szólította őket, megkérdezte, mit akarnak és annyira barátságatlan volt, hogy jobbnak látták, ha magyarázkodás helyett megfordulnak. Fellelegzetek, amikor kijutottak a széles utcára és inkább felmentek a szobájukba, de amilyen jóízűen aludt Annaise, annyira nyugtalan volt Cathérine, s nem tudta lehunyni fáradt szemét.

Visszabújt az ágyba és úgy fogadta a társaságot; felhúzott térdekkel ült, s könnyekkel szemében ölelte meg Ivánt. Amikor azonban Iván halkán elmondta a kórházi élményeket, egyre növekvő féltékenységgel és keserűséggel hallgatta. Egész este benne lappangott ez a győtrő féltékenység, érezte, hogy Iván ott jár, annál a nőnél, mert az nem halt meg és pillanatnyilag fontos is, érdekes is. Azután mikor Iván odaért, hogy kissé meghatódott hangon mondja el, hogyan hívta őt a haldokló, súlyosan sebesült Asta, mennyire megnyugodott mellette és milyen békésen elaludt, kezét fogva, Cathérine ellökte Iván karját és magából kikelt, nem törődve a szálloda csendjével, a szomszédok nyugalmaival, kiáltozni kezdett:

— Hát, hogy tudd, ki volt ez a te Astád, majd én elmondom! Majd én elmondom neked Paul Dalou maquisard tiszt történetét. Arról nem tudok, hogy miket tett ez a nő a koncentrációs táborokban, bár egyetmást már hallottam. De, hogy mit tett a 84. Avenue Fochban, a Gestapo kínzópalotájában, azt elmondhatom!

Nagyot fújt, kiugrott az ágyból, kivette a kávévat a szekrényből, s megkérdezte:

*Részlet Sulhóf József „Varázsvessző” című, sajtó elatt álló regényéből.

-- Keverjek nektek is?

-- Ne igyál már kávét. Látod, már mindjárt nappal lesz.

— Amit most elmondok erről eddig soha senkinek sem beszéltem. El kell egyszer mondanom! És ha elmondom, ti sem tudtok aludni.

Bekapcsolta a forralót. Keze remegett, alig tudta elvégezni ezt az egyszerű kis műveletet. Iván látta rajta, olyan izgatott, hogy ha most le nem vezetí szörnyű emlékeit azzal, hogy elmondja őket, komoly baja esne. Hiába kísérelte meg most, hogy megnyugtassa, de érdekelte is, mert Cathérine, ha ehhez a ponthoz érkeztek, csak elkomorodott és soha nem beszélt róla. Arey az egyik. Gyuri a másik ágy lábánál végigheveredett, Iván is végigdől ruhástól az ágyon Mirko és Annaise egymást átkarolva tartották, de Cathérine izgalma annyira hatott Annaiserre is, hogy egyszerre kirepült szeméből az álom. Cathérine égő szemekkel kissé szézagosan ugráló gondolatokkal ontotta ki magából szörnyű emlékeit:

2.

A németek Páris előtt álltak.

A menekülők előzőnlötték az országotakat. Az össze-vissza összeállított szerelvényekre már nem fért fel senki, a járművek túlterhelten roskadoztak dőcögtek végig az utakon, a legtöbb ember gyalog ment. Ment, de nem tudta hová, nem tudta, miért, s azt sem tudhatta hol mikor éri utól őket a nácisereg, csak menekültek, valami rémséges elől, ami most bekövetkezett. Milyen biztonságban érezték magukat, amíg a Maginot-vonalban ültek a katonák, unatkoztak az áttörhetetlen vonalon! most egyszerre rájukzakadt a tudat, hogy nem is voltak biztonságban, ime, jönnek a nációk, a gyűlölő bocheok és előzönik Párizst. Párizst! Mentek nappal és éjszaka, vonszolták magukat végtelen sorokban, ment a végtelen, rendetlen szervezeten sereg, franciák és idegenek egyenesen; idegenek, akik a már nációvá lett Európából menekültek Párisba és törvényesen, vagy a törvényt kijátszva, itt védtek az életüket a fenyegető megsemmisüléstől.

Az ezrek között jutott el Cathériné is Marselleba. Tovább már nem mehetett, messzebbre nem juthatott el. Sokan, főként az idegenek közül felmenekültek a kikötőből megszököő hajókra. Cathérine lerongyolódottan, összetörtén, piszkosan végleg kimerülten, nagyon kevés pénzzel, ismerősök, segítség, a megélhetés bármely kilátása nélkül ottrmaradt a városban. Először törvénytelen apjának, a plébánosnak egy ifjúkori társa, egy püspöki helytartó jutott eszébe, aki járt is náluk még amikor ő otthon volt. látogatóban, s nagyon barátian viselkedett akkor. Most csak korpholást kapott tőle, amiért nem szülehez ment haza, pedig a jó gyermekeknek ilyenkor a szülőknél a helye, azután célzást tett arra, hogy Cathérinének tulajdonképpen nem is lenne szabad a világon lenni, végül valami olyan kegyes tanáccsal bocsátotta el, hogy adjátok meg a császárnak, ami a császáré... Pénzt, azt nem adot! az éhes, letört, szerencsétlen lányának.

Az első napokban ágyrajárt s amíg kevés pénze tartott, a piac környékén csigán, olcsón árusított frissen sült apróhalon. vaj nélküli, csak sóbavizbe főtt főzelékeken élt. Azután ez is elfogyott és elfogadott már minden munkalehetőséget, amit kínáltak, volt gyors egymásutánban gyári munkáslány, pincérnő egy lebutjában, szobalány egy nagy szállodában, statisza az egyik színházban, meztelen táncosnő az egyik Music Hallban, tisztviselőnő egy kereskedelmi vállalatnál, francia nyelvtanár néhány idegen mellett, utcai sorsjegyárúsnő, de sehol sem sikerült megmaradnia. Nem volt szerencséje sehol, nem vált be, vagy a Music Hall tönkrement, mert amikor német katonák kezdtek odajárni, a franciák végleg kimaradtak.

— Az egyik állásomat különben miattatok vesztettem el — mesélte. — Szállodái szabályain voltam és éppen a reggelit vittem be egy német asszonynak, amikor a tüntetés délelőtt arra vonult el. Híre érkezett, hogy ti jugoszlávok fenéken rúgtátok a nácibarátságot, felrúgtátok a szerződést, amelyet csak két nappal előbb írtatok alá. Nagy tüntetés volt, ünnepezték a jugoszlávokat, odavonultak a kikötőbe az emlékműhöz, amelyet a megölt királyotok emlékére állítottak...

— No hiszen! Eppen Sándor király emlékművéhez! — nevetett a három jugoszláv.

— Nekünk az mindegy volt, valami jugoszláv vonatkozás volt... Levágtam a tálcát, leszaladtam megnézni, miért tüntetnek és csatlakoztam a menethez. Mintha már akkor tudtam volna, hogy... hogy nekem a jugoszlávok rokonszenvesek lesznek... Persze vissza sem engedtek többé a szállodába. Pedig nagyon fájt a hátam, mert rendőrök zavarták szét a tüntetőket és én is kaptam egy jókora ütést gumibottal a hátamra.

Egy ideig javult a sorsa, egy tengerészttel barátkozott meg, de egyszercsak elmaradt az is s megtudta, hogy tengeralltjárón megszökött! a francia tisztek egy csoportjával. Akkor már negyvenkettő volt, nagyon korán érkeztek meg arrafelé az ősi szelek. Már két hete nem tudta kifizetni a házbéret, enniválója nem volt. Eső esett, hűvös szél fúj, s rajta csak egyetlen szál vékony ruhácska. Hiába döngött az utcán, elszántan arra, hogy utcai ismerkedéssel szerez néhány frankot ennivalóra. Bátoratlan volt, nem mert senkit megszólítani a kevés, didergő járókelő közül. Hazamenni sem mert. A vasútállomás felé indult, hogy fedél legyen felette. Zuñólt volt az épület, százan és százan éjszakáztak ott. Egy pad sarkán helyetszortítottak neki, de túlszorosan, gémberedő tagokkal összeroskadtan ült. éhesen lehangoltan s azzal a gondolattal foglalkozott, hogy kimegy a legközelebb érkező vonatához és a mozdony elé veti magát. Minek így élni, minek az ilyen élet?

Félá!t, hogy megtudja, mikor érkezik vonat. Zsibbadt lábbal, sántikálva döngött, fojtogatta a füstös, áporodott, rossz levegő. Kiment hát az állomás elé, hogy egy kis friss levegőt szívjön. Alig jutott szál métegyreire, amikor egyszerre minden oldalról nagy tehergépkocsik érkeztek az állomás előtti térre. Német katonák ugráltak le, fegyverrel kezükben, körülvették az állomás épületét és összefogdosztak mindenkit, aki ott volt tekintet nélkül arra, hogy volt-e igazolványa. carte d'identitéje. vagy sem. Negyvenesével ötvenesével berakták az embereket a gyorsan betölt vagonokba, s vitték az összefogottakat (önkéntes munkára) Németországba. Még azt sem engedték meg, hogy akinek volt, értesítse hozzátartozóját, hová tűnt el. Cathérine megmenekült, de nem mert visszatérni az állomásra. Mégis hazament, ígéretekkel lefegyverezte háziasszonvát egész nap étlen-szomjan heverészett, estefelé azután kicsinosította magát és elment a Cannébière utca mellékutcaiba, azokba, amelyekben utcalányok jártak. A kínzó éhség azonban elkergette innen. a piacra ment, s a sötétben a halomra seprtt hulladékok között turkált rágható káposztalevéért. Nem volt egyedül.

Amikor egy kávéház előtt ételszag ütötte meg az orrát, ájtultan összeesett. A mentőautóban tért magához, de nyomban le is rakták. Az orvosban volt annyi jóérzés, hogy kiszállt vele, megvacsoráztatta, óvatosan, hogy ne ártson, s még ötven frankot is nyomott a kezébe. Felrészültlen, megerősödöten és a néhány frankkal felbátorítva, tért vissza most már a futó szerelmek helyeire. S aznap este újabb szerencse érte. Hiába próbálkozott ugyan férfiakat leszólítani, a kritikuss pillanatban az izgalomtól, a rémületől annyira kiszáradt a torka, hogy hang nem jött ki rajta. De amikor már elkecseregetten, önmagában csalódottan, s ismét letörtlen lakására indult nehogy a korai záróra az utcán érje, és elfogják, az egyik utcasarkon egy férfi rohant el mellette, valamit hirtelen a kezébe nyomott és továbbfutott. Két polgári ruhás férfi és két flics követte, így neveztek a németek alatt is szolgálatban maradt francia rendőröket. Marseille ugyan nem volt megszállt terület, de mint kikötő, német ellenőrzés alatt állott. A férfi lopott, üldözőbe vették, menekült és nem dobta el az utcán a női táskát, hanem kezébe nyomta Cathérinének. Alighanem azt remélte, hogy ezzel a leányra tereli üldözői figyelmét. Ezek azonban a sötétben nem látták meg a mozdulatót, elrohantak Cathérine mellett, rá sem hederítettek.

A női táskában háromezer frank volt, egy Cart d'identité Asta Chévilion névre, aki huszonhat éves, Aixban született, haja barna, arc-színe barna, szeme barna, orra, szája szabályos, magastermetű, különös ismertetőjele egy feltűnő szemölcs a bal füle mögött, lakik Marselleben, 27. rue Paradis. Női szépségápolási tárgyak, pirofító, puderdoboz, fésű, napszemüveg, zseb-kendő volt a táskában, s egy kis finom kötésű notesz hozzáfűzött aranyceruzával. A noteszben Cathérine számára érthetetlen bejegyzések voltak — németül. Ebből kiokoskodta, hogy mi történt. A kis tolvaj ellopta a táskát, mit sem sejtve, de szerencsétlenségére egy mouton — német husgú — táskáját kaparintotta meg. Nemcsak flicsek, szegődtek nyomába, hanem német titkosrendőrök is, a Gestapo emberei. Látta, hogy cneek fele sem tréfa mert nemcsak börtön, hanem németországi munkaszolgálat is fenyegeti. Igvekezett hát megszabadulni a táskától is és az üldözőktől is.

Páris óta nem volt ennyi pénze egyszerre. Elhatározta, hogy nem várja meg, hogy újra egészen letörjön. Kissé rendbehozta szegényes ruházatát, kicsinosította magát, lakkbért fizetett és kezdett esténként rendszeresen bejárni egy kávéházba, hogy ismeretséget kössön és állandó barátot szerezzen. Ezt volt számára az egyedüli lehetőség, hogy egy hónap múlva ne kezdődjön előlről egész kálváriája. Itt, ebben a kávéházban, a Café Barbarouxban ismerkedett meg Astával. Szintén idejárt, ugyanúgy viselkedett, mint a többi kétes nő, akik csak egy árnvalással voltak jobbakk, mint azok, akik az utcán sétáltak és a közeli Café Rhone-ban tartottak pihenőt. Astának kedvezett ez a környezet, célja volt vele, hogy idejárt, s igvekezett minél jobban beilleszkedni a francia környezetbe. Ez annál könnyebben sikerülhetett neki, mert a Provence székvárosában, Aixben nevelkedett, s barna bőré, barna hajú volt, francia asszonynak látszott. Egy alkalommal alakult, kissé ittas társaságban kerültek össze, résztvettek mind a ketten a mulatozásban, azután Asta adott óvatosan tanácsot Cathérinének, hogyan itassák le a velük ülő férfiakat, hogy bő-

kezűek legyenek, de semmit se kapjanak. Ettől az estétől kezdve gyakran rendeztek közös vadászatokot. Asta nem sejtette, hogy Cathérine tudja róla: mouton; neki nagyon jó jött takarónak ez az igazán francia leány. Cathérine pedig nagyon keveset tudott még a földalatti mozgalomról, csak annyit, amennyi a németek által ellenőrzött újságokban megjelent róluk és ellenük, de rokonszenvezett velük és figyelte Astát. Amellett a nyomor nehéz éveit után kissé felelőtlen és könnyelmű is volt. Jól esett neki ez a léha élet. Hamarosan rájött azonban, hogy Asta nem alkalomlag köti ismeretségeit, ha olyanok hívják meg asztalukhoz, akikkel nincs célja, nem megy. Viszont, ha olyan férfi akad az utjába, akivel célja van, akitől meg akar tudni valamit, azzal erőszakkal is megismerkedik. Cathérine szemtanúja volt, hogy Asta az utcán leszólított egy férfit, s amikor a férfi húzódozott, szemérmetlenül mellé vette ki és adta a férfi kezébe. Ugyanez a férfit egy héttel később Cathérine, amikor egy délelőtt az állomás környékén járt, látta egy német tehergépkocsin, a munkaszolgálatra szállított szerencsétlenek között. Az is lehet, hogy súlyosabb sors érte.

A látvány után három napig nem ment el a Café Barbarouxba, hanem a jóval távolabb, kevésbé kétése Café d'Azourba kezdett járni, hogy ne találkozzék Astával. Itt egyetlen ismeretséget sem sikerült kötnie. Annál feltűnőbb volt, hogy harmadik este egy magas, kissé görnyedtet tartású, szemüveges, felfelé fésült hajú fiatal férfi lépett az asztalához és halkán megkérdezte:

— Csakugyan maga az, Cathérine?

A leány hosszan, mereven bámulta. Azért nem ismerte meg, mert azt hitte, egyike az Astával töltött hónapok áldozatainak, aki visszatért, s ezek között kereste az arcot. Csak később villant agyába, hogy ez Paul Dalou, társa az egyetemről!

— Paul!

— Ne szólítson ezen a néven, talán jobb, ha egyáltalán nem mond nevet.

Egyetemi emlékeiket elevenítették fel a Sorbonneon töltött éveket, amelyek már olyan távoliakká tündek, azután elkerülhetetlenül áterlelődött a beszélgetés a napi életre, Vichyre, a bocheokra és Cathérine valamilyen közlési vágytól hajtva elmondta a fiúnak ismerettségét Astával.

— Maga ismeri azt a nőt? Barátkozott vele?!

— kérdezte a fiú meglepetten. Nagy érdeklődéssel hallgatta, azután megkérdezte: — Maga francia?

— Persze, hogy az vagyok — felelte Cathérine csodálkozva és olyan hangszílyal, mintha más nem is lenne a városban.

— És a nyomorúság éveiben sohasem gondolt arra, hogy bosszút álljon, hogy valahova tartoznia kell?

Cathérine a férfi szemébe nézett, hosszan, komolyan. Lassan világosodni kezdett benne, mire célzó a férfi, aki most sietve mondta:

— Itt nem beszélhetünk tovább. Eljönne holnap valahová, ahol nyugodtan beszélhetünk?

— Nem visz bele valami veszedelmebe?

— De. Fél!

— Félek. De eljövök.

— Jól jegyezze meg. 7. rue Paradis, belőki a kaput, felmegy a félemeletrre, ott a pénztárnál talál egy nőt, annak mondja, hogy Armand küldte. Armand Barbés, most ez a nevem. De csak Armandot mondjon. Az egy bordélyház. Felvezetik az egyik szobába.

— Rendesebb helyet nem talált?

— Az ma a legbiztonságosabb hely Marseille-ban, a német tisztbördeley.

Másnap este a díszes, de még csak alig kilavilgított nagy terem pénztárában egy nagyon szigorú arcú idős asszony ült és harisnyát kötött. A belépő és tévóván megálló Cathérinet villogó, hideg szemmel fürkészte, lemérté, osztályozta, s a leány érezte, hogy szinte mindent tud róla azalatt a néhány pillanat alatt, amíg végigment a termen.

— Mit keres itt?

— Monsieur Armand küldött.

A nő még néhány pillanatig behatóan, fürkésző tekintettel figyelte, azután hátamögé nyúlt és csengetett. Egy hajlotthátú, zilált hajú öregasszony sietett be és Cathérinét felvezette az első emelet egyik szobájába. A rosszul világitott szobában egy ágy, egy heverő, egy szekrény, mosdófelszerelés, asztal, két szék volt, és valami olyan átható szag érte be magát a falakba, a bútorokba, még abba a piszkos pongyolába is, amely a félig nyitott szekrényben egy pár rongyos női papucs felett lógott, amelyet Cathérine még sohasem érzett, s amelytől émelygett a gyomra. Nem mert beljebb menni, nem mert leülni, nem mert semmire hozzáérni. Percekig állt így, amikor végre jött Paul Dalou és a kócos, hajlotthátú asszony rájukzárta az ajtót.

— Azt mondta, fél, és mégis eljött — kezdte Paul Dalou — valószínűleg sejtí is, hogy nem szerelmű találkára hívtam. Olyasmint mondok el magának, hogy csak át kell kopognia bármelyik szobába, itt csupa boche van az épületben. s azonnal visznek. Megbízhatok magában?

— Francia vagyok.

És mielőtt Paul folytathatta volna, sietve elmondta marseillei viszonyosságait, azután a női táská történetét és ismeretségét éppen azzal az Astával, akinek táskáját és kis noteszét még mindig őrizte.

— Soha nem tudta meg, hogy nálam van a táskája. Tessék, itt a notesz. Nagyon sok jegyzet van benne, de nem tudtam megfejtani, mert nem tudok németül.

Átnyújtotta a kis aranyozott, bőrkötésű könyvecskét az arany ceruzával, amelyet Paul azonnal leszakított és visszaadott.

— En sem tudok németül — mondta — de majd akad, aki megfejtí ezeket a jegyzeteket. S abból, hogy magával hozta, látom, tudja miről akarok beszélni magával.

Elmagyarázta, hogy egyre nagyobb méreteket ölt a földalatti mozgalom. A kommunisták a szervezők és mozgató erők, de tömegével csatlakoznak hozzá különböző pártállású emberek hazafiasságból. Párhuzamosan működik egy angol szervezet, amelyet partrattettek. Külön feladatuk van, nemcsak a földalatti mozgalmat támogatják a fegyver- és lőszerszállmányokkal, felszereléssel, hanem a kémszervezetüket is. Ez az angol szolgálat a londoni Baker Streeten lévő French Section irányítása alatt áll. Paul összekötőszolgálat a maquisardok és az angol központ között.

— Mi, néhányan, tartjuk fent az összeköttetést. Közvetítünk, hogy a mieink se tudjanak sokat rólok és örül se a mieinkről, mert sohasem tudhatjuk, ki kerül a Gestapo kezei közé és mennyire tudja elviselni azokat a kínzásokat, amelyekről a Gestapo híres. A németek tudnak arról, hogy van egy angol szervezet és van földalatti szervezet. Innen is, onnan is sok embert elfogtak már. Tudja ki ez az Asta?

— Besűgő. Muoton.

— Sokkal több annál. Egy német tábornok özvegye. Igazi neve Asta von Stelzen, Asta die wilde Asta. A legügyesebb kéme és belső szervezője a nácioknak. Volt már parancsnokhelyettes egy női gyűjtőtáborban, amikor ott akartak valamit megtudni, Páris megszállásakor neki kellett a collaborateurokét megszerveznie, akkor nagy társaság központja volt Párisban. Ha most ideküldték, akkor alighanem rávetették magukat az itteni szervezetre. Nem ok nélkül adja ki magát utcalányoknak. Tudják már, hogy ebben a rétegben, az úgynevezett alvilágban a legkevesebb a collaborateur és a szervezet itt működik. Mivel eddig nem boldogultak, Astának az lehet a feladata, hogy a földalatti parancsnokságnak és az angol központnak nyomába jusszon. Az angol leadót hetek óta állandóan keresik. Marseille és Nizza között nem kevesebb, mint tizenegy tehergépkocsira szerelt kereső futkároz és számítgatja, hogy milyen hullámhosszon dolgozhat és honnan jöhet a sugárzás. Ez az Asta itt nevelkedett a Provenceban, jól ismeri a vidéket és nagyon veszedelmes lehet éppen azért, mert a naiv kisemberek közé furakodott be.

— Azt akarja ezzel mondani, hogy meg kell tudnom Astától, mit tud, mennyire jutott és milyen veszély fenyegeti magukat?

— Sajnos ez nem ilyen egyszerű — nevette Paul. — Egyelőre csak ellenőriznie kell. Tartassa fenn vele a barátságot, legyen együtt vele minél többet, figyelje, kikkel érintkezik, mi történik azokkal az emberekkel, akiket kikeres magának és ha észreveszi, hogy egy sokat fagatott részeg ember valamit elárult, értesítsen bennünket. Majd mi megtesszük az ellenintézkedéseket.

— Vagyis felügyelet alá helyezik Astát!

— Igen. Miért csak ők helyezhetnek felügyelet alá bennünket?

Eles csengetés süvöltött végig a folyosókon. dörömbölés, ajtócsapkodás, sikoltozás hallatszott. Paul felugrott és az ablakhoz lépett, hogy kinézzen, elmenekülhet-e arra. Mielőtt azonban az ablakot kinyithatta volna, fordult a kulcs a zárban, nyílt az ajtó és a hajlotthátú, kócos öregasszony dugta be a fejét:

— Gestapó, rajtaütés, reggelig sehova, leány az ágyba, feketehimlője van. maga vegye fel ezt az orvosi köpenyt — és egy ragyogóan tiszta fehér kabátot dobott be, hozzá egy kis műszerestáskát. Nyomban utána bezárta az ajtót és a kulcsot kihúzta.

Cathérine undorral nézte az ágyat, amelybe bele kellett feküdnie, lassan, húzódozva vetette le ruháját, zsebkendőjét terítette a párnára és vigyázott, hogy legalább arcához ne érjen a takaró. Paul, mintha nem is féltékenyen fiatal leány lenne mellette, nyugodt mozdulatokkal a szekrénybe akasztotta a levetett holmit, a piszkos pongyola és a rongyos papucs társaságába. Láta, hogy a leány reszket, megnyugtatta:

— Nem bennünket keresnek, hanem a szökött katonákat, altiszteket, sőt tiszteket. Egyre többen bujkálnak ezen a környéken olyanok, akik felmondták a barátságot Adolfnak. A partvidék tele van szökött német katonákkal.

Késő éjszakáig tartott a kutatás, hallatszott a dörömbölés, sikoltozás, kiáltás; káromkodtak és veszekedtek, néhol puskatus puffant az ajtón. Csak éjjel után ért véget. Addigra Cathérine és Paul már mindent megbeszéltek, de reggelig nem mehettek el, mert nem volt kijárási engedélyük.

Cathérine felkelt, magára öltötte ruháját. Bár nagyon álmos volt és teste a kiállott izgalmtól ellankadt, nem tudott abban az ágyban maradni. Leült az asztalhoz, szemben Paullal

és halkan beszélgettek. Egyszerre megint nyílt az ajtó, a hajlott hátú öregasszony egy nagy tálcán, főhéjére mosott terítón éltel hozott, izes falatokat és egy üveg kitudt bort.

— Hogy lehet, hogy ide be sem nyitottak? — kérdezte Paul.

— Nagyon félnek a himlőtől.

— Mondja néni, hogy van az, hogy itt a szobában minden olyan piszkos, pedig látom van szép fehér terítőjük, és a köpeny is főhéjér... — Ugyan, a bocheoknak így is túljó!

Reggel, mikor elmentek, a szigorú szemű idős asszony még mindig ott ült a kasszában és kötött. Rájukvetette tekintetét, nem kérdezett semmit, mikor Paul pénzt kínált, elhárította, mikor megköszönték a vendéglátást, rájukzólt:

— Ne köszönjenek semmit. Franciák vagyunk.

4.

Látott feltűnni embereket, s látta ugyanazokat eltűnni a német szállítmányokkal. Látta, hogy Asta milyen megközelíthetetlen, ha a legérdekesebb és pénzzel bőven ellátott férfi ajánl kozik is, s mennyire a szemérmelenség minden eszközt felhasznál, ha olyan emberrel akarja idejét tölteni, aki érdekli. Cathérine rájött, hogy a náció rendszeresen, a párisi gyors indulása előtt szállítják ki az elfogottakat a vasutállomásra és kezdett kijárogatni az állomás környékére. Nagyon sok embert viszontlátott, amint a rabszállító kocsiból leszállították, azok közül, akikre Asta kivette hálóját. Vigyáznia kellett, nehogy azok is meglássák, mert hiszen Asta társaságában látták, s valakinek eszébe juthat az összefüggés.

Agvába véste a hallott beszélgetéseket, ott-hon azután jegyzeteket készített és a 7. rue Paradisból továbbította jelentéseit Paulnak. Más nem ismert, másról nem is tudott. Nyáron azután azt is jelentette, hogy Asta nagyon rosszodó, ideges, ingerlékeny, szüntelenül veszekedik vele is, mindenkivel.

— Valószínűleg szemrehányásokat kap, mert nem sikerül elvégeznie feladatát. Nyolc hónapja ül már itt. Jó lesz, ha maga most egy kis szünetet tart. Holnap egy magas, vörösszőke hajú, jól öltözött férfi jelenik majd meg a kávéházban, megismerkedik magával, Henri Valiérennek nevezi magát, mulatozni fog és végül meghívja magát egy kirándulásra. Egyezzen bele és utazzon el vele

— Hová?

— Kiképzésre.

A magyarázatot csak Cannesban kapta meg a 32. rue du Canada alatti Maison de Beautéban, mint a házon kifüggesztett aranyozott fekete tábla mutatta. Persze nem szépségápolási intézet volt, hanem a földalatti mozgalom tanfolyama. Egy hétig maradt ott, pihent, tanult, tanácsokat kapott, kioktatták, hogyha Paul nem jelentkezhetne, vagy a rue Paradis-beli házban nehézségek támadnának, vagy ha soron kívül sürgős és fontos jelenteni valója akad, hogyan jelentkezzenek. Megtanították arra, hogyan kérdezzesse ki Astát és másokat is anélkül, hogy észrevegyék és ha veszélybe kerülne, hogyan védekezzenek. Apró gyakorlati tanácsokat kapott, amelyek közül sokmindent már maga is rájött. Ekkor, itt Cannesban lepődött meg, hogy milyen roppant nagy gépezete van már a mozgalomnak és mekkora erőt képvisel.

Mire visszatért, Asta még kedveltebb, ingerlékenyebb, idegesebb volt. Most már Cathérine is belement abba, hogy nyíltan veszekedjenek. Egy alkalommal összeveszték és három

napig nem beszéltek egymással. Amikor azután Asta kereste a kibékülést és hízelegni kezdett neki, Cathérinenek a hideg futott végig a hátán. Tudta, hogy Asta, aki semmit sem tesz ok nélkül és ha francia környezetet akart, százával találhatott volna más lányt, sejt valamit, valamit akar tőle.

Menekülni akart, de kényt. Egy feszes-tartású, monoklis férfi jelent meg a kávéházban és polgári öltözetben is messziről meglátott róla, hogy német tiszt. Egyenesen Astához lépett, valamit nagyon halkan mondott. Cathérine csak az asszony ingerült válaszát fogta fel:

— Ezerszer megmondtam, ne jöjjenek ide.

— Holnap estig... Különbön kénytelenek leszünk leváltani...

Ennyi hallatszot a férfi beszédéből. Amint elment, Asta fizetett, felállt és hívta Cathérinet, menjen vele. Először történt meg, hogy a lakására hívta. Még mindig a rue Paradis-ban lakott, gyorsan odaértek és Cathérine meglepetten látta, hogy Astának milyen fényűzően berendezett lakása van. Megjegyzésére azonban az asszony nem felelt, ledobta ruháját, egy könnyű nyári pongyolát kapott magára, italt, cigarettát, feketekávé készített az asztalra, mindez nagyon komor arccal, szólanul, azután kényelemben helyezte magát egy hosszúszerű bársony takaróval letakart heverőn, percekig idegesen cigarettázott, míg végre megszólt.

— Hallod-e, nyíltan beszélnek veled. Két hónapja figyeltek. Azt is tudom, hol és minek jártál Cannesban. Azt is tudom, kicsoda a Paul Dalou, akinek a jelentéseidet továbbított. A fiúdat már lefogtuk. Ha megmondd, hol a rádióleadó, hol az angolok központja és hogyan érkeznek a fegyverrakományok, szabadon engedünk.

Cathérinenek nagy önuralomra volt szüksége, hogy fel ne ugorják, amikor Paul nevét hallotta. Mosolyogva kérdezte:

— Ki az a Paul Darou, vagy Dalou?

— Hagyd ezt, Cathérine. Tudom, hányszor jártál a 7. rue Paradisban, abban a bordélyházban, hányszor voltál a Café d'Azurban, a Rumpelmayer cukrászdában, a vasutállomáson megfigyelésen, a 17-es piaci bódénál... soroljam tovább?

— Tudtommal oda mehetek, ahova akarok.

Asta hirtelen felült, ingerült mozdulattal dobta le égő cigarettáját. A szőnyegre esett, s mindjárt pörkölt szag terjengett a levegőben. Cathérine lehajolt, felvette és közben látta, hogy a nagy, vastag barna szőnyegen jónéhány hasonló pörkölési folt van. Asta alighanem gyakran volt ideges mostanában.

— Szeretném, ha megértenők egymást — mondta a asszony fojtott ingerültséggel hangjában. — Megmondom nyíltan, megbízatásom van a Gestapótól. Eleget tudok rólad is, fiúdról is, hogy a Gestapo kezére adjalak mind a kettőtöket.

Cathérine felállt.

— Késő lesz, záróra előtt haza kell mennem — mondta nyugodtan.

— Még nem mehetsz, még nem végeztünk.

— Rab vagyok?

— Még nem, de lehetsz. Nézd, egyszerű alkut ajánlok.

— Magamon kívül nincs mit eladnom.

— Eddig csak a testedről volt szó, most az öletedről. Eddig azt adogattad el — egy nagyon durva, közönséges szót használt — most csak egy módon mentheted meg magad is, a szeretődöt is.

Cathérine nem tiltakozott, nem mondta, hogy Paul nem a szeretője, hogy az egyetlen férfi,

aki előtt leveleközött, akivel bezárták egy kis szobába és aki még szemével sem árult el mást, csak baráti indulatot, és soha semmi mást nem akart tőle.

— Nagyon sokmindent tudok rólatok, többet, mint amennyit eddig jelentettem, mert valahogy megszerettelek...

— Hagyd ezt, Asta. Nem kérek egy mouton rokonszenvéből.

— Milyen nagy hazafi lett belőled! De mind-egy. Nem franciakat akarok leleplezni, hanem az angol kémközpontot kifüsti. Nekem a karrierem függ tőle. Esküszöm, a földalatti mozgalommal semmi dolgom. Eladom neked a francia vezetődöt, add el nekem az angolokat.

— Nem tudok erre mit mondani, annyit tudok csak, amennyit a ti újságjaitokban olvastam erről.

— Nem igaz, hazudsz — kiáltotta az aszszony, szinte sikoltozva. A leányra vetette magát, toroknragadta: — Beszélj, te mert a Gestapo majd másképp beszélte!

Dulakodtak. Asta jóval magasabb és erősebb volt, püfölte, karmolta a másikat, harapni akarta, fojtogatta, azután hirtelen otthagya, sirva borult a heverőre és önmagát kezdte átkozni:

— Nem akartam, ne haragudj! Nem akartam!

5.

Külön fülkében szállították Cathérinet és külön fülkében Pault. Addigra már őszelő volt, Olaszország akkor kapitulált, a hitleri birodalom rettentő erőfeszítéssel akarta megőrizni hatalma látszatát. S akkor, amikor már fűgyn volt az emberanyag, kezdett fogyni a löszer, a najtóanyag, egyre ritkábban repültek a német repülőgépek, akkor a himmleri SS-nek még mindig volt elég embere arra, hogy két fülkében három-három ember őrizzen egy-egy rabot és ugyanannyi tartsa lezártna a gyorsvonati vagon folyosójának azt a részét, amelyben a foglyok ültek, nehogy megbilincseit kézzel bárkinek jelt adhassanak. A párisi vasúttalómáson a Marie noire, a rabszállító kocsi várt rájuk, s bár ugyanabban a kocsiiban ültek, egymásnak háttal fordították őket és SS legények álltak közéjük, hogy szemrebbenéssel se adhassanak jelt egymásnak.

Fresnesbe vitték őket, a Maison de Correction, a javítóintézet kapui nyeltek el mind a kettőjüket, körülbelül húsz kilométerre Páris központjától, a Place de l'Operától. Pault másfelé vezették. Cathérinet bent átvizsgálták, két férfi előtt le kellett vetkéznie, fel-alá járnia, piszkos ujjakkal beleturkáltak testébe, hajába, nem rejtett-e el valamit. Bent abban az épületben, amelybe innen átszállították, mert az intézet vagy hat nagy épületből állt, ugyanez megismétlődött, pontosan ugyanígy, s azután még egyszer, fent a harmadik emeleten, ahol egy cellába lökték, de mielőtt beosztották, újra mindezt végig kellett csinálnia. A 334-es cellába került, egy kommunista lány, két utcalány, egy zsebtolvajná, egy csavargónő és egy kifürkészhetetlen, néma aszszony volt már bent a cellában. Mivel este érkeztek, enni már nem kapott. Különben az egész napi élelem reggel egy hig, cukor nélküli pótkávéből, délelben egy hig levesből és egy vékony szelet kenyérből és este újabb hig kávéból állott. Elgyőrtte őket az éhség, a csavargónőtől mindannyian tetvesek lettek, a néma nő éjszaka rárontott Cathérinerre és szerelmével gyötörte, mert kiderült, hogy nem is néma. Mint sejtették, mouton volt.

Cathérine szervezete nyilván nem tudta olyan gyorsan pótolni mindenben és mindenütt

a hónapokig tartó éhezés veszteségeit. Most rohamosan fogyott, testet feivakart vorós loitok borították, a tetvek marlák, az éhség kínozza és az egyetlennel, akivel néha beszélgetett, a kommunista lánnyal nem mertek semmi olyasról beszélni, ami érdekelte volna őket, mert félték a besúgótól. Mosakodásról, tisztálkodásról szó sem lehetett, vízet állig kaptak annyit, hogy iganak néha, legalább arra a pillanatra megcsalják nyelődököljüket. Het közben változott az összeállítás, a kommunista lányt négy nap mulva kihallgatásra vitték és többé nem tért vissza. Amikor egy hét mulva reggel Cathérinet szólították, hogy kihallgatásra vigyék és ugyanúgy háromszor le kellett vetkőznie, háromszor átkutatták testét, maga lepődött meg legjobban, hogy teste mennyire leromlott, végtagjai lesoványodtak, combján nem feszült többé a bőr, hanem színezetetlen, összemartan lógott, hasa behorpadt, karja elvekonyult. Egyetlen hét alatt rettentően megcsunyult.

Megint a Marie noire jelent meg a kapuban, s jónéhány más fogollyal együtt a 84. Avenue Foch-ba, a Gestapo négyemeletes épületébe szállították. A csukott autó ablakán át látta, amint végigrobogtak, át a Porte d'Italien, be a város szívébe, néhány épületet megismert így is, hogy csak a felső részt látta. A ház, amelybe be kellett menniök, szürke, egyszerű épület volt, előtte óriási tehergökcsi állt és mótortja nagy zajjal bűgött, nehogy a sikoltások, jajkiáltások kihallatszanak az épületből.

A negyedik emeletre vitték, egy ajtó előtt sokáig kellett várnia, elgyengült testtel alig tudott állni, de nem engedték meg, hogy bárminek nekitámaszkodjék. Végre bemehetett és Pault pillantotta meg. Ott ült az íróasztalnán, szemben egy SS tisztel, kezén, mint neki is, könnyű bilinc. Sovány arca most még soványabb volt, szeme a vastag üveg alatt egészen kidűledt, mintha ki akarna esni üregéből, szakála megnőtt, haja piszkos-csapzottan tapadt koponyájához, ruhája elvasott. Szemben vele pedig egy nagyon ápolat, nagyon gondosan borotvált arcú, nagyon tisztá náci tiszt állt, hosszúkás arca rózsaszínes, szinte hamvas volt, az asztalon tartott keze finom rajzú, szőke haját szépen lesimitotta és úgy áradt belőle a 4711-es kölnivíz illat, mintha most lépett volna ki a fürdőből, amely után egész testét megfürdette még kölnivízben is.

Cathérinet egy ugyanilyen ápolat, szőke, rózsaszín, kölnivízszagú egyenruhás alak vette át eddigi őréfől, de ennek nem volt rangjelzése, csak kabátja kihajtóján volt két oldal egy-egy kis halálfej a fekete alapon. A leányt is az íróasztalhoz vezette, leültette, kezéről nem vette le a bilincset. A két szerencsétlen rab közé állt némán.

A tiszt egy fényes, nikkelezett, nagyon hegyes és éles papírvágó késsel játszott, hegyét halkán az asztalhoz verdeste és iratokat olvasott. Láthatóan várt még valamire. Paul is, Cathérine is kísérletet tett, hogy lássák, nézhessék egymást, de a Hinrichungsabteilung legénye — a hóhérosztág, ahogyan ennek a szolgálatnak a tagjai nevezték magukat — vigyázott rájuk s amikor Paul váratlanul azt mondta: — Ne félj, Cathérine! — rettentő erővel acullította a szerencsétlen férfit, úgy hogy szemüvege messzire lerepült és maga is majdnem leest a székről. Cathérine feiskoltott, de a pribék egykedvű arccal, úgy állt ott, mintha semmi sem történt volna, a tiszt pedig fel sem nézett és egy pillanatra sem hagyta abba a papírvágó kés hegyének pengetését. Csak amikor Cathérine sikoltásaira és átkozódásaira a hóhérlégény a lány felé fordult, útésre készen,

akkor szólalt meg a tiszt, kék szemét a leányra vetve:

— Várj csak. Talán gyorsabban boldogulunk ha egyszerűen felel a kérdéseinkre és nem kell hathatósabb eszközökhöz folyamodnunk.

— Esemágában sincs feljenni a kérdéseikre, maguk vadállatok, maguk gazemberek, maguk bocheok!

A tiszt vállatvont és újra a kés hegyét verdeste az asztalhoz. Kis vártatva végre nyílt a szoba másik ajtaja, amely egy másik hivatali szoba felé szolgált és Asta lépett be. Eszembontóan szép és elegáns volt, ezáltal nem olyan olcsó kis ruha volt rajta amilyeneket Marseilleben a Café Barbarouxban viselt. Az anyagon látszott, hogy a legdrágább könnyű szövet, szabásán, hogy a legjobb szalonból került ki, és Asta egész öltözködésének összeállításán, hogy megint az előkelő, társasági úrihölgy, az a nagyvilági dáma, aki azelőtt Párisban volt.

Egy nagyon jömegejelenésű örnagy jött vele, Cathérine arra a férfire vélt ráismerni, aki Astát akkor este a kávéházban felkereste. Az íróasztalnál ülő tiszt felugrott, a papírvágó kést ledobta, hogy az egészen előresúszott, mereven meghajolt és székét készítve az asztal oldalához leültette Astát. Az örnagy nyomban elütni.

— Cathérine, még mindig meg akarlak menteni — mondta Asta, miután előbb szót valaminek a tisztnek, amit a leány nem értett. — Felelj arra a három kérdésre, amelyet már felírtam, s akkor te is, fiúd is szabadok lesztek.

Paul akart valamit mondani, de Cathérine attól félt, hogy megint ütik majd, és megelőzte: — Megmondtam, hogy semmiről sem tudok és így nem felelhetek ezekre az ostoba kérdésekre.

— Még most nem késő! Ha józanul viselkedsz, egy óra múlva indulhatok vissza Marseillebe. Mondd meg, hogy hol az angol kémközpont, hol a rádióleadó állomásuk és hol, hogyan rajkák ki a fegyverszállítmányokat.

— Ugyanúgy kérdezhetné, hogy hogyan néz nekik ki a Mars-lakók és szoktak-e reggelizni. Róluk is ugyanannyit tudok.

— Makacskodsz?

— Ostoba vagy.

— Hát akkor...

A pribék odalépett, Cathérine megbilincselte kezét hajlékony, vékony drótkötéssel megkötözte, a bilincset leszedte, azután a falhoz vezette, ahol olyan létra állt, amilyeneket táncgyakorlatokhoz használnak. Összekötözött kezét minden ellenkezése dacára magasba emelte, szorosan odakötözte az egyik létrafokhoz, hogy a kötél mélyen a leány húsába vágott, azután lábait is összekötözte és ugyanúgy odaerősítette a létra alsó fokához. Cathérine a földön állt, de minden mozdulat a levegőbe emelte és minden mozdulat fájdalmasan hasított bele kezébe, lábába. A hóhérlégény otthagya és Paulhoz tért vissza, aki hátrafordult és vadul kiáltott. Mintha nem is hallanák bős, átkozódó szavait, a hóhérlégény egy készüléket vett elő, bekapcsolta a falba erősített kapcsolóba, s a hosszú fekete zsinórton Paulhoz vezette.

— Feleljen a három kérdésre: hol az angol tiszték központja, hol a rádióleadó állomásuk, hol van a kirakodóállomás? — szólalt meg a tiszt.

— Nem tudok semmiről semmit.

A tiszt egy alig észrevehető kézmozdulatára, a pribék hátul lehúzza Paul kigombolt ingét és a gerincét villanyozta. Más körülmények között komikusan hatott volna a szerencsétlen ember szörnyű rángatózása, mintha minden

tagját külön dróton rángatnák. Paul meg sem mukkant. A pribék ezután kigombolta a nadrágját és elől villanyozta. A diák most üvöltött a szörnyű érzéstől, Asta és a tiszt egykedvűen néztek, s utána a tiszt ismét megkérdezte:

— Hol van az angol tiszték központja, hol a rádióleadó állomásuk, hol a rakodóállomás?

— Nem tudok semmit!

A tiszt és a hóhérlégény közömbös arca nem változott, amikor ugyanezt a villanyozási műveletet a megkötözött Cathérine testen végezték.

— Beszélj!

— Nincs mit mondanom.

— Cathérine, okosabb lenne, ha beszélnél!

— Nincs mit mondanom.

— Tovább!

6.

A hóhérlégény és a tiszt láthatóan csak abból a szempontból nézegette Pault, hogy hol vannak azok a testrészei, amelyeken a legnagyobb fájdalmat okozhatják neki. Himmler külön kiképző rendszere arra nevelte és tanította ezeket az embereket, hogy az emberi test különböző részekből áll, amelyeken különböző fokú kisebb, nagyobb és legnagyobb fájdalmak lehet okozni. Számukra a vállatott semmi egyéb nem volt, csak ilyen részekből összetett test, hozzá egy száj, amelyen át a kinok hatása alatt ki kell, hogy jöjjön az, amit megakarnak tudni. Aszerint, hogy a szájhoz tartozó idegközpont mekkora ellenállást képes kifejteni, fokozzák a fájdalmakat addig, míg az ellenállás meg nem szűnik. Más számukra egy emberi test, egy ember nem is jelentett. Olyan beidegzett, megszokott mozdulatokkal működött a hóhérlégény, olyan egykedvűen, minden legkisebb érzés nélkül ült ott a tiszt és nézte az áldozat kínolódását, mintha valamilyen érzéketlen gép lenne előttük, amelyet javítgatnak. Őket csak az érdekelte, hogy a vállatott ne tudjon magában tartani olyan titkokat, amelyek a náci birodalom érdekeit sértik. Emberi érzést, sógondolatot sem árult el, mert nem is árulhatott el két szemük egyetlen pillantása sem.

Asta valamivel idegesebb volt. Őt sem a fájdalmak és kinok érdekelték, egyáltalán nem hatott rá sem a sikoltozás, sem az üvöltés, sem az, hogy az áldozat fetrengett a kinoktól. Egyszerűen csak a saját karrierje érdekelt, és, hogy einyerei jutalmát, vagy csodót mondott kiváló kém-tudománya, ami a náci birodalomban kiszámíthatatlan következményekkel járhat, még az is megtörténhetik, hogy őt ültetik egy olyan székbe, amelyben Paul fetrengett. Egyik cigarettát a másik után szívta, alig néhányat szippantott belőlük, s megtörtént, hogy a hamutartó nyergében égett az egyik cigarettá, de megfeledezett róla, másikat vett elő és rágyújtott.

Az, hogy előtte vaksin pislog a szemüvegétől megfosztott szerencsétlen diák, halálosan vergődik, összetépett ruhában, beesett arccal, kócosan, tetvesen, mosdatlanul, borostás arccal még mindig erősebb mind a hármuknál, az nem érdekelte, szerinte az csak idő kérdése volt, de karrierje szempontjából nagyon fontos lehetett neki, hogy kiszedje a titkot, s azért is ült be, hogy résztvegyen a kihallgatáson. Az angol központot egyszer már sikerült felfedezni, egy csoportot elfogtak és haláltáborokba hurcolták. A rádió azonban nem került elő, nem találták meg a hullámhosszot és a szövegkulcsot, s még kevésbé sikerült a kirakodó állomást felfedezniük. Az események mutatták, hogy a kapcsolat a francia földalatti mozgalom és a londoni French Section között nemcsak nem szűnt meg az első csoport elfogásával, ha-

nem egyre élénkült, amit lehetett volna azzal is magyarázni, hogy a megszállás alatt egyre nagyobb tömegben ismerték fel a náciák rémuralmának elviselhetetlenségét és csatlakoztak a mozgalomhoz. Ezt azonban a náciák sohasem vallották be még önmaguknak sem, mégkevésbé merték felfelé jelenteni. Az olasz kapituláció után és amikor készülniök kellett arra, hogy most már majd másutt is sor kerül a partraszállásra, nagyon fontos volt nekik, hogy a belső titkos központokat megtalálják és ha Astát még az olasz fegyverletétel előtt elküldték Marseillebe, most azután már igazán mindent meg kellett kísérelniök, hogy megszabaduljanak a belső ellenségtől még mielőtt késő lenne... Náci fejfel ez a késő azt jelentette, még mielőtt felülről meg nem sokalják, hogy még mindig nincs eredmény a nyomozásban.

Paula ezért nem is sokat teketóriáztak.

— Mindez csak ízelítő volt — figyelmeztette a tiszt. — Nagyon unalmasak leszünk egymásnak, ha csak azt ismételteti, nincs mit mondania. Én a kérdéseket hajtogatom, maga a magáét. Kijelenthetem azonban, hogy mindent meg teszünk, hogy beszédre kényszerítsük. És beszélni fog, ebben biztos vagyok.

A diák nem felett. Cathérinet a kimerültségtől az ájulás környékezte. A tiszt még egyszer megszólalt:

— Most a lábáról a körmöket tópic le egyenként. Beszél?

— Nincs mit mondanom.

A hóhérlégény leszedte Paul lábáról a fűzőtlen cipőt, egy csipető csillant kezében, úgy helyezkedett, hogy a diák fel ne rúghassa, vasmarokkal megfogta bokában a lábát, úgy hogy Paul nem is tudott rúgni és húzni kezdte ballába kisujjáról a körmöt. A diák felüvöltött. Las-

san, körülményesen tépte le a hóhérlégény a kis körmöt az alatta levő, s teljesen hozzázott húsról, hogy minél fájdalmasabb legyen, nem rántotta, hanem valósággal nyúzta, s a hozzázott bőrből is veletépett egy darabot.

— Beszél?

— Nincs mit mondanom.

A második, a harmadik, a negyedik, az ötödik ujj következett. A beszélgetes nem változott. Pault egész testében kiverte a verejték, fetrengett a széken, lába elérőfenedett a kísérelthez is, hogy rúgjon, üvöltött a fájdalomtól, vergődött, de csak egyre azt felelte a kérdésekre, hogy nincs mit mondania. Az ötödik köröm után elvesztette eszméletét. Vézna teste élettelenül hanyatlott le a székéről, de nem eshetett le a karfákról, csak előbbrecsuzott. Lába vérzett, véres volt a linoleum a padlón, és véres volt a tenyere, ahogyan kinlódásában teljes erővel tenyerébe vájta piszkos, elhanyagolt, régóta le nem vágott körmeit.

Felocsolták. Lába egyetlen sajjó fájdalom volt, nem tudta, hogyan helyezze, fáj, ha talpára tekintte, fáj, ha sarkára támasztotta. És a hóhérlégény már fogta a jobb lábát.

— Beszél?

— Nincs... mit...

Cathérine sikoltozott, átkozódott, vergődött, azt sem bánta, hogy a kötél egyre jobban bele-
vág karjába, lábába.

Asta cigarettázott, figyelte Pault és figyelte Cathérinet.

— Beszél, Cathérine?

— Beszélék. Azt kívánom, hogy akasszanak fel darabokban és farkasok harapják ki a húsd a testedből! Beszélék: kívánom, hogy minél előbb mindannyian kötélben lógiatok! Beszélék: Kívánom, hogy elevenen megérjétek azt a na-

pot, amikor vége lesz az uralmatoknak és ti keüitök sorra!

— Ostoba vagy. Bennünket nem lehet legyözni.

A tiszt halványan, helyeslőleg az asszony felé mosolygott, azután intett a hóhérlégénynek. Az a jobblábon a nagyujjánál kezdte. A legtöbb ember nagykörmén benövésnek vannak, apró villa képződik attól, hogy nem jól vágják le a körmöt és a villa hegye belenő a húsbá. A hóhérré apró részletekben tépedeste fel a körmöt a környező bőrből, azután arról a bőrről és húsról, az ezernyi apró idegvégződésről, amelyen a köröm fekszik és végül lassan húzni kezdte, hogy egészen kitepje. Paul már csak hörgött, ajka kicserepedett, arca lábzan égett, szeme kifordult. Másik lába, egyetlen égő seb, ott vergődött a földön, a szomjúság gyötörte, tekintete minduntalan visszatért az asztalon álló kancsóhoz, csak azt látta, mert különben tüzes karikák ugráltak szeme előtt és egyre jobban érezte, hogy ismét elgyengül. Már a jobblába is egyetlen sebbé kezdett átalakulni, a harmadik körömnél tartott a hóhérlégény és csak egyre kopogott a kérdés, beszél?

Üvölteni már nem tud, mozgatja száját, nyelve megduzzadt, hogy alig fer el szájában. S a tűzkarikákön át egyszerre megpillant valami csillagot, egy éles, hegyes kés fekszik az íróasztalon. Ha azt elérhetné, hogy beléjük szúrja, a körmük alá, a szivükbe, a szemükbe, a halántékukba. Az a csillagó kés, a papírvágó kés az asztal szélén!

Csak annyi szünetet tartottak, hogy lássák, nem vesztette-e el ismét az eszméletét. Asta vizet locsolt kis csipkés szélű zsebkendőjére, a hideg kendővel letörölte a diák izzadt homlokát, de csak azért hogy közelhadjoljon és belekialtsón a fülebe:

— Beszéljen!

Amikor nem kapott választ, felvette cigaretáját a hamutartóról és hirtelen lehajolt, az égő cigarettát belenyomta a sebesült ballább egyik sebébe:

— Beszéljen!

A negyedik ujj következett. A hóhérré még mindig vasmarokkal fogta a bokáját, pedig az elerőtlenedett test már vergődni is alig tudott, a lábzan nem volt semmi ellenálló erő, Paul talán már nem is érezte a külön fájdalmat, csak vaksi szemeit kidülesztve egyre az asztalra meredt. Fáj, nagyon fáj, amint megint a húsát, bőrét, idegeit tépték, a lábában, a testében, a fejében érezte, jobboldalt, az ottani idegcsomókban rettentő fájdalma volt.

— Beszél?

— Ni... nincs... — többet már nem is tudott kinyögni. Elerőtlenedett, ki tudja, mi játszódott le benne, arra gondolt talán, hogy nem bírja tovább, hogy a menekési vágy, az életvágy felülkerekedik, hogy valami kicsúszhat a száján? Még hallotta a kérdést:

— Cathérine, mindjárt te következel. Beszélés?

A leány csak átkozódik, sir, üvölt, vergődik, de Pault is biztatja, önmagát is, amikor oda kiált:

— Azért se. És te se, Paul, te se!

Nincs semmi értelme, mert Paul már csak vergődik, már alig hallható nyöszörgés jön ki néha a torkából. De mintha a hang még is a füléig, agyáig hatolt volna. Egyszerre felugrott. Valami hirtelen erő ösztökélte, az előbb még a lábát sem tudta letenni a földre, nem volt ereje kiáltani sem, nem volt ereje, hogy a vasmarok fogása ellen rugdalozzék és most egyszerre felrugta az előtte guggoló hóhérré, hogy az hanyattesett és feje nagyot koppant az íróasztal-

lon, egyetlen ugrással az asztalnál termett, meg bilincsel két kezével megragadta a papírvágó kést, amely hegyével felé fordultan ott feküdt, csillogott, kínálkozott az asztalon, és mielőtt még bárki felfoghatta volna, hogy mit akar, két véres, elkinzott kezével marokra fogva a kést, minden erejét összeszedte és egész erejével a saját mellébe döfte.

Asta felsikoltott, a tiszt felugrott, a hóhérlégény egyszerre talpra serkent, Cathérine meg nem értette, hogy mi történt, mert nem látta, csak azt, hogy Paul felugrott. Azután azt látta, hogy a fiú megtántorodik, a szék mellé, a földre zuhan és melléből egy fényes kés nyele áll ki, azt fogja még mindig véres, összekötözött kezeivel.

— Nem, nem szabad meghalni, ne engedjék! — kiáltozta Asta. A földön heverő, eszméletét vesztett emberhez ugrott, kirántotta a kést, amelynek nyomán vastag sugárban lövelt ki a vér és ráomlott a gyönyörű ruhára, a pokkáló vékony seiyemharisnyára, a finom kis cipőkre, jutott belőle még az asszony arcába is. De most nem törődött vele, haját tépte, sikoltzott:

— Nem fogsz meghalni, nem siklász ki a kezeim közül! Beszélj, mert széttepem a sebed.

Vájkált a sebben, amelyből egyre lassabban szivárgott a vér, véres volt a keze, a könyöke, a ruhája, az arca, a haja is, amey minduntalan előrehullott és hátráltoke, de a diák már nem is hörgött kezei között, hiába rázta már, szeme üvegesedett, ajka lassan kinyült, álla leesett és az asszony érezte, hogy elnehezült kezei között a fej, a test, látta, hogy elapad a vér a mellből, nem folyik, nem ömlik már, már nem is szivárog, csak itt-ott hullik ki egy-egy csepp.

És így, véresen, kezei között a halott diákkal, arcán, ruháján a diák vérevel, begörbült ujjakkal, vérben forgó szemekkel a tiszt fele fordult és talán gyermekkori emlékeinek hatása alatt, talán, mert eddig folyton franciául beszélték, arra kiáltozott, franciául, hogy Cathérine is értette:

— Ezért felelni fog! Ez a maga büne! Itt volt a kezeink között.

Erre már a tiszt is elsápadt. Valamit mondani akart, de Asta már otthagytá, a megköztözött leány felé rohant és sikoltzott:

— Nem hagyom magam tönkretenni! Beszélj, mert darabokra tépek! Nem hagyom a karrierem tönkretenni!

Mire a gyorsan odaugró hóhérlégény lefejtette Asta begörbült ujjait, Cathérine már nem tudott semmiről, semmit.

7.

Kétes-tiszta kórházi ágyon tért magához. Lában, kezén vastag fehér kötés volt ott, ahol a drótkötél sebeket vágott, testét tetvetlenülítették, de lesoványodott, szinte összezsúzott testére alig ismert rá maga is. Lassanként, napok mulva, tudta meg, hogy titokzatos körülmények között hozták be, nem is mondták honnan, csak sejtették, hogy a Gestapo utalta be, mert naponta jöttek érdeklődni, hogy magához tért-e. De három héten át önkívületben, súlyos ideglázban feküdt, s azért kellett utasítás szerint külön szobában elhelyezni, hogy senki se hallja, amikor lázálmban beszél. Több mint egy hétig eltitkolták, hogy magához tért, bár ő maga nem merete megmondani, hogy honnan került a kórházba. Amikor azonban említették neki, hogy délutáni alvás közben egy nagyon szép asszony kereste és a leírásból Astára ismert, súlyos idegrohamot kapott, morrium befecskendezéssel kellett megfékezni. Nem is merték megmondani neki, hogy az az asszony minden este ott járt.

Egy nap Asta mégis eljött. Kis, tömött, nagyon elegáns akatáskát hozott. Akkor már Cathérine kissé összeszedte magát, megerősödött és amikor meglátta, elkezdett kiáltozni, de csak a vad gyűlölet robbant ki belőle, rohamot már nem kapott.

Esteledett, a koratéli este félhomályba bori-totta a szobát, amelyben alighanem Asta utasítására, nem gyújtották meg meg a villanyt. Csak az erős parfümillet, a nagyon elegáns vonalak árulták el, hogy Asta az és ott van, minden sikoltozás, kiáltozás és átkozódás ellenére egyre közelebb jön. Cathérine végül kimerülően falnak fordult, fejére húzta a takarót. Nem akart se látni, se hallani, nem akart semmiről sem tudni.

— Cathérine, ne félj, nem bántalak — mondta nagyon halkán és leült az ágy mellé tolt székre. Cigaretárára gyújtott, sokáig hallgatott, azután szokása szerint eldobta az egő, félig elszívott cigaretta, le a földre és folytatta: — Marseilleből elhoztam a téglruhá. A kabátod kint lóg a folyosón, a fogason. Ha most kímégy majd a WC-re, vedd magadra, mintha fáznál és felejtssd magadon, hozd be. Itt a táskában mindent megtalálsz, ruhát, cipőt, fehérneműt, sapkát. Itthagynom neked ezt a kis karórát, hogy tudd, mikor van tíz óra. Pontosan tíz órára öltözz fel és mássz ki az ablakon.

Cathérine csak akkor fordult meg és nézett rémült szemekkel Astára:

— Le akarsz lövteni?

— Azt akarom, hogy megszökj.

— Ha te akarod, akkor azért akarod, mert áltani akarsz nekem.

— Ha most azt mondanám, hogy én mégis szeretlek... tudom, gyűlölsz, de hiszen Paul nem is volt a fiúd... Nem mondom. Nem azért teszem. Azt akarom, hogy eltűnj innen. Veletem megbuktam. Mosolyogsz, úgy-e? Idehallgass!

De nem tudta tovább mondani. Cathérine nem értette, de úgy hallotta, mintha elcsuklana az asszony hangja, s könnyek csillannának szemében. Nem szólt, kis zsebkendőjével felszártotta könnyeit.

— Mennyivel jobb neked! — csak ennyit mondott és nagyon halkán még hozzátette: — Te azután is élni fogsz.

Megkeményítette hangját. Szürkén, színtelenül, hangsúlytalanul mondta:

— Azért akarom, hogy megszökj, mert akkor ráfoghatom amazokra, hogy az egyiket hagyják... meghalni, a másikat megszökní, azért is nem boldogulhattam. Nem mentesít, de enyhíti az ügyemet. Ne tegyél úgy, mint aki inkább választja a halált, sem hogy tőlem fogadja a menekülést és rajtam segítsen ezzel. Magadon akarj segíteni. És most nagyon figyelj. Pontosan tíz órakor kimászol itt az ablakon, egy félméternyit kell csak ugranod, annyit kibírsz. A folyosón az ör nem hallhatja, a kórházkijáratnál akkor van az őrségváltás. Tudod, hogy mi bocheok nagyon pontosak vagyunk. Menj azonnal jobbra, elhaladsz a szomszédos épületek mellett, végig a falig, ott is jobbra fordulj. Egy helyen javítják a falat, ma még rés van, ha ma még, még kijutsz, holnapra befalazzák. A falon túl valaki vár majd. A Faust katonaindulóját fűtyöréski. Tudod, mi is sokszor fűtyölgettük egymásnak. Lesz nála ma éjszakára kijárási engedély és egy Carte d'identité.

— Nem kell.

Az asszony úgy tett, mintha nem hallotta volna. Felállt, kiürítette a táskát, tartalmát az ágy lábánál a takaró alá dugta.

— Ne rugdod össze, így is elég gyűrött lesz.

A táskában lévő összehajtogatott újságpapírost gyors kezekkel csomókba gyűrte, úgy hogy a táska hamarosan megint úgy nézett ki, mint-ha tele lenne.

— Hogy hová még, a te dolgod. Az, aki vár rád, nem tudja, ki vagyok. Jobb ha nem beszélsz rólam, nem hivatkozol rám. És jobb lesz mind a kettőnknek, ha soha többé az életben nem találkozunk. Vagy a te fejed, vagy az én fejem menne rá.

Mintha csak sejtette volna, milyen végzetes lesz ez a találkozás két év múlva.

Megint odalépett az ágyhoz. Egy pillanatra mintha le akart volna hajolni a leányhoz, de annak vad tekintetére csak a haját simogatta meg könnyed mozdulattal. Kócos, rendetlen, ápolatlan haját. S mintha erről jutott volna eszébe, tarsolyából fésűt, puderdobozt, ajakpisírosítót rakott ki az ágy melletti éjjeliszekrényre.

Többet nem szólt. Lassan ment az ajtóig, még egyszer visszanezett, azután mosolygásra vonta arcát és szokott biztonságával lépett ki az ajtón. Cathérine hallotta, hogy kint a német katonával beszélget.

8.

— Talán mégis szeretett — kockáztatta meg Annaise. — Ezek a bocheok olyan szentímen-tálisak...

— Én azt hiszem, igazat mondott, amikor azt mondta, a saját maga helyzetén akar segíteni — vélte Mirkó.

Reggel volt már, lent megélnékültek az utcák. Gyuri tápázkodott fel elsőnek heverő helyzetéből. Karikás volt a szeme az álmoságtól, nagyot nyújtózkodott, de arca nem élénkült meg. Túltáságon hatása alatt állt annak, amit Cathérine elmondott.

— Induljunk, — szólt Reggynek, de ez nem mozdult.

— Szörnyű, mit tettek a nációk az emberekkel, szörnyű, milyen gonosztevéket neveltek belőlük — mondta csendesesen. Iván bőltintott és röviden elmondta, amit az asszonytól délután hallott, hogyan lett a vidám, életkedvvel teli tizennyolc éves leányból Asta, la bétise, a vad Asta.

— És odáig jutottak, hogy az ember sajnálni sem tudja már őket — fejezte be elgondolkozva.

Felhajtott egy jókora pohár pálinkát és az ablakhoz állt, nézte a párisi reggel képét. Koppogtak az ajtón. Monsieur Gaston jött, álmosan, kócosan, félig felöltözötten és nagyon izgattottan:

— Monsieur Ivánt hívják a telefonhoz.

Evans volt.

— Jöjjön azonnal a kórházba. Boswell köcsit küld magáért. Félorra előtt Astát a kórházi ágyon meg akarták fojtani, a maga leírása szerint alighanem Wuppert. Felszakadt a belső sebbe, haldoklik és beszélni akar magával. Talán...

— Nem megyek, látni sem akarom.

Evans persze nem tudhatta, amit Cathérine elmondott.

— Jöjjön kérem, nagyon fontos.

És, hogy elejét vegye a további vitának, letette a kagylót.

Segítsetek

Tudom, nem hiszed.
     ha mondom is, szavak,
 mint károgók a vetés fölött.
 Megállok, mint a
     járda szélén a vak,
 s futok, futok, mint az üldözött.

Hálóját rejti
     bennem az éj még és
 bánatom mint a szederinda.
 De símogat már
     olykor a megértés
 és mintha csak közétek hívna!

Most már úgy vagyok,
     amit érzek, mondok:
 férfiszó, s nem fáj a pofon sem.
 Kisímulnak az
     arcomon a gondok
 és drágagyöngy minden homokszem.

Tótágast állnak
     mögöttem a napok,
 párolognak a vesztett évek.
 Hagyjatok hinni,
     sírni is hagyjatok,
 ha fű helyett tarlóra lépek.

Ne csúfoljatok
     rú gyermek-szívemre,
 belepi, mint moha a fákat.
 Kúszó folyondár,
     hess, harag, hess! Lenge,

kis szerencsém, tiz évem, várnak!

(1955)

Kurt Held

Blérot légionárius

Egy indokínai városban, Kongban, lázadás tört ki egy gyár munkásai között, néhánycentes levonás miatt. A lázadás nem volt veszélyes, de a munkások még harmadnap sem akartak munkába állni. A kongi hatóságok ezért sürgönyöztek a szomszédos katonai táborba. Még az nap egy legionárius zászlóalj vonult be a városba és szétverte a felkelőket. Őt embert letartóztattak.

A hadbíróság, mely a zászlóaljparancsnokból, egy tisztből és Kong városának két tisztviselőjéből állott ugyanaz nap ítélkezett a foglyok felett. Amint ez már a gyarmatokon szokásos, rövid tárgyalás után mind az ötöt golyó általi halálra ítélték.

Délután hat óra volt. A kivégzést végrehajtó zászlóalj már pihenőre tért, úgy hogy az ítélet végrehajtását másnap reggelre kellett halasztani. A parancsnok a foglyokat egy Limon nevű altisztre bízta, azzal az utasítással, hogy négy legjobb emberével másnap reggelig őrizze őket.

Limon, hogy a szabadulás lehetőségét megakadályozza, vasraverette, majd a város közepét átszelő Ma-Kong folyóban lévő homokzátonyra vitette a foglyokat. A szigeten őrségre osztotta be embereit. Minden embernek két óra hosszaiig kellett őrt állnia. Az első őrséget maga Limon vette át.

Limon négy alárendeltje között volt egy Blérot nevű fiatal munkás is. Őt a munkanélküliség sodorta esztergapadjától ide, ehhez az indokínai csapathoz. Blérot még csak huszonkét éves volt, de érezte, tudta hogy az őt fogoly nem holmi „tetves kihnamita” mint azt az őrnagy az ítélet kihirdetésnél mondta, hanem éppen olyan munkás amilyen ő maga; tudta, szegény

őrizni őket, mikor tulajdonképpen mellettük van a helye.

Blérot közkatonát ez a gondolat attól a pillanattól kezdve nyugtalanította, amint átvette az őrséget. Tudatában volt annak, hogy oktalanság volna nyiltan a foglyok mellé állni, mégis folyton azon töprengett, hogyan is szabadíthatná ki munkástestvéreit. Mikor meggyőződött róla, hogy a másik három ór már nyugovóra tért, megigazítva vállán a puskát, közelebb lépett a foglyokhoz.

A fűvel és bokrokkal borított homokzátonyon a bilincsektől meggörcbülten feküdtek a foglyok. Limon nemcsak kezüket lábukat vasaltatta meg, de a vasak közé még rövid kötelet is kötött, mely a lábakat a kezek felé húzta.

Blérot egy ideig nézte a foglyokat. Nagy, atléta termetű legények voltak. Csupasz testüket csak kis darab rongyosztó takarta. Mikor a hold előbújt a felhők mögül, arcukba tekintve látta, hogy nem alusznak, de bátran szembe néznek vele. Tekintükben nyoma sem volt a félenkségnek: nyugodtan, sőt majdnem szánakozva néztek. Blérot közkatonára annyira hatott ez a bátor magatartás, hogy úgy érezte, rajta a sor, cselekednie kell.

Tudta, nincs vesztegetni való ideje. Gyorsan kell cselekednie, de úgy, hogy a foglyok semmiféle nehézséget ne támaszszanak. De hogyan értesse meg velük becsületes szándékát, mikor szót sem tud sziszegő nyelvükön?! Teljesen arcjátékára és az ő józan eszükre kellett magát bíznia. Megpróbálta. Odalépett a foglyokhoz, egyik ujját a szájához emelte, majd zsebéből kést húzott elő. A késsel szétvágta a köteleket melyek a bilincseket összekötötték. Mikor ez megvolt, vállára emelte

az első foglyot és a vízhez ment vele. A viznél kérdőleg balra, majd jobbra mutatott, s amikor az ember a jobb oldalnál bólintott, Blérot mélyebbre süllyedt a vízben. Foglyát maga után húzva megpróbált vele átúszni a városba.

Nem volt könnyű dolga. Az ember súlyos volt, a víz pedig hideg és sebes folyású. Majdnem tíz percig tartott, míg kikecmeregtek a partra. Blérot körülnézett a kihalt folyóparton. A foglyot óvatosan lefektette, búcsút intett neki, majd sietve visszaúszott a homokzátonyra.

Itt rögtön érezte, hogy megnyerte a foglyok bizalmát. Már segítettek is neki életmentő munkájában. A második fogoly odavonszolta magát a vízhez és Blérotnak csak fel kellett emelnie, kissé a vízbe nyomni és már el is rugaszkozhatott. Az előbbi helyen szállt partra, de mikor élő terhét társa mellé akarta fektetni, meglepődött. A hely üres volt, az ember időközben eltűnt.

Blérot nem sokáig töprengett e tény felett, hanem újra vízbe vetette magát, hogy a harmadikat is elhozza. Mikor ezzel is szerencsésen partot ért, éppen látta, hogy a másodikikat elcipelik. A foglyokat tehát bilincseik sem gátolták abban, hogy összekötetésbe lépjenek barátaikkal. Blérotnak ez kapóra jött.

Közben észrevette, hogy erősen elfáradt. Kezei is merevedni kezdtek a hideg víztől. Erős szívdobogást kapott és kétségei támadtak, vajjon véghez tudja-e vinni feladatát. Nos, mindenesetre meg akarta próbálni. A negyedikkel mégcsak boldogult valahogy, az ötödiknél azonban már érezte, nem fogja elérni a partot. Ekkor hirtelen egy kétevezős tutaj érkezett. Blérot már arra gondolt, hogy az örvény terhével együtt a mélybe húzza, amikor a tutaj utólérte. Az egyik evezős a fogly után nyúlt, a másik őt akarta a vízből kihúzni.

Ez azonban nem volt bátor katonánk tervében. A segítő kezét szelíden visszalta és utolsó ereje megfeszítésével visszaúszott a szigetre. Akkor a kezébe vette puskáját és lassan a homokzátony felső végére osont. Ott kétszer a levegőbe lőtt, majd hatodszer is a vízbe vetette magát.

A lövések zaja olyan visszhangot keltett a csendbeborult szigeten, mint az ágyudőrej. Mindenki fölriadt. Limon volt az első aki lehajítva magáról a takarót így kiáltott: „A foglyok!” A többiek is felugrottak, de a foglyoknak hült helyét találták. Puskát ragadva a Ma-Kong hullámaint bámulták.

A folyón azonban nem volt más látható,

mint egy elsikló jármű. Azután fölismerték egyik bajtársuk egyenruháját, melyet a hullámok éppen a szemük előtt sodortak tova. Limon, szitkozódva többször az eltűnő csónak után lőtt, a többiek pedig vízbe ugrottak azért, hogy meggyőződjenek Blérot van-e az egyenruhában vagy pedig meggyilkolták az annamiták.

Az egyenruha valóban a még élő Blérotot takarta. Eszméletlen volt és halottsapadt. Pálinkát préseltek az ajkai közé, mire egy pillanatra felnyitotta szemeit azután újra elájult.

A lövöldözés után az egész város talpon volt; a zászlóalj átkutatott a kikötőnyegyedben minden kunyhót, a szökevényeknek azonban nyoma veszett. Az egyik régi kovácsműhelyben végül is meglelték a foglyok kéz és láb bilincseit. A bilincseken vésőnyomok jelezték hogyan szabaldultak meg tőlük a foglyok.

Blérot közkatona másnap magához tért. Ki is hallgatták, de nem sokat tudtak kivenni vallomásából. Csak homályosan emlékezett arra, hogy a foglyok közé ismeretlen emberek lopakodtak. Nyomukba eredt, de hirtelen átkarolták és leütötték. Mikor újra eszméletre tért, csak annyit látott, hogy a foglyokat valami tutaj-félén elviszik. Rögtön puskát ragadott és a jármű után lőtt, talán talált is, de két kínai újból megtámadta és el akarta venni a fegyverét. Ő nem engedte el a puskát, mire vízbe löktek. Azután már nem emlékezett semmire.

Blérot valóban nagyon kimerült volt. Vallomása után újra elájult. Még aznap a helyi kórházba szállították. Több mint egy hétig tartották ott. Mire elbocsajtották az egész kaland már annyira feledésbe merült, hogy a csapattest Blérotól mint rettenhetetlen katonáról emlékezett meg. Bátorságáért még nyilvános dicséretet és kitüntetést is kapott.

Nos, Blérot volt olyan okos, hogy az érmet époly nyugodtan elfogadta, mint ahogy belenyugodott volna egy lefokozásba, vagy megrovásba is. — Sokkal később, mikor már rég elhagyta Kongot és Indokínát és visszatérve Párizsba a Tizenharmadik kerületben újra az esztergapad kerekét forgatta, — ha megkérdezték, mi okozta neki Indokínában a legnagyobb örömet, akkor nem a kitüntetését emlegette, nem. Ilyenkor elővett egy csinos ezüstnyelű kést melyre furcsa írásjelekkel a következő szöveget vésték: „Hála Blérot közkatonának.” Ezt a kést az őt annamita munkás juttatta el hozzá, mikor még a kongi kórházban feküdt . . .

Fordította: *Gsweng Szilárd*

A nagy csalódás lázadása

Shelley: „Felszabadított Prometheus”
Prosveta kiadás

Majd két évszázad és egy győztes szocialista forradalom távlatából már szinte nem is tudjuk felmérni milyen óriási jelentőségű volt az emberiség fejlődésében a polgárság lázadása a feudalista társadalmi rendszer ellen. Pedig ez volt az emberi történelem első ostroma az egek ellen, első nagy lázadás a világ és isten ellen, első tudatos kísérlet a világ megváltoztatására, az ember felszabadítására az ember uralmának biztosítására a dolgok felett.

Az emberiségnek is volt egy boldog gyermekora — az ógörögök élete. Az ember már úgy-ahogy kiszakadt a természet világából, a természet erői, már nem jelentettek vele szemben mindenható, vakon pusztító hatalmat és a rabszolgák munkájára felépítettek egy harmónikus emberi társadalmat. Athén polgárai megszabadultak a mindennapi kicsinyes gondoktól és közvetlenül, teljesen, akadályok nélkül kiélhették az ember legemberibb vonását: azt hogy társadalmi lény. A közügy és magánügy, az egyén és a társadalom közti határ eltűnése, az egyéni szabadság, az állam demokratikus irányítása és minden polgár közvetlen részvétele a közügyek irányításában, melegágya lett a művészetnek, a filozófiának és ebből nőtt ki később a római jellem is. Ez a harmonikus emberi társadalom azonban tűzhányóra épült — alapját az emberiség többségének legemberitelebb életformája jelentette. Egyszer csak megmozdultak a lefojtott társadalmi erők. A harmónikus életet élő, önmaga társadalmi lényegének tudatára ébredt ember, először tanulta meg, hogy nem önmaga ura, nem ő irányítja az anyagi erőket, a társadalmat, hanem a társadalom a harmónikus élet felborítása felé fejlődik. Ekkor született meg a tragédia. Mert az emberi lázadás, többet-nagyobbat akarás hőse csak tragikus alak lehetett, mert az anyagi világ már a megteremtett harmóniát is aláásta, nemhogy megengedte volna a még magasabbra emelkedést. Így születnek meg az emberi lázadás tragikumának első hősei, Ikarosz aki a Napig akart repülni és lezuhant, Prometheus, aki a tüzet lopta el az embereknek és ezért bosszút álltak az istenek.

A rabszolgatartó rendszer felbomlása nem teremtett alapot a diadalmas, mindent megintgató emberi lázadás kibontakozásához. A rendszeren belül nem voltak erők, amelyek hordozói lehetnek volna ennek a lázadásnak. Eppen ezért a lázadás helyett a tehetetlenség érzése lesz a döntő. És ekkor született meg a túlvilág; a mai értelemben vett túlvilág addig ismeretlen; a görögöknél inkább büntetés, (a zsidóknál Jehova a földön büntet vívözönnel, sodmai tűzesével, egyiptomi csapásokkal és a földön is jutalmaz,) mint annak kifejezője, hogy

a múlté már a zsidó pásztor Jehovájának magabiztos, alapjában véve elfogadható és nagy-szerű földi világa; a görögök Zeusának harmónikus világa, ahová az istenek is lejárnak, hogy hősokeket nemzzenek és szülnének az embereknek; a római szabad paraszt primitív megelégedettsége; egyszóval a múlté már az emberiség gyermekkorának naív hite, hogy jól van berendezve a világ. Az embernek már nem elég a világ úgy, ahogy van, de még nem ért meg a világ megváltoztatásának előfeltétele sem. A túlvilág nagyon közeli lehetőséget jelentett az őskeresztényeknek, — a jó és a rossz harcának eredményét — és megvoltak még benne egy új, jobb földi birodalom megteremtése gondolatának csirái is, de lényegében azt jelentette, hogy az ember kénytelen feladni a már rossznak érzett világ megváltoztatásának gondolatát, hogy ezt a képzeletben megváltoztatott világot a halál utánra tegye át, kénytelen lemondani az élet megváltoztatásáról, hogy éppen a szenvedésbe, bajokba, lehetetlen világba belenyugvással képzelje kiérdemelni a jobb életet.

Erre a belenyugváásra, kiegyezésre épült fel az igazi Megkövesedés, Megállapodottság, Megváltozhatatlanság és Mozdulatlanság társadalmi rendszere — a középkor, a feudalizmus. A rabszolgatartó rendszer harmónikus társadalmi életet élő polgára helyett a feudalizmus uralkodó osztályának tagja individuum, úr, aki nem társadalmi tevékenységben, közelletben éli ki önmagát, hanem, mint egyén próbál nagyra-ugrását kielégítő életformát teremteni önmagának — bajvívás, harc, vadászat tölti ki idejét. A parasztság helyzete csak jogi szempontból javult, de ezért a javulásért a legteljesebb megköötöttséggel, a földhöz kötöttséggel fizetett. Élete a legigazabb tengődés volt, ott élt földjéhez kötve, dolgozott reggeltől-estig és semmi hasznát sem látta. Élete a legteljesebb begubózottság, még jobbágytársához sem fűzte semmi emberi kapcsolat (a jobbágy felkelések nemcsak azért jelentkeznek a pénzgazdaság fejlődésével egyidejűleg, mert ezzel növekszik az elégedetlenség, hanem azért is, mert ezzel a jobbágyok közelebb kerülnek egymáshoz). És minderre felépül a teológia teljes uralma: van egy isten, aki jóváhagyta és védi a fennálló rendet, aki még a gondolatokat is ismeri és ennek a legfeljebb 60 évig tartó emberi életnek minden lázadásáért egy örök élet poklával büntet. Jól van így, ahogy van, mert minden lázadás, minden változtatni akarás kevelység, lázadás isten ellen, bűn. Ne akarjunk változtatni a világon, hanem legyünk hívők, éppen azatti érdemeljük ki a másvilágot, hogy belenyugszunk mindenbe, zászlóadás nélkül fogadunk minden bajt, csapást, mert isten végtelen böl-

csessége jobban tudja lelkünknek mire van szüksége és a földi élet szenvedéséért, viszontagságért jutalmul megkapjuk az örök életet — a mennyországot.

A polgári gazdaság éppen a feudalizmus bebuzóztatását, megkötöttségét, mozulatlanságát ásta alá. Ez a gazdaság volt hivatalos forradalmosítani a termelő erőket, a világot. A semilyen kötöttséget nem tűrő gazdasági alap hozza létre az emberiség legnagyobb lázadását. A középkor, mint láttuk a világgal való kiegyezés legtípusosabb társadalmi rendszere. Eppen ezért minden harc ellene szükségszerűen szakitást jelentett a belenyugvással, a megváltoztatás lehetőségének feladásával és lázadás isten ellen, aki a mindennel való kiegyezést testesítette meg. Ezért lett a polgárság lázadása az emberiség fejlődésének nagy fordulójú eseménye: minden eddigi emberi lázadás, tiltakozás, elégedetlenség, többet, szebbet akarást öltött itt és tömeges formát; az első tudatos felismerését jelentette annak, hogy a világot meg kell változtatni, itt lent kell megteremteni a mennyországot, az embert meg kell szabadítani minden kötöttségtől, korláttól, a dolgok, az élet az élet urává kell tenni. Képessé kell tenni az első heroikus kísérletet a legnagyobb emberi célkitűzések megvalósítására. Ezért vált elkerülhetetlenné a Nagy családás, amikor ézt a Nagy len-dületet követő elugrás csak félig sikerült.

A lázadás romantikusainak naiv hite szerint elég csak felismerni és megmutatni, hogy így nem lehet élni, ez az élet nem emberhez méltó és értelmetlen, és a világ, az élet máris megváltozik. Eddig csak azért nem változott meg, mert az emberek nem ismerték fel helyzetüket, lehetetlen, hogy így maradjon. Naiv hit volt ez, az eszmék mindenhatóságában. Ha egy eszme elterjed a világban, könnyebb elpusztítani a világot, mint ezt az eszmét kiirtani belőle — hirdette Petőfi. S ekkor kapta az emberiség a másik nagy leckét az anyagi erőktől, még komolyabb, tragikusabb leckét, mint a klasszikus tragédia születése korában. A nagyot akaró ember megtanulta, hogy a világot nem az eszmék, hanem az anyagi erők irányítják. Nem kell megsemmisíteni a világot, hogy egy eszmét kiirtsunk, hanem engedni kell, hogy megvalósuljon s akkor biztosan megsemmisíti önmagát, épp ellenkezője lesz annak, ami lenni akar. És ekkor jön létre a Nagy családás. A polgári forradalom eszméi látszólag megvalósultak, a polgári gazdaság útja szabadabb lett és a romantikus alkotó embert éppen ez döböntette rá, hogy eszméi az adott körülmények között megvalósíthatatlanok. Mert a kapitalizmussal szembeni viszonyában eddig is volt ellentmondás.

Az író magára marad nagy eszméivel. A polgárság győzött, megállt és helyben érzi magát. Nincs már tér, ahol a költő tehet valamit eszméiért. És az alkotó teljesen tehetetlen lesz. Nagy családás ez. Az eszmék nem valósultak meg és ezen mit sem lehet változtatni.

Egy nemzedék él a megmerevedő világban. Többé már nincs tér a számukra, de már nem térhetnek vissza a régi hithöz sem. Két részre szakadt ez a nemzedék. Az egyik rész eljut a kiegyezésig a feledésig, „borhoz és kurtizánhoz menekültek”. A másik meg a mindent tagadás-hoz: „Olyan tagadása következett minden égi és földi dolognak, amelyet kiábrándulásnak vagy ha tetszik kétségbeesésnek nevezhetünk. Mint az egyszeri katona, akit megkérdeztek: Miben hiszel? — azt felelte: Magamban —

Ilyen lelkiállapotnak legjellemzőbb vonása a kétségbeesett lázadás. Ez a lázadás azonban már nem a régi, nem a világ megváltoztatásá-

nak heroikus vállalkozása, hanem családás és kiábrándulás. Kétségbeesett mindent tagadás. Tagadása istennek, lázadás isten ellen, mert nem engedte megváltoztatni a világot, és nem engedte meg, hogy az ember kitörjön a korlátok közül, ne legyen egyik napról a másikra tengődő lény — sem állat, sem ember — hanem legyen végre Ember. Byron Kainjának lázadása ezt jelenti: „Legyek jámbor, mivel Vad elemektől kell kiharcolnom a Kenyeret? Legyek hálás, mert Por vagyok és Porban ténferegve Porrá leszek? Mert semmiség vagyok színeljlem, hogy a kin gyönyör nekem?” Igen, az az ember lázad itt, aki már nem tudja elhinni, hogy a világ jól van így, ahogy van, nem tudja hinni, hogy alapjában szép ez az élet és nem tud belenyugodni, hogy a szenvedésekért, majd a túlvilágon kárpótolnak bennünket. Ember, aki nem akar megalkudni, de nem tud kiutat sem találni, nem tud teret találni, ahol harcolhatna a világ megváltoztatásáért. Ezt a lázadást látjuk Shelley-nél is. A szenvedés szinte vizzióvá nő a hegyek, a víz, a levegő vonul fel előttünk, hogy elpanaszolja a kozmikus szenvedést. A szenvedésre kényszerítő erőket Zeus testesíti meg, a zsarnok, aki vérell és fájdalommal táplálkozik. Hol van már Aeschilos Zeusa, az erkölcsi rend őre. Fűriák élnek az emberek között, hogy a szenvedéssel, vívódással és gondokkal megalkuvásra kényszerítsék őket. És ott élnek a jelszavak, hogy „a mindenható ellen hiába harcolunk”. A szenvedés és a lázadás lehetetlenségének világa ez. Ebben a világban él Prometheus, aki több mint a sátán, a legnemesebb lázadó, aki „nemcsak bátorsággal, nagyszerűséggel és kiáltással, a mindenható erővel szembeeséssel tűnik ki, hanem minden ambíció, bosszú, vagy egyéni diadalmaskodás gyáának hiányával is” — mint ahogy maga Shelley írta róla. Az egyetlen lázadó ebben a világban. Neki nem ura a világ szörnyűségeit, a szenvedést megtestesítő, emberek fölét nóta, misztikus erő. Ő nem alkuszik, őt nem lehet igába törni. Mindenki fél, de ő kitart. Ő a Nagy leszámolás. „Nézz le a földre, Ahol rabjaid élnek, akiknek Minden vad hajlongásért, imáért, himnuszért Es munkáért és a megtört szívek kinszenvedéséért, Csak pusztá reményt, önmegvetést és félelmet adsz.” Hol van már Aeschilos, akinél Prometheus még azt mondta, „megmentetem az embereket, mert szívükbe loptam a vak reményt”. Shelley Prometheusa már lázadás a lehetetlen világ ellen, ahol csak a vak remények és a félelem marad az igábatört, kicsinyes megalkuvásba kényszerített embereknek.

De van egy másik oldala is ennek a lázadásnak. Ez a kétségbeesett semmi kiutat nem mutató lázadás, mindent-tagadás, és az alkotó ember tehetetlensége lesz a forrása a legnagyobbak nagy vívódásának. Mert hát mire is jó ez a lázadás? A költő tehetetlen, kiábrándult, a vágyott, remélt szabadságot nem látja és nem találja sehol, legfeljebb csak a pusztán (Lenau), vagy egy képzett álombirodalomban. Ezért ez a lázadás már nem jelent kétségbeesett kísérletet a romantikus eszmények megvalósítására, hanem a megvalósítás utolsó reményének elsiklását. Nem jelenti a megvalósítás nehézségeiből eredő pesszimizmust, hanem a teljes kiáltatlanságot, kikötést, ott, hogy ez a mai élet nem ér semmit, megváltoztatni pedig nem lehet, ott ahol már csak a Nagy családás sajgó fájdalom marad és a Semmi. Mint Leopardi az olasz Byron megírta: „Fiad boldogtalan, vagy gyáva léssen. Inkább legyen boldogtalan”. Így lesz a fájdalom öncél, nem nagyratörés, nem önmarcangolás, mert fájnak az átalakulás nehézségei, hanem azért, mert ez utolsó eszköze

annak, hogy a költő ne hódoljon be. Tenni és remélni már nem lehet. Azokhoz pedig nem akart csatlakozni, akik — sokan a költők közül is — beletörődnek az életbe, kicsinyes, mindennapi célkitűzéseikben feledik, hogy nagyobbat kellene akarniok, kiegyeznek a világgal, jól érzik magukat, még annak ellenére is, hogy a világot nem sikerült megváltoztatni. A költő más akar lenni, mint ezek az emberek. Mint Byron Manfredje mondja: „Tűjűségom óta lélekben én elváltam az emberektől. És nem főldi szemmel mértem a világot, Mohó becsvágyuk nem volt az enyém. És megvetettem élelcujukat. Más volt a bűm, más az örömöm”. Így marad egyetlen kiútnak a fájdalom: mentüsk meg emberi méltóságunkat, művészetünket, ha más-kep nem, hát azzal, hogy faj az, amiben a többiek jól érzik magukat, fáj, hogy nem lehet másképp. Ezért nem véletlen, hogy ekkor hangzik el a fájdalom legnagyobb felmagasztalása, leggyönyörűbb himnusza: „Nagyobba mi sem tesz, mint egy nagy fájdalom... A legszebb ének, az hol legmélyebb a gyász; És van örök-életű dal mely egy zokogás” (Musset). Nem könnyű azonban eltűrni ezt az öncélú fájdalmat. Ez vívódást jelent.

Hová lesz egyszerűen az előző kor klasszicizmusának kiegyensúlyozottsága?! Goethe Faustja hosszas keresés után végre a mindennapi tévelygésnél kőt ki és arra a megállapításra jut, hogy minden bölcsesség vejeje: mindennapi kötelességünk hű teljesítése. Lenau Faustja is az igazságot keresi, de ez nem a kiegyensúlyozottsághoz, hanem önmaga felemésztéséhez, öngyilkossághoz vezet. Voltaire abban találja meg az élet értelmét, hogy „cultivons notre jardin”, (műveljük meg kertjeinket). Goethe megénekli milyen szép is az a csendes minden világi zajtól, eseménytől távoli mindennapi élet. Lenau is azt énekl: Tőlük tudom, hogy az élet Bús torát hogy uljúk: Elfűstöljük, elalusszuk, és elhegedüljük”. De ez már nem kiegyensúlyozottság nem idill, hanem a legfájdalmasabb és letragikusabb érzés: milyen szörnyű, hogy az életet csak áttengődjük, átalusszuk, átpipáljuk és átgedüljük, és ebben az egész emberi életben nincs valami szebb, nagyobb, ami átelnene bennünket a hétköznapi kicsinyességen, harmónikusabb emberi életet biztosítana. Mert így ahogy van szörnyű ez a világ: „Egyforma minden s új földet, ha letek csak nő — a Semmi... S csak annyit látunk: Minden odavész: Örök csak egy: a szenvedés”, „Az ember pusztá semmi”, „S mi a világ?... Embernek egy jutott a meghalás” és a csúcs: „Es leikem érzi... hogy átok éltünk és meghalni kegy. (Leopardi). És nincs semmi, ami enyhülést adhatna: „Nem gyűlölet, nem szerelem hajt, Nem bárnyu hirt esdeklek én, Hogy ócsárolm most a jelent bajt, És a kinceit mind elvetem: De minden elfáraszt, meg untat Mit nézek, érzek, hallgatok, Szép se vigasz lomha bűmnak, Szemed sugara is halott!” (Byron). Micsoda önmarcangoló vívódás: következetesen megalkuvás nélkül végig érezni ezt a szörnyű fájdalmat, reménytelenséget és semmi kiutat nem találni. Csoda-e, ha felmerül a menekülés gondolata: „Elfutni vágyom, vágyom önmagamtól Messzire vinném átkomat De sarkon üz egy vad kalandor A lét üszök — a gondolat” (Byron). Így lesz a menekülés eszköze az öngyilkosság: „Földön meg ében nincs a szenvedőnek Más jötevő barátja — csak a vas” (Leopardi).

Ez a vívódás vonul be Shelley művébe is. Nemcsak az a gondolat kinozza a lázadó embert, hogy érdemes-e harcolni, küzdeni azokért az emberekért, akik maguk kicsinyes élvezeteiket kergetnek, megtagadják az apostolokat és

nem hajlandók semmit tenni önmagukért. Ennek a vívódásnak hű tükrre a vízió a jövőről. Kétségbeesett kísérlet, hogy a jelen kiáltalan-ságába, szenvedésébe odaálmódja a jövőt. Ez a „Felszabadított Prometheus”. A szenvedés régi világa megdőlt. De a kétségbeesett vívódásban nincs válasz arra, hogy hogyan dől meg, mi semmisíti meg a régít. Shelley-nél a minden szenvedést, minden lefojtó erőt megtestesítő hatalom egyszerűen szertefoszlik és az egész világ megváltozik. Kétségbeesett lázadás minden meglévő ellen az a szemlélet, ahogy a megváltozott világot elképzeli. Felszabadul minden, ami szép, ami emberi. Most megvalósul mindaz ami eddig nem sikerült, amiről az alkotó ember már lemondott, és a költő képzeletben megteremti „az ember új világát”. Új világot, ahol a föld és a menny egyesül, ahol „Üresek a császári trónok s az ember Úgy megy az emberrel, mint a szellem a szellemmel. Nem csüszk-mászik, nem tapossa senki, senki homlokára sincs írva a megvetés, önimádat, önmegvetés, vagy félelem.” És „Az ember maga maradt. — Korlát nélkül, szabad, ember éppen, Törzs nélkül, nemzet Istenfélelem és magasabb rang nélkül; önmaga királya; Nemes bölcs és kedves, igen éppen hogy ember. Szendvélyek nélkül? Nem — de bűn és szenvedés nélkül, Amit maga teremtet, vagy legalább akarattal tört. Meg mindig céltáblája a halálnak, a véletlennek, a változásnak. De ura minden akadálynak”. Igen ebből a kétségbeesett lázadásból, a nagy csalódásból minden meglévő korlát tagadásából képzeletben kinő egy világ, ahol az ember maga ura, ahol a külső világ nem teszi az egyik embert a másik ellenségévé, egy világ, ahol a halál nem is számít, nem probléma, hanem a lényeg az, hogy emberien, szabadon éli le ezt az életet, egy megváltozott világot, az a világ, amelyet a valóságban nem sikerült megteremteni.

A vívódásból és lázadásból nő ki ez a képzelet világ, mert kell lenni, jönnie kell egy világnak, ahol megszűnik mindaz, amit az alkotó ember már nem tud elfogadni. A legjellemzőbb, hogy mi lesz addig, amíg ez a képzeletbeli világ létrejön. Erre a kérdésre Shelley vívódása és nagy lázadása már nem tud választ adni. Marad csak az, hogy addig is szembe kell szállni „tűrni a szenvedést remény nélkül, hogy elműlik; Megbocsátani a halálnál és éjszakánál feketébb rosszat és szembe szállni a látszólag mindenható Hatalommal”. Szeretni és remélni mindaddig míg a remény romjaiból új álmokat épít; Haboráz és megalkuvás nélkül mindig ugyanaz lenni. Ez azt jelenti: Titan: a te dicsőségeddel fényleni; Nagynak, jónak szépnék és szabadnak lenni. Életet, boldogságot, hatalmat és győzelmet tudni”. Valami van ebben már az ember öncélú, pontosabban céltalan szizifuszi lázadásából, És itt van addig a szerelem, a vigasz, „Te szeretsz és a többi mind nem számít”. Öncélú lázadás ez. Shelley-nél azt jelentette, hogy az egész világ megváltoztatására irányuló lázadás kis helyre szorult és abban nyilvánul meg, hogy a jelenben lírálani, önmagát felemésztően lázadt a társadalmi szokások, az erkölcsi szabályok ellen, másrészt abban, hogy a jelen vívódásából, tiltakozásából megálmodta a jövőt.

Most még a jövő megálmodása is lázadás, tiltakozás a jelen ellen. Később a romantika továbbfejlesztésével Viktor Hugónál már család-és lesz. Ekkor foglalja el a Nagy Csalódásból kinövő álmok lázadásának helyét, a Nagy Lemondás lázadása — Raudelaire.

Bálint István

Holtpon t on

(Franz Kafka: Átváltozás; Camus: Idegen)

1916

Georg Samsa végérvényesen kukaccá vált. Az ébredést követő kábulat után is az álomnak hitt valóság uralkodik a szobán és teste zugain. Nincs fellebbezés és nincs kibúvó e kellemetlen tény tudomásulvétele alól. Georg Samsa, a polgár, a szelid kereskedelmi utazó, a példás fiú, a család oszlopa, minden előzetes beleegyezés nélkül szülei és a cég akarata ellenére kukaccá vált egy reggelein, ormótlan, százlábú ronda féreggé, amely undorító váladékot hagy maga után a parketton, a falakon és családja szívében. Nem ember már, csak emberi emlékeket hordoz idegrendszerében, és őrzi a poigári világ minden, emberekbe oltott, szabályát. Tudomásul veszi, hogy kukaccá vált, tudomásul veszi, hogy nem kelhet fel és ülhet vonatra szokásos üzleti útját befutni, hiába mutatja az éjjeliszekrényen álló óra a röppenő időt. Olyan természetesen veszi ezt tudomásul azon a kritikus reggelen, amikor ez a sajnálatos eset megtörtént vele, mint ahogy apja tudomásul vette pár évvel ezelőtt üzlete csődjét, egzisztenciájuk bukását. Es jó polgárként megpróbált kukaci minőségben élni tovább, hogy aztán egy másik, hasonló hajnalon hangtalanul eltűnjön családja köréből megszabadítva apját a hasonlóság ijesztő jegyeitől és anyját, hűgát a szomorú helyzetből következő lidércnyomástól.

Franz Kafka, a XX. század nagy nemzetirója ebben a kis regényében közelebb visz bennünket különös fantasztikummal teli világához, ahhoz az irodalmi világhoz, amely irracionáliszmusával, súlytalanságával a megszokott polgári rendet semmibevevő törvényszerűségeivel jellegzetes vonásokat kölcsönöz írószágának és kiemeli még századunk sokrétű és sokjlegű írói közül is. 1916-ban jelent meg e műve, a háború második évében, és éppen ezért beszélhetünk a mű és a befogallt mondanivaló, valamint a kor, a társadalmi helyzet, emberi életérzés érdekes összjátékáról, hiszen kiegészítik egymást, — szellemi vetületként az egyik, és reális világként a másik, a polgári társadalmak nagy változásairól tanuszkodnak. Kafka világa végérvényesen a polgári hősök alkonyát jelenti, Kafka az utolsó író, aki még lényegeset tudott mondani erről a témáról. Ami utána jött még és jön még ezen a téren, az tehetetlenségi erő lökésével keletkezik. Joseph K. és Georg Samsa az utolsó polgári hős az irodalomnak. Georg Samsa kukaccává válásával, Joseph K. dicstelen halálával (úgy halt meg mint a kutya, a város peremén lévő gödörben!) végérvényesen bezárult a kör, mint ahogy társa-

dalmi fejlődésben is az Októberi forradalommal bezárult a kapitalista társadalmak élet-ciklusa, és a többi csak az idő és a körülmények kérdése szerte a világban.

Az utolsó polgár sírjánál érdemes megállni egy pillanatra. Franz Kafka, aki sem népszerű sem író nem akart lenni, talán még polgár sem, műveiben kora szellemiségének és társadalmi helyzetének igen jellemző vonásait emeli ki. Így meglatni és megírni polgár-alakokat csak az tudhatott, aki társadalmi és erkölcsi síkon is következetesen végigélte a századelő polgár-lehetőségeit. Meghasonlott, önmagával és világával, meghasonlott polgár látomása ez, olyan, aki öngyártotta Senki szigetéről nézi apolitikus hangulatok közepette az egész polgári társadalom végző metamorfózisát. Mert csak erről a fiktív szigetről volt lehetséges felfedezni a szelid és nyájas, osztrák polgárok arcvonásai mögött a Georg Samsák új féreg-arcát és új kukac-sorsát. Csak polgár írhatta meg így Georg Samsa történetét, polgár, akinek szívében nem nyiladoztak ellenséges, gyűlölettel teli érzések az uralkodó társadalom e szemmel látható páriájával szemben. A polgár irodalmi karikatúrájára volt szükség. Mert Georg Samsa az utolsó polgárok egyike, akiben kinyílt a társadalmi valóság rejtett vírusa, aki végigélte az elembertelenedés nagy társadalmi igazságát és sorsával példázta azt.

Goethe és hőse elszabadította az erőket, amelyek nem elégedtek meg csupán azzal, hogy a kontár inast széttépjék, hanem szétfutottak a világban és kezükbe ragadták az emberi sorsok kormányzását. A polgári társadalom már uralomra lépésekor elvesztette hatalmát azok felett a gazdasági és társadalmi erők felett, amelyeket a feudalizmussal vívott harcában szükségszerűen megteremtett. Adam Smith, Ricardo például még relatív biztonsággal tartották őket kordában, de már Marx életművében a fékevesztett erők természetrajzát adja. Balzacot a felismerés a Szamárbőr című regényének megírására ösztönözte és 1916-ban, Kafka már a pontot teszi csak fel a kétszázévig tartó mondat végére. Jellemző azonban, hogy a polgári hős ilyen szempontú ábrázolásánál szinte mindig megjelenik a fantasztikum is, mintegy jelezve, hogy a polgári társadalmak realizmusa e nélkül nem képes megragadni a tárgyi világon kívül a tárgyi világban rejlő törvényszerűségeket is. Míg Kafka előtt az író a realizmusból szökött a fantasztikumba és oda tette le mindig a lábát, ha szí-

lárd talajra volt szüksége; Kafka túlteszi magát a realizmuson és a fantasztiikumból épít kegyetlen realitást. Így születetnek meg csak Georg Samsa, századunk egyik legérdekesebb irodalmi hőse.

Georg Samsa a nép, végérvényesen és visszavonhatatlanul. Körülötte fut minden a maga fitoktazos törvényszerűsége szerint, az emberek önmagukba zárkozva bolyonganak ismeretlen erők vonzás- és taszítás körében. A atomokra bomlott polgári társadalom emberei őt, kiszolgáltatva ezeknek az erőknek, amelyeket nem tud megnevezni Kafka sem, de amelyek éppen e kisregény keletkezésének idején, olyan kegyetlen erőszakkal ragadták ki az embereket a hétköznapi, a természetesnek hitt életéből. Georg Samsával olyan világba lépünk, ahol ez a másik, és ma látjuk, valódi polgári élet tengődik és a társadalmi változások negatív hatására állandóan deformálódik. (A polgári társadalom negatív, bomló, pusztuló társadalmi ez), veszi emberi jellegét, hármonáját, olyanná alakul, amilyenné ez az elembeletenedett, dehumanizált világ alakítja: az irodalomban és kukacá váló Georg Samsává, a festészetben és szobrászatban kubista vonalakká. Georg Samsa eltorzult, emberletlenül emberi arca néz felénk, életérzése mutatja meg a polgári társadalom fejlődésének végső állapotát.

Georg Samsa azonban így is (sőt így még kihangsúlyozottabban) polgári hős. Nemcsak a fantasztiikumban reális polgári környezet miatt, hanem szellemiségében, lelki struktúrájában is. Kafka, a fantasztiikus teremtő írói és az ebbe reális társadalmi és emberi tartalmat öntő alkotó kézzelfogható szimbólumán (a kukacá válás) túl, a valósgos polgár horoszkópját állítja fel a regény szélesebben méretezett talaján. Csak így válhatott ki a polgári világ hatalmas káoszából olyan hős, mint az Átváltozások Georg Samsája és csak így kaphatott kézzelfogható emberi, művészi reliefet is. A kukacává válás szimbolikája így dobhatta el a véletlen és a betegesen mániákus és terhelt írő látomásainak balasztját és nyerhetett időtállóbb és kifejezőbb, általánosítható értelmet. Csak így válhatott Georg Samsa hőssé, a polgári társadalmak polgári regényírásának utolsó társadalmilag is indokolt hősvé. az irodalom egy nagy korszakának zárókövévé.

Mert Georg Samsa az a polgár, aki az oszt-rák haza „szent” védelmében, Ferenc József „apostoli” király parancsára már második éve rothad Európa lövészárkainak aljában tetveszen, éhesen, papírtalpu cipőben, lassan levetkőzve magáról minden otthonról hozott emberséget; Georg Samsa az a polgár, kinek láthatatlan és előtte ismeretlen erők felborították egész addigi békés és derős polgári életét, kiragadták a söröskancsót kezéből és csajkált nyomtak helyébe; a rezesbada, amely olyan szépen tudta recseg-tetni a Strauss keringőket a vasárm délelőtti térfézenén, most indulót játszik a vasútfállomáson a katonavonati indításakor, amelynek egyik vagonjában lovak és részeg honfiak a társasága. Georg Samsa az a polgár, aki a hinterland kényelmét élvezte, hadiszállító vagy befolyásos rokonsága révén katonai hivatalnok valamilyen biztonságot ígérő irodában, Georg Samsa az a polgár, akit kiszuperáltak és nem tartottak méltónak egy orosz puskára sem, és most otthon tengeti sorbaállításokra szánt nyomorult életét. Georg Samsa, a polgár, aki zsiros milliókat nyer ezen a háborún és az aki mindenét a „házának” adja: életét áldozza, fiataloságot, teremtő erejét, pénztét hadiköltvénybe fekteti aranyait pedig jótékonycélú bálókra ajánlja fel. De Georg Samsa az a polgár is, aki 1914 nyarán részegen vé-

gigüvöltötte a várost, „a mindent meggondoltam és mindent megfontoltam” háborúra hívás napján, és akinek a „vacsora” torkábaszaladt és az ősszel hulló levelek már a sírját takarják Mácsya és Galícia térein. Georg Samsa az a polgár, aki még a háborút megelőző években irodákban és üzletekben tölti el élete javát hajlongás, kiszolgálás, alázatosság és folytonos munka köze-pette, kinek élete nem volt más, mint ami belc-fért, a születés, szeretkezés, munka és halál ke-reteibe; a dekákkal csaló kereskedő ő, a gazdagodó, és az, aki csöbbe jut, mert gyengének bizonyult a létért folytatott ádáz harcban. Georg Samsák népesítették be az egész osztrák birodalmat, urak és alattvalók testébe rejtőzve. A háború, amellyel aztán végleg nevet kapott az az ismeretlen erő, amely sorozásra kényszerítette és robotba hajtotta, most Jevetközötti ezt a polgárt, tükör elé állítja, megmutatja neki igazi arcát, szellemiségének igazi természetét, amely kísértetiesen hasonlít Georg Samsa mitológus-polgárharcához, elannyira, hogy egy vele.

Georg Samsa sorsát ismeretlen erők mozgatják, mint még a történelemben soha. A görögök nevet találtak neki és istenként emlegették. A végzet, a sors ez, ahogy akkor hívták és Aischylos, Sophokles kórusaiban zengett dicsérete. A XX. század végén aztán Nietzsche megfogottatta az elégedett európai polgárság fölött, mintha már nem szedték volna rendbe törvényszerűségeit a dialektika segítségével és gazdasági-társadalmi fundamentumait nem ásták volna meg annak a társadalmi talapzatnak, amelyre Georg Samsa föllep majd 1916-ban, egyes következeseképen a kapitalista társadalom folyton erősödő dehumanizációjának.

Georg Samsa lelki arcképe e kornak és a végletekig kiélesített társadalmi fejlődésnek. A társadalom absztrakció lett, a társadalmi erők pedig végzetes hatalmak, amelyek bábbá változtatják az embert, megfosztják társadalmiságától, megfosztják emberi műveltségt, tárgyiasítják, beleszólnak az életébe, körülveszik, nem lehet menekni előle. nincs kiút onnan, az ember tárggyá válna elveszti reális érzékét és irracionális világba kerül, ahol külön, nem emberi törvények uralkodnak, ahol végtelen pör folyik minden egyes emberi individuum ellen, és amely erők végül is, betetőzésül e kinyomozható és társadalmi, gazdasági kategóriákkal meghatározható fejlődésének, Franz Kafka szenzibilis imaginációjában kukacá változtatják az embert.

Tökéletes és hű képe ez a kornak, a kapitalista társadalomból kikövetkeztethető és irodalmi eszközökkel ábrázolható lényege. A társadalom szembefordult az őt alkotó egynél, annak emberi létét veszélyezteteti, és sorsát fenyegeti. Georg Samsa és Joseph K. feje felett veszes felhőként lebeg ez az absztrakcióba, elvontságba szökött társadalom. Nemcsak az emberi társadalmi eredetű benne, ahogyan Marx fogalmazta meg egyik ifjúkori, a magán-tulajdonról szóló tanulmányában, hanem az is társadalmi eredetű, amely egynességt marja szét, ami emberteleníti, tárgyiasítja. Pontosabban az eltárgyasodott társadalmi ember lép az erőkké, rontássá, a bizonytalanság, kiszolgáltatottság, védtelenség érzését támasztó, de láthatatlanná vált társadalom helyébe. Az ember e társadalomban nyomorult lény, kevesebb mint a gépek és a pénz, mert azok uralkodnak, az ő szavuk a szent, ők tudnak milliókat kenyérral kielégíteni vagy a harcterek sarába fektetni. Georg Samsa az áldozat. öbenne következetesen tetet öltött e társadalom szellemisége, ő a véglet, a mintapéldány.

De nem Georg Samsa sorsa várja apját is, a tönkrement üzletembert, hűgát, anyját, a lakó-

kat; A karkai körkép nemcsak velük zárul le, mint ahogy a kukacá, pondróvá vált Georg Samsa nemcsak az ágyat, amely emberi alkalmatlanság, hálózza be undokká vált testével, hanem az egész várost, az egész országot, az egész tárgyasíftó európai kapitalista társadalmat. Georg Samsa nem individuum, mégha Kafka regényében akként is él. A társadalom ő, a társadalom körképe, amely minden pillanatban millió és millió Samsát szül és temet el néptelen folyamként gazdasági fejlődésével és fejlődésének akkori jellegével.

A polgár arcának torz fintora Georg Samsaé (Franz Kafkáé) 1916-ból ez a regény. A polgár, akinek pályafutása az irodalomban fiktiiv elszigetelődéssel kezdődött a Robinsonban, hogy jobban kitessék polgári és társadalmi volta, most Kafka művészetében a végakordok ismét az elszigetelődésbe futnak, amely azonban, ellentétben Robinsonéval, valóságos, kézszelhető és véres igazság. A magárahagyott polgár szelleme, a deformált, az eltorzított ember hú képe ez a fantasztikummal áttört kritikai realizmus módszerével ábrázolva. Az absztrakt társadalom és a látszatemberék ábrázolására vállalkozó író végső eszköze a fantasztikum, amely, mint Kafka példája is bizonyítja, tud hű és igazi realista művet is teremteni a társadalom ilyen jellegű kényszeréből.

Ez kényszeríti rá a Georg Samsákra a regényben található etikát is. Kafka, ahogyan túltette magát a polgári társadalom világlátásán a fantasztikumba menekülve, úgy dobja el az élet illemdokét is. Hőse, Georg Samsa, olyan hőse a polgári társadalomnak, aki mer valóságos, és őszinte polgár-életét élni. A citizen polgár, a forradalmat, tudományt, világot csináló homo faber... erkölce helyett Georg Samsa egy másik erkölcsiségnek a hordozója. Ő a rosszat, legyen az társadalmi vagy egyéni szerencsétlenség, nem az aktív ember küzdeniakarásával fogadja. A rossz, a szerencsétlenség, Georg Samsa tudatában természeti erő, jön mint az erőszak változásának a kényszere, az eső vagy a napsütés. Nem lehet és nem érdemes harcolni ellene. Tudomásul kell venni és megpóálni újból az életet úgy, hogy minél kisebb legyen a sűrűlődsi felület. Az üzlet tönkrement. Nagyobb erők működtek közre ennél, minthogy védekezni lehetne ellene. Georg Samsa kukacá vált. De nem esett kétségbe. Tudomásul vette, majd elműlik, gondolta, és megpróbált kukacként élni tovább. Ez a rezignáció, amely kizár minden ellenállást, minden küzdelmet, már felszívódott az emberekben. Eszükbe sem jut harcolni ellene, mert nincs cél és nem látható az ellenség. Az csak megjelenik, elragadja az embert, amely védtelenül és érdektelenül éli az életét, és a világ megy tovább a maga útján. Egy társadalom kiüttlansága, erkölcsi és emberi holtponjtja tükröződik Georg Samsa lényében. az önmagára utalt emberé és egy társadalomé, amely minden csak nem emberi. Ezért kell tárgyá, karkai szimbólummal; kukacá válnia a társadalom egyedeinek. És ekkor kapjuk meg az igazi feleletet arra a kérdésre is, amit Georg Samsa tesz fél tragikus ébredésének reggelén önmagának átváltozásait szemlélve: Mi történt velem?

1942

Az érdemes polgár kukacá vált... Ez a resume-je a polgári irodalmi pályafutásának. Julien Sorrel, Rastignac, Frederic Morean után

Georg Samsa és végül Meursault, Albert Camus regényének hőse.

Nem mithos-e a polgárnak e mithizálása? Ha csak Franz Kafka tanutótelét vizsgálánkn, okkal merülhetne fel a gyanú, mert Kafka egyénisége, lelki alkata már ilyen irányba löki írói képzetét és emberteremtő voltát. Azonban itt van Albert Camus is, ez a poétikus író, szigorúan vett racionalista, stílusban és gondolkodásmódban tipikusan francia író, ha igaza van és ha egyáltalán lehetséges az ilyenfajta osztályozás, a morálisít; a filozófus írók családjából. Írói műviltában rengeteg az olyan jegy, amelyek a XVIII. század irodalmát jellemzik; vonatkozik ez elsősorban a választott, világos, és átlátszóan tiszta előadásmódra, a logikára, amelynek hatását minden mondatban érezhetjük. Nincs semmi köze sem a szentimentalizmushoz, sem a költői szimbolizmushoz. Józán és elemző író ő, akitől előbb várhatunk filozófiai rendszerket és új matematikát, mint szimbólumot vagy mithizálást. És mégis, a század gazdag terméséből az ő vékonyka regénye kerül Kafka Átváltozások című műve mellé, mert az is döntően igazat hoz és hamisítatlanul őszintén ábrázol egy olyan társadalmat, amely végérvényesen, bár a látszat sokszor ellene szól, a felbomlás, a megsemmisülés útját járja, amelynek napjai meg vannak számlálva, amelynek buknia kell: a nyugati polgárság ez, egyik legnagyobb válságának csúcán megragadva és nagyszerűen ábrázolva.

Pedig a látszat igen sokszor ellent mond ennek a ténynek, bár több mint száz éve, hogy tudományosan megalapozva megjelent a Kommunista Kiáltványban. A nyugati társadalmak és államrendszerek hívei és védői igen gyakran próbálják ellenérvekkel megdönteni ezt a százéves igazságot és azokat a következtetéseket, amelyeket a nyugati irodalmak tanulmányozásából a kritikus levonhat. A nyugati polgárság teremtette meg az atomkorszakot olyan gazdasági prosperitást hozva, melynek nincsen párja a történelemben. A tudomány minden ága többet fejlődött az utolsó ötven évben, mint egész addigi történelem folyamán, hatalmas művészeti és irodalmi eredmények születtek, a legjobb és a legigazibb, a század legnagyobb írói a polgárság köréből kerültek ki. Képes lenne egy társadalom, amely a sir szelén áll, amely erkölcsi és társadalmi vonatkozásokban, lelkesi dolgában, szemellátható dekadenciában tengődik és több az emberi kreatúra, mint maga az ember, ilyen fényes anyagi és szellemi eredmények elérésére? Nem hazug mithos-e, nem kitalálás-e mindaz, amit Georg Samsa kukacszelemiségéből kiolvastunk, nem egy egzaltált és betegidegzetű író kitalálása az egész?

Nem most kezdtek hirdetni a Nyugat alkotnyát és nem mi vagyunk az elsők akik Georg Samsa, majd Meursault fiktiiv egyéniségében az igazságot látjuk, egy társadalom igazi arcát vizsgáljuk. Több mint ötven éve kong a harang és harangozók több mint ötven éve tősgyökere polgárok, akiknek hinnünk kell, mert nem renegátjai osztályuknak, hanem kifejezői lelki ségének, egyéniségének törekvéseinek és fejlődése irányának. Nemcsak a politikai gazdaságtan vástörvényei hirdetik ezt, hanem költők és írók érzékeny és lebegő, patikamérlegérzékeny idegzete is hasonlóképpen reagált e társadalom impulzusaira. A művészetek mai állása, az irodalom, elsősorban a mai nyugati polgári irodalom olyan bőségesen szolgáltatja az anyagot e társadalom válságának felismeréséhez, hogy elkerülhetetlen a felismerés: a polgárság végőrája ütött, nem most, hanem még akkor, amikor Franz Kafka lázas és beteg idegzetében a való-

ság Georg Samsa kukaccaválásában felderített. Mái csak a tehetetlenségi erő röpitette el, lényegében nem változott meg semmi a társadalom jellegzetességeiben, bár külsőségeiben az élet egyetemes méreteiben a világ sokat fejlődött. Ezt bizonyítja Albert Camus kisregényének, az Idegen-nek hőse, Meursault is.

Camus más irodalomból, más tájékról, más időben jelentkezik, mint Kafka. Sőt más temperamentummal is. És mégis... Amit meglát és ahogy meglátja ugyanaz vagy majdnem ugyanaz, mint amit az osztrák-cseh Kafka látott 26 évvel ezelőtt.

Szömbanförgő regénye, az Idegen (L'Étranger), 1942-ben jelent meg az okkupált Párisban Gallimardnál. Elvesztett háborús, Versailles után pár évvel, német megszállás és mindama rettenet, amit ez a tény magával hozhatott, szétzúzott ország, megbolygatott emberi existenciák, félelem, terror, kiszolgáltatottság, gyávaság, gyöngeség, bizalmatlanság és reménytelenség. Sötét idők. Az egész francia társadalom a krízis hatása alatt áll, és a krízis csúcspontja éppen 1942-ben volt, a német fasizmus fényének és bukásának éve volt ez az esztendő, Sztalingrád éve ez, amikor úgy tűnt, hogy nincsen remény, a sötétség és a kegyetlenség végleg elnyom mindent, olyan kor, amelyben az ember elvesztett az embertelenségben. De 1942 az Idegen éve is. Nem kínálhatott a könyvespolc jobban vágyott könyvet ennél a francia kisémberek. Hatalmas sikert aratott e mű, és sokan még ma is, amikor már az író régen följutott minden olyan társadalmi, művészeti és filozófiai felfogáson, amely művét létrehozta, az Idegen írójaként emlegetik.

Mit olvashatott ki az életveszélyben lévő kispolgár ebből az allig százoldalas regényből? Meursaultnak, a regény főhősének, pár napja foglalja el az író figyelmét, Meursault, a kereskedelmi hivatalnok Algírban, elmegy anyja temetésére, aki az agok házában halt meg Mareugoban, négy kilométerre a várostól. Részt vesz a temetésén. elkíséri anyját a rekkenő melegben a temetőig, azután hazamegy, kísétál a strandra, megfürdik, találkozik egy régi nőismerősével, elmennek a moziba Fernandel egyik filmjét megnézni és utána együtt töltik az éjszakát. Állandósul a viszonyuk. Közben megbarátkozik egy gyanúsfiglalokozási fiatalemberrel, aki megveri szeretőjét, tanúskodik azok perében, majd kirándulni mennek távolabb a várostól egy magános házba, ahol új ismerősének barátja lakik. Közben néhány arab is feltűnik (a megvert szerető rokonsága), verekedésre kerül a sor, és Meursault lö. Börtönbe kerül és halálraítélük.

Tehát nem háborús regényről van szó. Maga a sovány cselekmény allig elegendő, hogy rá-rakhassa az író regénye mondanivalóját. A regény levegője, jelentése tehát az, ami úgy megragadta az akkori embereket, és hiszem, hogy még ma sem olvashatják Nyugaton közömbösen ezt a kis remekművet. Meursault a társadalomban elvesztett, a társadalom fejlődése által megfejtett kisémberek, aki holdkórosként éli és végzi a már az élettanság határára redukált emberi funkcióját. Nem része, nem alkotója már a társadalomnak, amelyben él, nem részese semminek, önkörébe zárva, igazolva, szinte értelmetlenül, abszurdumként élve létezését tengődik, született meg és hal meg, emberi érzelmek nélkül, emberi sajátosságok nélkül. Minden visszás körülötte: a szerelem, a szeretet, a barátság. Nincs emberi érték előtte és nincs célja az életének. Nem fatális céltalanság ez Meursaultnál, mint az orosz irodalomban a Korunk hőstől, Oblomovon át szinte máig, a regényhősök élete.

Nincs alapja, nincs motorja, nincs energiája ennek a céltalanságnak. Oblomov alvó oroszlán, pamlagon nyugtókodó óriás, akit eraje szunnyasztott és nyomott el. Meursault körül sokkal oxigén-szegényebb a levegő, silányabb a világ, satnyábbak a partnerek. Azok az erők, amelyek Meursaultot mozgatják és sodorják bele a legképtelenebb helyzetekbe, a fejlődés, a társadalmi változásokon, egy társadalmi osztályon belül felbukkanó véletlenek és ésszerűtlenségek sorozatai, Nemcsak tetfeinek, hanem egész életének ezek a mozgatói. Anyja halálának leírásából, szinte érezni, hogy Meursault létezése, születése éppen úgy abszurdum, mint további élete, szerelme és gyilkossága. Abszurdum ez, mint amilyen képtelenség maga a társadalmi rend, amelyben él. A bírósági tárgyalás, amely különben a regény nagyrésztét képezi, gazdag tárháza a társadalmi erkölcs, polgári fel fogásának. Amilyen hamis az, amilyen mesterkéltlen önknyomozó, olyannyira képtelenség is. Képtelenség, mert a védőügyvédől kezdve a közbudóig, a bírágik, a tanúkig mindenki, önmagában hasonló helyzet, hasonló társadalmi és emberi produktum Meursault-éval. A legnagyobb és a legbanálisabb véletlen hozta csak a szembenálló ilyen viszonyát: a vádlott bármikor helyettesítheti a vádlót és a tanú a vádlottak padjára ülhet. A hős odiszéája az emberek közötti hideg úrban, abban a nagy-nagy emberi magányosságban, abban a kukacsorsban, amely önhülyölte zár mindent, a modern Candide szomorúbb utazása.

Kietlen és szomorú, szinte a lehetetlenség Meursault élete. Idézzük csak fel egy pillanatra a regény egyik jelenetét: A temetés után a hős visszaérkezik a városba. Nincs meghatódva és nem rendeltette meg anyja halála. Különben is már három éve nem látta. Miért? Mert az anyja sírt, ha kiutazott hozzá. Természetesen mindkettőjüket a szokás készítette erre. „Később azért sírt volna, mert el kellett hagynia az agok házát” — mondja a fiú egy kis cinizmussal. „Különben is, mindig elvesztettem így a vasárnapot — nem számítva az erőfeszítést: autóbuszra szállni, jegvet váltani és végül kétórát meggyalogolni is.” Visszatért a városba, munkaadóján észrevette, hogy annak nem tetszik ez a kényeszerű szabadságolás. „Ugyanakkor — elméledik a hős — nem az én hibám, hogy anyámat tegnap temették és nem ma, mig a szombat és a vasárnap úgyis az enyém. Magától elérhető, hogy ez nem akadályoz meg, hogy megértem munkaadómát”. És mikor a strandon találkozik Máriával, aki a szeretője lesz, és mikor annak feltűnik a gyász külső jele, így felelt: „Mondtam, hogy meghalt anyám. Mivel tudni akarta mikor, mondtam, hogy tegnap. Kicsit hátra lépett, de nem szólt semmit. Mondani akartam neki, hogy nem az én hibám, de nem mondtam, mert eszembe jutott, hogy így beszéltem gazdámmal is. Nem jelentett semmit. Akárhogys, de az ember mindig bűnös egy kicsit.”

Íme két ember egymásközötti viszonya Camus többregben Meursault egyéniségében elébünk vetítve. Ures szívnek nevezi a hős ilyen magatartását a közbudó, „amely szakadékká válik, elnyeléssel fenyegeti a társadalmat.” Nem véletlen tehát az a filozófia, amit Meursault a börtönben kovácsolt önmagának: „Nem tudom, önmagán kívül remélhet-e valaminek az ember.” Ez a fő motívuma a regénynek, ide torkollik az egész mű, ezt itta ki 1942-ben a francia polgár is, talán már önmagában sem bízza, Camus felkínált poharából.

Egy állapot, egy társadalmi fejlődés teremtette helyzet ez, amelyben elmosódnak a határok szabadság és rabság között, egyik a másik

tulajdonságát véve fel. Ezért áll értetlenül Meursault bőrtöne előtt, nem értve, mikor öre a szabadságról (az egyén polgári értelemben vett individuális, főleg mozgási szabadságáról van szó, mert különben ezer szellemi és társadalmi megkötöttség béklyózza). Elvesztette a szabadságát. „Sohasem gondoltam erre” — vallja be hősünk.

A polgárnak ilyen helyzete, életének ilyen társadalmi feltételei Franciaországban megszülettek az existencializmust, Camus e regényében nem nehéz felidézni e filozófiának a hatását is. Azonban nemcsak existencialista művel állunk itt szemben, hanem őszinte vallomással, leleplező írói kísérlettel is. És éppen az utóbbi az értéke.

Az az emberi válság, társadalmi fejlődés-zavar, amely már fél évszázada varázsban tartja az európai polgárságot, természetesen a polgár profilját nemcsak így formálta és nemcsak ilyennek láttatta meg az írókkal. A Kafka—Camus vonal csak egyike a fejlődési utaknak. Rengeteg átmenet, változat, árnyalat található és mutatható ki nemcsak a nyugati államok polgárságának fejlődését tanulmányozva, hanem az irodalomban búvárokodva, azt vizsgálni is. A mai nyugati polgári irodalom nem más, mint végtelen arcképcsarnoka a mai polgárságnak a legkülönbözőbb szempontok, világnézeti, filo-

zófiai, emberi és művészi helyzetéből ábrázolva, megfestve.

Kafka és Camus a végtelenségig kiélezett fejlődési gerincen jártatta végig a tekintetét. E múltó társadalom alapvető, mélyben áramló törekvéseit és irányát ábrázolták műveikben, azokat az alapvető vonásokat emelték ki, amelyek közös vonásai a nagy nyugati polgár menaszériának és amelyek legvilágosabban mutatják a polgári társadalomban polgárként élő ember deformált, megsűfított elembertelenített igazi arcát. A két évszám mögött a bukó és hűnyő polgárság két véres harca rejtőzik. Műveit így egymás mellett szemlélve, a polgári fejlődés utolsó ötven évének keresztmetszetét adják hűen és művészi eszközökkel.

Alig van tanulságosabb dolog, mint betekinteni e fejlődésbe, amelynek mélyén milliók elvesszett és elrabolt embersége örvénylik és amelyből a két író regénye vádolóan emelkedik ki millió kisember nevében, akik már képtelenek polgárként élni, mert elvesztette ez az osztály minden létfeltételét, de nem tudnak megszabadulni e társadalom fojtó és szorító ölelésétől sem; és kiszolgáltatva, elveszve, reménytelenül és tehetetlenül élnek végtelenül leegyszerűsített, már nem is emberi életüket.

BORI Imre

A hangyák császára

(Írás egy íróról és egy könyvről)

FIATAL IRODALOM VAGYUNK, s atól kell megmenteni műveinket, hogy hatásukat el ne mossa az idő. Két-három, sőt öt-tíz esztendő sem sok idő, hogy egy mű bejárja a maga útját és fölszívódjon a tudatba. A nagy irodalmaknál ez így van, évtizedek állnak sorba, hogy beérjen a mű anélkül, hogy veszítene a maga értékeiből. Sőt növekszik az értéke; az időtől patinát kap, színekkel telik meg és az civasottság, a visszhang olyan értékeket húz belőle elő, amilyenre és amelyre az első olvasáskor, a megjelenés napjaiban nem is gondoltunk.

Más a helyzet a fiatal irodalommal, az olyan irodalommal, amilyen a miénk. A művet sokszor attól kell féltetni, hogy el ne nyelje a feledés két-három esztendő alatt, mert nem újítja föl hangját a másodikk kiadás, és sokszor — nem eleveníti a kritika vagy az írói emlékezés sem, hogy leverjük róla a feledés porát és megint az olvasó asztalára helyezjük, azzal a reménnyel, hogy majd most, talán, fölfedezi benne az értékeket. Egy kicsit úgy vagyunk ezzel is, mint a nylon inggel: az „jobb”, az „jobban mutat”, s ha azt viseli az ember, akkor „másoknak” is hamarabb megakad rajta a szeme, az elismerő tekintete, mert a modern idők ezt megkövetelik . . .

De maradjunk csak az irodalomnál. A mi fiatal irodalmunknál, amelyet a vidéki fátýol olyan mélyen eltakar, hogy alig tud belőle kilátszani, — pedig ha kilátszana, fölfedeznének, mert a betű szerelmesei nem vidékek szerint osztályozzák a műveket, „hanem az kell — mondta nekem egy beszélgetés során Szlávko Janevszki, a makedónok tehetséges írója — hogy jelentkezzenek, hogy elolvashassuk a testvérnépek műveit, megismerhessük őket. Hatásuk csak így mehet tovább a megismerés hullámain . . . Mi makedónok szívesen vesszünk minden írást, amely megmutatja a másik arcát életünknek, és szívesen vesz-

szük, ha minket lapozgatnak vagy más nyelvre fordítanak . . .”

★

TÉNY AZ, hogy a tájban és a népben benne élnek az idők nagy élményei és az erők, amelyek ezeket az élményeket létrehozták. Legyen az a táj bármilyen szegény és bármilyen elhagyott, vagy akár csak olyanak tünő, — mégis, ha jobban megnézed, mélyebben belenézel, megtalálsz benne azt, amit keresel: ami belőle is, belőled is szóban, képből vagy dalban kívánczokzik.

A szoros közösségben élő népek tele vannak mesével. Történetüknek minden korszaka, minden válsága meséket sző és meséket őriz, ad tovább az utána jövőknek. Ki szűzen, amolyan fölfedezői szemmel néz bele a világba, az csodákat lát, de ha Antheusz módján megmarad a földön, belekapaszkodik a valóságba és nem engedi magát attól elszakítani, akkor az életnek egy egészen sajátos arcát mutatja meg. Olyannak, amilyen volt, amilyen ma, amilyennek sejtettük, de eddig nem ismertük.

Lépjünk egy kicsit ki az irodalmat termő talajra.

Vajdaság északi lankái, ahol a horvátok élnek, tele vannak ilyen mondanivalóval. Népi hagyományokban gazdag vidék ez, ahol dalok, mesék, balladák őrizték meg a csöndes táj élményeit. Aki erre jár, vagy aki itt született és bejárta ezeket a lankásokat — mint a szkenderovói völgyet, ahol kétszázéves fák ácsorognak elhagyottan a homokhegyek alján — és ha hallott itt gyereklányt dalolni vagy öregot me sélni, akkor szívesen visszagondol rájuk és visszatér hozzájuk, hogy ismét hallja őket .

Csak biztatásul és erősítésül mondom: a világirodalom egyik legnagyobbja, Goethe, a népi hagyományok keresője, rájongója volt.

A népi hagyományok lelőhelye olyan, mint egy mély kút, amelyet soha nem lehet kimerni, mert akármennyit is veszel ki belőle, a láthatatlan erek és források ugyanannyit adnak hozzá, hogy vize még üdőbb, még tisztább és még csodálatosabban csörgedező legyen.

Vajdaságnak van egy-két lelkes műgyűjtője: dalos is, költő is, művész is, akik nem másodkézből, hanem éppen a saját életükön, a saját életgyökeikön át ismerték föl ezeknek a kincseknek az értékeit. A nem egyformán csillogó gyöngyök között az igazgyöngyöt, amelynek sem anyaga, sem fénye nem csal.

Megkérdezné tőlem valaki: hogyan teremhet gyöngy a fekete földön, a sárga futóhomokon?

Ha ezt kérdezné, én azt válaszolnám: ugy, ahogy a kagylóban. Itt is az élet fájdalma, szenvedése, küzdelme és forradalma teremtette meg a gyöngyöt...

★

KÖZEL HUSZONÖT ÉVE ANNAK, hogy Vujkov Bálint munkáit olvasom. Az a kicsit vadalmaízű, kesernyés hangja először novellákban tűnt föl; egyszerű, minden díszítőelem nélküli s mégis tetszetős elbeszélésekben, amelyeket szomjasan, kíváncsisággal és dobogó szívvel olvas végig az ember... Nem tudom, ki adta előtte így, ilyen meggyőző hangon a bonyevác paraszti életet. Mondatai, fabulái olyan lassúodrásúak, olyan csöngedező, mint maga a fekete húmosos, homokos, akácós, poros táj; olyan lassújárásúak, mint mi magunk. De úgy bele tud feledkezni az ember, s olyan szívesen tér vissza hozzá, mint azokhoz a helyekhez — a szkenderovói lankásokhoz, vagy a györgyéni dombokhoz — ahol az író élményeivel találkozott.

Vujkov Bálint fejlődésének második szakasza a műgyűjtőé.

A „Bonyevác népmesék” megjelenése óta majd öt esztendő telt el. A gyűjtő könyvében első kötetet jelölt, s mi vártuk a többi, szorgalmasan vártuk, és még ma is várjuk, hogy beváltsa ígéretét, mert az anyag együtt van, csak kiadót kell találni rá, hogy az olvasó asztalára kerüljön...

★

OLVASÁS KÖZBEN sokszor fölmerült előttem a kérdés: adhat-e az táj halhatatlan mesealakot?... Számra áll a szó és kimondom: Robinsont vagy Gullivert -- jöllehet, ez egyik sem mesealak, hanem

regényhős, de én regényes mesealakra gondolok, aki a mesék világából lépett ki és a mesék szárnyán indult el, hogy életével regényes mesét tárjon az olvasó elé.

Vujkov Bálint könyvét lapozgatom és ismételten elolvassom a címet: „Mese a hangya-császárról”. A műfaját találgatom: meséskönyv ez, vagy regény? Mivel és miben csökken az értéke, ha mind a kettőhöz sorolom? Az ember mindig százszor megrágná előbb, amikor arra szánja rá magát, hogy a klasszikusok magaslatairól vegyen példát egy új műhöz, amely még nem állta ki az idő próbáját, sem az idő rostáján nem esett át úgy, hogy megtisztulhatott volna konkolyától.

Jonathan Swift Gullivere a világirodalom egyik legnagyobb szatirikus regénye, amelyből úgy lett meséskönyv, hogy a gyilkos szatíra élet elvették és kacagtató mesévé szelídítették az egészet. De alakjai így is, a szerényebb és igénytelenebb műfaj keretei között is megmaradtak, sőt — így váltak örökbecsűvé és így nevelkedhettek rajtuk nemzedékek.

Igaz, hogy a „Hangyák császára” meszsze van az eredeti Gullivertől, dimenzióiban van messze tőle, de — mégis, ha az ember fejezeteit olvassa, itt is, ott is hasonló érzést támasztanak benne az alakok és a helyzetek, amelyeken ez a regényes mese keresztül árad.

Amint fennebb említettem — egyebek között — a nagy különbség a dimenziókban van. Gulliver egy társadalom képét adja, egy egész emberi társadalomét a maga korának minden jegyével, a „Hangyák császára” az ember képét mutatja meg az időben.

Nem véletlen, hogy paraszti sorból indul a hős, és az sem véletlen, hogy az író „Hangyák császára”-nak nevezi, hiszen mindahhoz, amit az emberi küzdelemről, törekvésről, kitartásról és a mindenre való elszánásról mondani akart, a hangya legkifejezőbb.

A szegény paraszt szülőknek ez a parányi nagybajszú kis gyermeke amikor találkozik valahol egy szegény vándorral s megmondja annak, hogy ő a hangya császár, a szegény földönfutó, aki az élet terhet már mindenféleképpen kipróbálta, így válaszolt:

— Te biztosan jó császár vagy, ha egy olyan nép élén állsz, mint a hangyák...

Egyszerű szép szó a stílusa és közvetlen a hangja, de ez csupán a forma s Vujkov Bálint a formánál nem sokat időz. Ezuttal azonban nem is erről van szó, hanem inkább arról, hogy mit tár elénk az író köl-

tői világa?! Merre visz ez a mese, amely néha olyan tömörséget ölt magára, mint egy ballada, hogy azután megint széles epikával hömpölygjön tovább az emberek és hangyák hetedhét országán át.

A hangyák császára — mint már említettem — a hangyaszorgalmú parasztok körében született; sóvárgó szülők nemzetek, akik harminckét életakarást temettek, hogy ez a harmincharmadik megtestesítse mindazt, amire vágytak. A goncolatot, a teret, a reményt, a mindennapi kenyeret, amiből mindig olyan kevés jut annak, aki a földet túrja.

Elindult hát a Hangyák császára a nagy útra, hogy meglelje az élet értelmét és emberhez méltó otthont teremtsen ágrólszakadt szüleinek. Amikor az új otthon eltek el, hogy ez a harmincharmadik megaldott gyermek átadta szüleinek, az öreg ölsóhajtott:

— Ó, édes fiam, mennyit kellett nekünk kinlódniuk, amíg ezt a kis darabka termőföldet kitéptük a vadon karmai közül és földel alá hoztuk s a régi tűzhely helyére te most új otthont teremtetted nekünk.

Az apa elámult az új családi tűzhely láttán, de mégjobban meglepődött, amikor a válaszolt:

— Apám, ha te nem túrtad volna ezt a kis darabka földet, hidd el, én sem tudtam volna semmire se menni. Mindezt annak köszönhetem, hogy a te véred csörgedezik ereimben...

Ez a hangyaszorgalom indítja el a világba s ennek a kitarító hangyaszorgalomnak köszönheti, hogy nem torpan meg az élet egyetlen megpróbáltatása előtt sem, tovább jut, minden akadályon át, mert azok, akik dolgozni szeretnek, azok, akik dolgozni tudnak és azok, akikben az emberi erények szerencsésen egyesülnek, legyűrnék maguk előtt minden akadályt. Kis hangyaseregének a nagy erőpróbák idején így szól a császár:

— Katonáim, lám milyen sokat el tudunk érni mi, ha kicsik is vagyunk, elérjük bizony, ha eltaláljuk a helyes lépést... Egyszív vagyunk, lehetetlen hát, hogy ne legyen egy az álmunk...

Akadtak kíséző társai is ezen a nagy úton, mint ahogy minden bátor vállalkozó szellem segítőtársra talál. Mellé szegődött a vaserejű kutya, aki nem egy nehézségen átszegítette őt, mert a hűség az mindenütt kitarításra bírja az embert és minden váltságban segít... Így a viharos hegyeken és a sötét völgyeken át folytatta útját, amíg a csillagok mezejére nem ért. Az öreg vakemberben újabb segítőtársra akadt; ezt is, mint a többi, a gond „feke-

te szörnyetege” tartotta rabságban, akár a pánik, üzte mindig új tájak, új földek, új vizek felé s annyira magával sodorta, hogy csónakjával nem tudott kikötni. Ki tudja mennyi ideig hánytorgatták így a habok, hogy mennyi ideig várt arra, hogy valaki segítségére érkezik, rengeteg idő telhetett el, mert az öreg hozzáért a szenvedések csónakjához s most már csakugyan úgy volt, ahogy Petőfi mondta:

„... hánytorgtak a habok,

ki sem kötheték, meg sem halhatok...”

Egyik legszebb része ez a regényes mesének, amikor az élet szürtes partjain járnak, ahol a vad szelben még a sikongó kövek is fölkiátanak:

— Bosszulj meg minket! Bosszulj meg minket!

Ez a tizennégy kő az ő szülőinek a szenvedése volt. Az író beállításban adja ezt a képet s talán ez az, ami ebből legmélyebben az olvasó emlékezetébe vésődik. De megy tovább a hangyák császára a rengeteg viszontagságon át, amíg el nem érkezik a csillagok országába, a világosság országába, ahol már nem tíz körömmel, nem vérell és verejtekkel túrják a földet, hanem a csillogó vaseke szántja... De a mese már nem folytatódik tovább, mert, hogy mi következett ez után, a győzedelmes beérkezés után, mit értek meg a vaserejű kutya és a hangya császár leszármazottai, ahhoz annyi „szép szó kellene, hogy annak számát sem lehet elmondani.”

De a regényes mese zárószava feledhetetlen intelem marad:

„Követnünk kell a Hangya császár példáját: legyen mindig szemünk előtt a munkától föltört ripacsos tenyér és nyitott szemekkel álmódjunk.”

★

A HANGYÁKRÓL és erről a különös útról, erről az érdekes és érdemes könyvről még sokat lehetne és még sokat kellene írni, azért, hogy kiemeljük a feledés hamuja alól és megismertessük azzal, akinek íródott.

Nem tudom, hogy Defoe vagy Swift mennyire élte a maga hősenek életét, — de élte. Mert az írók átéliük hősük életét; Petőfi is átélte János vitézét, Ibsen is Peer Gyntét; — akik olyan hőseket adnak az irodalomnak — ha kisebb dimenziókban is — hogy azoknak majd minden lépése utat mutat, akkor keressük benne és mögötte az írókat. Azért keressük, mert többre hivatott a csendnél, többre hivatott a hallgatásnál, hisz maga a Hangyák császára mondja ezt.

És ez intelmennek épp olyan maradandó, mint maga a regény... Lévyay Endre

A mesterlegények zendüléseiről

Még akkor nem volt május. Csak a naplárban, de ott is úgy hívták, hogy tavasz hava. Rendi világ volt ezernyolcszáznegyvenben. (Régi újságlapok bekötött példányait olvasom). Szagolom ezeket az ócska lapokat: elporladt az unokája is aki teleírta, nyomtatta, aztán befűzte és bekötötte... elpusztult nem egy világ, de ezek megmaradtak.

S most olvasom őket. Az utód, a dédunoka vagy ükunoka érthető szomjúságával. Nekem a történelem érzékléséhez — én úgy vagyok vele — valami kézzelfogható tárgy kell: kő, épület, könyv, újság-lap, — szóval valami korabeli dolog. Ez mindig fellelkesít, mert materiális bizonyítékát látom az elmerült kornak. S ha ez a fétis, az a régi tárgy, tetejébe még szavakat, eszméket, összefüggő írást is tartalmaz, nyomtatott betűt, tehát korrajzot — áldomást csapnék legszívesebben.

Mert megbökött ez — az a poros, máladozó lapokról: kultúrhistoria, közgazdaság, vasutak — akkoriban mint a világ új csodája — de elhomályosított mindent egy írás a mesterlegények zendüléséről. Azt a nemjóját! Hát akkor is volt már Május?

Május talán még nem, csak Tavasz Hava, de mesterlegények már akkor is voltak. Úgy sőt most egyszerre ez a szó, hogy mesterlegények. Zendülő mesterlegények. Apám már úgy mondta, hogy: iparossegéd koromban, de vándorkönyvében öregapám még mesterlegényként szerepelt az ötvenes évek végén s a szó ízes, összetételében van valami archaikus por. Feltétlenül két nagy csizma jár hozzá — az is úgy vállra akasztva jó időben, hogy kimélje a gazdája — meg az elképzelés, hogy a mesterlegény valahol külföldön járja a waltot, valahol a fremdben (nem is lehet ezt másként kifejezni). S hogy ezek a csizmas vándorok zendültek volna? De hiszen ez valahol a munkásmozgalom kezdete!

Az, a legeleje. Még akkor nem volt Má-

jus, de mesterlegények már voltak s lásuk mit ír róla ez a régi újság-lap?

„A' mesterlegények zendüléseiről. Gyakran sértettnek hiszi magát a legény mestere által vagy általában egy céh legényei s mestereitől. A legény ekkor a herbergre megyen, elbeszéli a többi legényeknek sérvét, vagy a legények összesen kik magokat mestereik által megsértettnek hiszik öszszegyűlnek a herbergben és tanácskoznak a szenvedett igazságtalanságról p. o. a napibér leszállítása miatt”.

Szóval a dolog kezd kialakulni: bér-sztrájk készül. De van ott p. o. más is.

„Néha azonban, ritkán, összegyűlnek a legények a herbergben midőn azt hiszik hogy a helyhatóság által megsértettek, p. o. ha egy vagy több legény egy elkövetett kihágás miatt megbüntetteték. Ekkor minden legény fölkel, odahagyja munkáját, ki nyilatkoztatja mesterének miszerint előbb nem dolgozandik, míg elégtételt nem nyernek vagy kívánságuk nem teljesül”.

Tehát kitér a sztrájk: a legények nem dolgozandak, ez azt jelenti. Látjuk is mindjárt a cikkirő éles bírálatát:

„Ekkor szünetlen a herbergben vagy más kocsmában ülnek isznak és énekelnek azon reményben, hogy a kibékülés után azon mester, ki ellen panaszik volt vagy az egész czéh a borpénzt (Zeche) megfizetendi. Ha ezen idő közben egy vándor legény jön a városba, nem szabad munkába lépnie, hanem vagy távozni kénytelenítetik vagy a többi legénnyel dözsöl”.

Rumy Károly, úgy hívták a nemes professzor urat aki a nép szájába rájja milyen is, ha zendül a mesterlegény. Ő az előhírnöke a későbbi évtizedek írónemzedékének, amely a sztrájk kitérése körül nem mulasztja el soha az alkoholt és a dözsölést belekeverni a „strike” jelenetbe s látható minden illusztrációban a kocsmablaküvegéhez odanyomott csecsemő any-

ja mutogatja pólyában a sztrájkoló munkásnak (mert ekkor már a nők is sztrájkoltak, nem csak a legények) mintegy mentőként hogy erre is gondolj, ha felállsz a munkától! Szerencsére Rummy még ezt nem tudta, mert ezek a mesterlegények nem rendelkeztek utóddal: saját sorukat intézték csupán, utód bevonás nélkül.

„Ha a mesterek a legényeket soká ezen állapotban hagyják, anélkül, hogy velük gondolnának és ha a hatóság is az ügybe elegyedik, akkor ezek által még a többi céhek legényei is föllázaszhatnak, azon ürtüggyel hogy közös ügy ez a legényeknek, nem engedni a mestereknek. Így fönnakad egy munka a másik után több kézművesnél. Vannak példák hogy illy fölkelések által még a malmok is megállítottak. Ha mindez nem használ, akkor a legények mind elköltöznek egy határhelyre, honnan csúfleveleket küldözgetnek a czéhek ellen és azzal fenyegetik, miszerint semmi legényt sem szenvedendnek és dolgozni sem engedik azon városban, s

ha mégis fölvennék a munkát, azok megbüntetendnek. Ilyenkor néha a más városok legényeit is fölbujtogatják”.

A cikkirő aztán kemény paragrafusokba szedi a zendülések, megfékezésének módjait: szerepel abban polgárórség, katonaság, ágyú és gyilok. Ágál a céhrendszer ellen is, legjellemzőbb mégis ez a mondata:

„A legények fölkelésére nézve legveszedelmesebb czéhek azok amelyeknek a legényekre nézve tuiajdon mestertanyájuk van, hol összecoporotosulhatnak. Kell tehát, hogy a legények tanyái kevesitessenek vagy eltöröltessenek...”

Valamit sejt Rummy professzor a szervezkedésről, valahol már kerülgeti a valóságot ott a századok mélyén, száztiz esztendő előtt... Valami már izzott azoknak a herbergeknek levegőjében, abban a városperemi életben, amely később a májust is megszülte, a munkásság általános nagy ünnepét és megszülte a forradalmakat is. Valamit már tudhattak azok a zen-

VÁZLAT

dülő mesterlegények a munkásösszefogás erejéről, vagy arról a koromról, amely egyre hull-hull a kéményekből alá:

*A város peremén ahol élek
beomló alkonyokon
mint pici denevérek, puha
szárnyakon száll a korom.*

Ez a korom, igen, amely később lerakódik a lelkekre is, másfajta embert teremtett. De az is bizonyos, hogy első pihéje a zendülő mesterlegények arcát furdatték először. Ők találkoztak elsőnek ezzel a korommal, de ugyanakkor a sztrájkkal is, mint fegyverrel s a vele szembeszógezett

erőszakkal. Az az ének ott a herbergeken már az új kor nótája volt: érthetetlen az akkori kor bölcsei, boncai és céhmes-
tereire számára. Proletárének, sztrájkdal. Dal a Májusról. Merész új nóta volt: had-
üzenet.

*Moshatja vér is — ilyenek vagyunk.
Új nép, másfajta raj
Másként ejtjük a szót, fejünkön
másként tapad a haj...*

Ők voltak a Munkás-május első előfutárai, a zendülő mesterlegények.

Majtényi Mihály

Pechán Béla

Erdékes mese

Irodalmunk szellemi egysége

Vajdasági írónak lenni és magyarul írni a szocialista Jugoszláviában, a helyhez-kötöttség és a nyelvi különbözőség folytán, kívülről nézve gyakran azt a látszatot keltheti, mintha elszigetelve élnénk és munkálkodnánk. Mintha csak az volna a szerepünk és célkitűzésünk, hogy az országnak csupán ezen a kis területén élő népcsoporthoz: magyarokról magyaroknak szóljunk. S ha valóban így volna, akkor nemcsak a provincializmus marasztaló jelzőjét kellene viselnünk, de magatartásunkból méltán vonhatnának le egyéni következtetéseket is azok, akik nem ismerik a vajdasági magyar irodalmat.

Mert nem madártávlatból nézve és nem csupán egy-egy fordításban megjelent magyar irodalmi műből ítélve, minden átlagolvasó megállapíthatja milyen hatalmas változáson ment át a régihez viszonyítva a mai vajdasági magyar irodalom. Íróinknál nyomát sem találjuk már a nemzeti különállás törekvéseinek. Igen, magyarul írunk, mert ez az anyanyelvünk, de nemcsak a magyar nemzeti kisebbséghez szólnak írásaink. Nincsen egyetlen vajdasági magyar író, aki nem venné örömmel, ha munkája szerb, vagy horvát nyelven látna napvilágot. Senki sem akarja beérni azzal, hogy csak vajdasági író. mindannyian irodalmunk szellemi egységének vagyunk részesei s a vajdasági táj színeivel, az itt élő emberek megrajzolásával gazdagabbá kívánjuk tenni Jugoszlávia irodalmát. Meglehet, hogy csupán egy halvány színfolt vagyunk ebben a tarka szellemi körképben, de semmiképpen sem akarunk kimaradni belőle.

Tudatában vagyunk annak, hogy a szocializmus nem nyújthat külön fejlődési távlatot sem politikai, sem gazdasági, sem

szellemi téren egy-egy vidéknek, vagy egy-egy népnek az ország határain belül. Ahogy a kétkézi munkás sem csak a maga, vagy munkahelye szűk érdekeit tartja szem előtt, de hozzájárul az egész ország felvirágztatásához, úgy a vajdasági magyar író sem akar csupán az itteni magyar népcsoport írója lenni. Sem azzal, hogy csak róla, sem azzal, hogy csak neki szól.

„Minden jó, ami közelebb hozza egymáshoz a népeket, — írta vagy fél évszázaddal ezelőtt Romain Rolland — s minden rossz, ami elválasztja őket”. Bennünket ma még sokszor elválaszt a nyelvi különbség a velünk együtt élő és ugyanazon célokért küzdő délszláv íróársainktól. Kevesen jutottunk el a szerb, a horvát, a szlovén és országunk más nemzeti ségeinek olvasóihoz. Ez az akadály azonban nem leküzdhetetlen. Ha biztosítani lehetne a más, a többségi nyelven való megjelenést, s ez nemcsak a vajdasági magyar irodalomnak, hanem szellemi egységünk megőrzésének is érdeke, akkor okvetlenül közelebb kerülnénk egymáshoz és nem kelthetjük már azt a látszatot, mintha önként és szándékosan vállaltuk volna szélesebb és messzebbre vezető utak helyett a vajdasági magyar irodalom gyakran fojtogatón keskeny síkatorait.

Közelebb jutni a többséghez, nagyobb és közvetlenebb részt vállalni országunk szellemi egységéből, ez minden vajdasági magyar író legszebb álma, s akik helyzetüket kívülről nézve az elszigetelődés veszélyéről beszélnek, nyitott kapukat döngögetnek. Csak tenni kellene már valamit, talán intézményesen, hogy a nyelvi különbözőségekből eredő válaszfalak leomoljanak.

Herceg János

Munkásíró és írómunkás

Nem szabad alábecsülni a tényt, hogy szerte az országban, a különböző munkahelyeken, nagy és kis munkaközösségekben megjelent az a fajta munkás, aki anynyira érdeklődik a szellemi értékek iránt, hogy nem éri be az olvasással, de maga is megkísérli a szellemi alkotást. A jelenség maga nem új. Baudelaire már előszót írt párizsi munkásírók novelláihoz és verseihez, és a negyvennyolcas forradalmi években büszkén mutatott rájuk, mint olyan emberekre, akik a maguk irodalmával valóságokat fednek fel, melyekről az irodalom — az akkori irodalom — már azért se beszélhet, mert az akkori íróknak nincs közükhöz a városi proletariátushoz. S nem lehet figyelmen kívül hagyni az olyan vándor szabólegények szerepét sem a szocialista gondolat fejlődésében és terjedésében, mint amilyen vándor szabólegény például a német Weitling volt.

Ami minálunk ma Jugoszláviában a munkásíró megjelenésében újdonság, az először a tény, hogy a kulturálisan legfejlettebb és legelmaradottabb köztársaságainkban egyaránt mind gyakoribbá vált, s másodszer, hogy minálunk egy szocializmust építő országban jelenik meg a munkásíró, és körülbelül azzal a gondolatmenettel áll elő, hogy neki, épp mert munkás, egész külön hivatottsága van arra, hogy szocialista országban képviselje a szocialista irodalmat.

S épp itt a bökkenő. Lehetséges-e, megokolt-e, jogos-e szembeállítani a munkásíró irodalmát, mint haladóbb, szocialistább irodalmat, azzal a másik irodalommal, melyet értelmiségiek, olyan emberek írnak, akik élethivatásuknak tekintik a művészetet és a művészi alkotásnak szentelik életüket? Az én véleményem szerint az ilyen szembeállítás épp úgy téves, mint ahogy téves volna, ha valaki az értelmiséghez, sőt eredetét tekintve a polgári értelmiséghez tartozó Marx-szal, Engelsz-szel, vagy Leninnel szembeállítaná a munkást, csak azért, mert munkás, mondván, hogy aki munkás, az mindig különb forradalmár az értelmiséginél. A munkásosztály mint osztály a maga társadalmi helyzeténél fogva hordozója és letéteményese a forradalmi akaratsnak; ebből azonban nem következik, hogy egyénileg a pusztán tény, hogy valaki munkás, biztosítéka a forradalmi öntudat teljességének.

Az igazság épp ellenkezőleg az, hogy a

munkásírók túlnyomó többségének munkáiban, épp fejletlen kultúrájuknál fogva, tartalmilag és formailag nem a haladóbb művészet, hanem a véletlenül olvasott könyvek, novellák és versek kísértének. A legnehezebb a művészi alkotásban épp az, hogy az író a maga nyelvében és maga élményeiről tudjon olyan erővel megszólalni, hogy a maga élményét az olvasó személyes, megrázó élményévé tegye. Amikor azonban a munkásíró a legjobb szándékkal sem tesz mást, mint igyekszik lemásolni, utánozni a művészi kifejezés külső, eltanulható eszközeinek egy részét, akkor már nem ő, a munkás az, aki megszólal, hanem, anélkül, hogy ő maga észrevenné, ha a tollat ő maga is forgatja, rajta keresztül az az irodalom szólal meg.

A munkás épp ezért, mert nem volt lehetősége, hogy megismerkedjék az igazi művészettel, könnyen áldozatává válik a giccsnek — s nemcsak a munkásolvasó, hanem a munkásíró is. A giccs megértéséhez nem kell szellemi erőfeszítés, a giccs olyan fajta álművészeti termék, mely alkalmazkodik a legalacsonyabb kulturális színvonalhoz; ahelyett, hogy ébresztené, serkentené az emberi felemelkedés, a szépség, s a gondolatok világosságának szükségletét és vágyát, a giccs szellemi narkotikum és eltorzítja, pótszerekkel táplálja a szépre és jóra irányuló emberi éhséget. S ezért a giccs nemcsak esztétikai veszély — sőt, esztétikai veszély olyan értelemben, hogy valami a szépség élvezeteit, s maát a szépet fenyegethetné, nincs — de épp azért mert az esztétikai érték egyben társadalmi, emberi érték is, a giccs az ember és az igazi érték közötti közlekedés útját torlaszolja el. Bizonyos írásbeli ügyességet el lehet sajátítani, de az irodalom attól válik valóban művészi alkotássá, hogyha az egyénileg átélte világnak egyéni módon való kifejezése. Az írónak sok mindent kell tudni, hogy legyen mit elfelejtenie, hogy tudjon meztelenül igaz lenni, s ő maga lenni, amikor ír. S minél emberibb, s minél előbb benne az emberinek megvalósítása iránti szükséglet, annál inkább lesz forradalmi, annál inkább lesz kapcsolat az ő egyéni és az emberiség nagy és közös fájdalmi, problémái és harcai között.

Sinkó Ervin

Dési Ábel

Csendes beszélgetés

Érzed-e Jutkám az idő
szavakat tépő lépteit,
ami után a gyom kinő
s visszafele remélheti
a szépséget, kinek teli
van a szája hallgatással.

Hallgassad néha a csend szavát
— üzenem csendesen neked —
Próbáld a magány hatalmát
a széthulló álmok felett . . .
Próbáld a régi emlékeket
önmagadnak elmesélni.

Egyedül vivódom én is,
s kérdezem, hogy szeressek-e?
Már nincs jogom érted félni —
másnak vagy a felelete.
Ó, mondd az ember nyerhet-e
ha egy bánatot elveszít?

Sokáig csak a bánat voltál,
— felhő a tiszta égen,
mégis jó volt, hogyha szóltál
s mosolyod felitta vérem,
amikor csendesen elnéztem.
hogyan születik a remény.

Mit szólnál, ha most kérdem,
hogy szemed elrévül-e néha;
tünödsz-e halkszavú mesélen,
ha az álmok járása béna.
Gondolsz-e valamire néha,
amikor jó volna beszélni?

A tizennyolc nyárfa árulása

Úgy is mondhatnám, hogy a huszas évek munkásmozgalmának történetében lapozgatók mostanában. Nem írott könyvben. Ez a történelem még nem került papírra. De az élmények mélyen beleírták a kortársak, a sorstársak, a küzdőtársak emlékezetébe a maguk történetébe. És az emlékezők halvány cserepeiből összerakom most egy árulás szomorú történetét.

A vasutak dolgozói erők és szervezetek voltak. Az éhbér és kenyértelenség nyomására, (adott jelre) leálltak nyílt pályán a vonatok, a mozdonyvezetők megtörölték olajos kezüket és hazamentek. Tovább éhezni. És küzdeni, emberi jogaikért. Első sorban a kenyérért. Az egyetlen rendelkezésükre álló fegyverrel: a sztrájkkal.

A vasutak dolgozói erők és szervezetek voltak és a forradalom láza lappangott Európában. Az államhatalom tehetetlennek látszott. Árulásra volt szükség. Valamire, valamilyen indokra, amely lehetővé teszi számára a sztrájk vérbefojtását. És Zsivok Topálovics és környezete vállalkozott a feladatra...

1920 április 19-e délelőttjén sok vendége akadt a zöldelni kezdő szubotcái városi kiserdőnek. Lehet, hogy csak friss levegő után vágyakozó békés polgárok voltak azok, akik a harmattól nedves utakat járták. Csendesen beszélgettek, járkáltak és eltűntek valahol a nyiladozó bokrok árnyékában. Elszéledtek. Ki erre, ki arra, mert senki se látta őket visszafelé jönni. Nem is láthatta. Átvágták az erdőt szélgélező, sövényen, át a vasúti töltésen és a nap-sütötte réten a töltés mögött gyülekeztek.

Az egyik vitte a szót. Arról beszélt, hogy elérkezett a pillanat, amikor le kell számolni az uralkodó polgári osztállyal és az elnyomó rendszerrel, mely katasztrófát hozott az egész világra. Nincs mire várni. A hadsereg az első jelre népe mellé fog állni. Este nyolc óraker tehat találkozunk a „Jaszibarán”.

Jelszó: Tizennyolc nyárfa.

Mindenki kapott egy kis piros selyemszalagot, melyet kabátja hajtókája alá tűzött.

A Jaszibara réti lapály. A nép így nevezi az egész vidéket. Egy kőhajításnyira a Kakasiskolatól kezdődik az a széles utca, melynek margoja hepehupás téglajárda. Belőle nőnek ki az apróka falusi házacskák. A kocsiúton esős idő után sokáig marad a sár. Szegényesen kopaszok a fák, a házak előtt a húzódozó tavaszban harmincötévvel ez események után, koromfekete sötétség nehezedik a csendes környékre. Halvány világosság szűrődik ki a bűboshátú házak tenyérnyi, lefüggönyözött ablaka mögül és egy fellobbanó gyufafénynél elolvasom az utca nevét: Dózsa György utca.

Nem a sötétségtől, nem a szélben kísértetiesen hajladozó gallyak barátságatlan zizegésétől, nem a sötétség magányától remeg meg az ember szíve, hanem Dózsa György nevéből.

Tizenöt percig tart a néma út, amit aztán vízcso bogás zavar meg. Nagyot kanyarog erre nyugatról egy sebes, mocskos patak, mely eltűnik a kocsitű alá, mint a búvóvizek a hegyek méhében. A kanyar most hagyta el a Jaszibarárt. Cuppog a víz minden lépésnél ezen a kis térer, mely szabályos téglalap, vagy három kapa nagyságú.

Ez a Jaszibara.

Két bejáratnál álltak az örök ezelőtt harmincöt évvel, ide szállingózott egyenként az a kis csapatnyi munkás, akik piros szalagocskát viseltek kabátjuk hajtókája alatt és halkán sügták a strázsáló sötét alak fülébe: „Tizennyolc nyárfa”.

Egy puska volt az egész felszerelés, amikor szólanul egymás háta mögött elindultak a hepehupás úton. Tizenkét perc innen a Halasi-útra torkolló sarok. Néhány házzal odébb, a város felé, fehérlik egy kereszt. A kereszttel szemben állt akkor a rendőriaktanya. Most posta van abban az épületben. Az út néma és néptelen volt. Az emberek körülfogták a házat, hármán beléptek: „Fel a kezekkel”. A meglepett rendőrök ijedten rebentek szét és eszeveszett félelemmel rohantak ki az utcára.

A zsákmány hét puska és öt kard. Szükség lesz rájuk.

Minden csendes.

A lázadók tovább indulnak. Levágnak a Magyar utcán, mely most a negyvenegyben kivégzett két Mayer-fiu nevével viseli és lassú, nyugodt léptekkel, mint akiknek semmi gondjuk, haladnak a piacfélig. Este tíz felé járhat az idő. A város alszik. Végig mennek a Kovács-utcán, balra a Cára Lázárán egész a Crnojevics utcáig. Ott lassítanak. Vigyáznak. Innen nincs messze a második célpont. A VIII-köri rendőriaktanya, ahol biztosan szintén találni fegyvert.

Az első akció sikerült, a második már könnyebb. Néhány fegyveres rányítja az ajtót a tétlenkedő rendőrökre, akik az ablakon át menekülnek a veszedelem elől.

Kilenc puska, öt revolver és két kard kerül a támadók kezére.

Most a harmadik körbe kell jutni. Ha sikerül a terv, akkor megfelelően felszerelve indulhatnak a Zombori-kapu bejáratánál megerősített állomás ellen.

A város központját megkerülik, így jutnak a Zimonyi útig. Mindegyiknél van valami fegyver. A Rökus-laktanya nem afféle kis őrház. Katonás sorban haladnak a kihalt keramiton.

Most két árnyék tűnik fel. Szembe jönnek. Az árnyékok alakja elárulja, hogy puska van a vállukon.

— Állj! — mondja valaki a lázadók közül. A két árnyék nem hederít a felszólításra.

— Állj, vagy lövök! — hangzik újra. Az egyik megáll, a másik lekopja válláról a puska. Ebben a pillanatban dorrens. A rendőr holtan zuhan a földre.

A másikat lefegyverzik. Velük kell jönnie, nehogy bajt csináljon. Vezeti a csapatot a templommal átellenes utcában levő rendőrállomás felé. A laktanya az udvar mélyén áll. Mikor belépnek a kapun, egy rendőrtiszttel találják magukat szembe. Nincs tétovázás. Sortűz. Berohanak a laktanyába, ahol az álmából felriadt legénység szóhoz sem juthat. A fogasokról leakasztják a fegyvereket. Hét puskát és öt revolvvert. Aztán sorakozó.

Indulás Kisbajmok felé.

Valaki értesíthette a Zombori-kapunál lévő rendőrlaktanyát, mely teljes készületségben várta a támadást. Az ablakok kivilágítva, a rendőrség felsorakozott.

Rajvonalba fejlődtek a támadók is. Piros szalagocskákkal kabáthajtókájuk alatt. A szív felett.

Egy órát is eltartott a tüzelés. A támadók municiója fogytán. A védők állták a harcot. Nem volt értelme többet kockáztatni, mert olyan erősítés jöhet, mely veszélyessé válhat.

Mára visszavonulni! — hangzik a halk parancs.

Mára visszavonulni?

Másnap felvonult a hadsereg. Az egész állomásparancsnokság. Agyúkkal és gépiegységekkel. Gyilkosság történt. A sztrájkolók gyilkoltak és fosztogattak. A rendet csak a katonaság állíthatja helyre. A szakszervezeteket azonnal felosztatni! A sztrájkot fegyveres erővel letörni, mert rablógyilkosokkal nem lehet keztyűkézzel bánni.

A hadsereg győzött.

Az árulás győzött.

Akkor még csak kevesen tudták, hogy a „Tizennyolc nyárfa” az árulók jelszava volt. Azé a néhány árulóé, akik a proletáriátus nevében forradalomba hívják a tisztességes, lelkes összetartó dolgozókat, hogy kiszolgáltassák a sztrájkolók harcát az államhatalomnak. Száznyi egyszerű hiszékeny, fiatal munkás vállalkozott a „forradalomra”, mely nem volt más, mint árulás.

És azok, kik még ma is élnek közülük, talán csak most hallják először, hogy ellenségeik, a munkásmozgalom ellenségei vitték őket a hamis barrikádokra, önmaguk ellen.

Ez a kegyetlen történelmi igazság.

KVAZIMODO István

Roros György

Belgrádi részlet

A halál ránk ronthat váratlanul

A halál ránk ronthat váratlanul,
tenger, erdő a végtelenbe nyúl.
Ég, föld, kő és felhő — míg napfény
[kél, —
— ó, mindig él!

A halál ránk ronthat váratlanul,
ajkunk alig szólt s már hallgatásba
[hull
mosolyt, könnyet, tervet — s perzselő
[kéjt —
— elnyeli az éj.

A halál ránk ronthat váratlanul,
de ki — mint az ár — sziklába nyomul,
élet fölé nő nagy szellemével,
— nem mulhat el.

A halál ránk ronthat váratlanul,
de ki nem lanyhul, s őserő hajt vadul,
örökkévalóságba hajt a Cél:
— örökké él!

A közösség dicsérete

Egy szikra elmédből csak halvány lángot,
— de tüzet gyújt, ha ezer elme éled;
egy cseppnyi víz még nem olt szomjúságot,
és nagy tudás sem fog fel mindenséget.

Az eszmét csak ha millióknak lángja
mindegyiknek szívét-lelkét tölti el,
nagy harcát siker akkor koronázza,
ha jobb jövőnek magját hinti el.

Közösségből hajt a létnek boldog ága,
agyadba vágyat önt, ha erőd elmarad,
innen veszel erőt ellentállásra,
mely könnyen, játszva, dönt le régi falat.

Egyedül ha lépkedsz utad bizonytalan,
de reng a föld, hol ezren menetelnek,
megfogadtuk szent esküvel — hangtalan —
ésszel hódolunk a Rend -- és Fegyelemnek!

Két öreg eperfa

(Konyovics Milán emlékeiből)

Ha megkérdezik tőlem, hogyan lettem festő, akkor magam is zavarban vagyok a válaszom miatt. Mert az iskolában útáltam a rajzórákat. Negyedik gimnazista koromban aztán egyszerre valami egészen furcsa dolog történt velem. A karácsonyi szünet alatt nem mentem se játszani, se korcsolyázni, pedig azt nagyon szerettem, hanem bezárkóztam a szobámba és talán játékból, talán unalomból, talán azért, hogy legyőzzem magamban a rajzórák iránti ellenszenvemet — festeni kezdtem. Kicsit akkor már szerelmes is voltam Vukicába, aki első tanítóképzőbe járt, s akit sokáig csak messziről néztem fokozódó izgalommal, s ahogy most visszaemlékezem azt hiszem, mégis csak a szerelem, ez az első, tiszta, napfényes szerelem volt döntő hatással rám. Ezért kellett magamba vonulnom s valahogy levezetni azt a belső szenvedélyt, amely persze még nem tudott sem alakot se kifejezést nyerni.

Az első kép, természetesen másolat volt. Egy domboldal bokrokkal, félrecsapott tetejű házzal, közönséges német giccs, élmélyítő romantika édeskés színekben.

Mondom, játék volt az egész, de munka közben nyugtalanság fogott el. Lázás izgalommal dolgoztam s alig vártam az alkalmat, hogy megmutassam szegény Király Lajosnak, a rajztanáromnak.

Az öreg megdicsért, de jócskán belejavított a képbe. Volt egy meglehetősen nagy, üres tér a vásznon, amibe ő hamar belerajzolt egy fát. Attól ugyan nem lett jobb a kép, de valamit mégis kellett néki korrigálni rajta, ha már elvittem hozzá.

Erről az én első tanítómesteremről, sajnos, nem sokat mondhatok. Ha mégis jószívvel emlékszem vissza rá, az leginkább azért van, mert alig pár hónapi festés után szabadon hagytam dolgozni.

Egyszer együtt mentem ki vele a Sikaraidőbe, tájat festeni. Ködös idő volt, a fák opálos fényben álltak, s amikor elkészültünk, a jó öreg megkérdezte tőlem:

— Hogyan csinálta ezt?

Csupa álmélkodás volt szegény. Az ő vásznan a köd valami sűrű massa volt, kívül terült el a tájon s nem benn remeggett a fák között. Csakhogy én akkor már Paál László képeit tanulmányoztam, annak a csodálatosan finom magyar tájképfestőnek borongós lírai hangulatait követtem, s ma is úgy érzem, hogy az első festő volt, aki nagy hatást tett rám.

Eredendő vizuális élményeim az udvarunkon álló két öreg eperfa, a lombjaikon átsütő napfény, az árnyak játékos vibrálása. Persze, a látásba hangulati elemek is vegyültek. Az a két öreg eperfa nem lett volna olyan, amilyen volt, ha az udvar nem lett volna mindig tele gyerekekkel, ha csak magában állt volna s nem fűződött volna hozzá annyi élet és annyi élmény. De a festő nemcsak azt festi, amit lát, hanem azt is, ami a szem előtt rejtve marad. Én ugyan sohse festettem meg azt a két fát, átvlatom se lett volna hozzá, de úgy érzem, hogy egész életemen át, valahányszor fát festettem — s kitelne egy hatalmas erdő az én fáimból — valahogy mindig az a két eperfa állt előttem. Az ember magával viszi az élményeit, hiába.

Ugyanígy vagyok, ha síkságot látok. Akkor megjelenik előttem a gyerekkori kirándulásom nagy legelője, a Járos.

Mai szemmel nézve igazán nem foglalt el sok helyet, alig fél négyzetkilométer, de nekem akkor maga a végtelenség volt. Ma is sokat járok ki arra a legelőre. Ha síkságot akarok festeni, akkor oda megyek. Pedig síkság nemcsak Zombor, hanem az egész Bácska. De az igazi mégis a Járos. Most már ugyan nemcsak gémeskutak állnak rajta, hanem elszórvá házak is, a síkság nem a régi már. De engem ez se zavar. Az élmények is változnak az idővel, belenőnek a szálló évekbe, mint a gyermek, aki emberré növekedett.

De hiszen a művészet nem egyéb, mint az alom és a valóság keveredése.

Stijn Streuvels: **A r a t á s** (De oogst)

Vannak emberek, akik elmaradnak koruktól. Nem csak arra gondolok, hogy nem koruk leghaladóbb világnézetét hirdetik, vagy ha úgy akarjuk, képviselik, hanem minden ténykedésükben elmaradnak koruktól és akkor, ott és úgy döntenek a kaput, ahol és ahogy már nem döngetés az, hanem csak udvarias kopogtatás. A tragédia ebben az, hogy ezek az emberek azt hiszik magukról, hogy valóban kapudöngetőek. Ezt mondhatjuk Streuvels-ről is, ki a flamand akadémia tagja volt, majd 1935-ben a belga kormány a legnagyobb irodalmi díjjal tüntette ki s emellett az irodalmi Nobel-díjra is előterjesztették. Író, igazi, nagy író azonban sohasem lett belőle — csak népszerű, ügyes mesemondó — és hiába hagyta oda mesterségét az irodalom kedvéért, megmaradt továbbra is annak ami volt — rövidlátó, szemüveges pékmesternek, ki az irodalomban is csak kovászolni tudott, de kényeret gyúrni, szép cipőt sütni soha nem tanult meg. A munkásosztályból származott, jórészt századunkban működött, egy hajótámsyira élt az európai forradalmak őshazájától, átél jónéhány szocialista forradalmat is — mégsem ért egy pipadöngyöt sem, mégsem gyűjtött elég tapasztalatot, mégsem volt olyan jó meglátása, hogy megértse: mi is az élet, milyen erők is játszadoznak (inkább így mondanám: milyen erők is „jojóznak”) azokkal az ágrólszakadt paraszttal, és falusi napszamosokkal, akik az ő regényeinek a főszereplői. Az ő embereivel mindig valamilyen természeti erő végez, szinte fanatizmus az már nála, hogy az emberek tehetetlenek a „természet sötét erőivel szemben”. Az „Aratás”-ban a flamand legények, férfiak nyáron vállukra vetik a kaszát s odahagyják otthonukat, messze-messze Franciaországba mennek egész nyárra aratni, ott pedig a regény egyik főszereplője, az álmodozó-természetű legényke napszúrástól meghal — ez a regény tragédiája, ezen van a főhangsúly. Streuvels eköré tömörítette az egész drámát s az szinte mellékes számára, hogy ezek az aratók nyomorognak. Ellenben annál inkább várják a vasárnapot, mert az az egyetlen céljuk, hogy jól berúgjanak; az író két szürke mondatlalt intézte el, hogy a parasztság, akinél a munkát vállalták, becsapta őket — de csak a fizetésnél. Streuvels kezébe vette a fegyvert s az oroszlan helyett a mókusra lött. Az élet ilyen romantikus felfogása, értelmezése a következetes realizmus korszakában is romantikus íróvá tette Streuvels-t. Falusi idillikus képet rajzolt abban a korban, amikor már nyilvánvalóvá vált a világon, hogy a környörtelen osztályharc kizárja az életből az idillt. Idillt csak az láthat az életben, akinek a világnézete csupán az idillikus helyzet felfogására alkalmas. Stílusja is teljesen alkalmazkodott mondanivalójához. Hangneme a kedves anekdotázgatóé, ki néha kénytelen szörnyű nehéz életről beszélni.

de előbb fölteszi a rózsaszínű szemüveget. Mondatai rövidiek, világosak, folyékonyak. Azonban markáns alakokat tud megsejteni, el tudjuk képzelni, micsoda nagyszerű nyersanyag lenn az egy igazi író számára (sőt, valami érdekes, talán a belga vidék ízét, szinét is sejteti Streuvels). Romantikus történetehez megfelelő légkört is tud teremteni. A regény szerkezeti felépítésével már baj van. A hazafelé induló kasszásokat ismeretlen (!) emberek kirabolják (Streuvels az ilyesmit, vagy a társadalmi vonatkozásokat sohasem tudja drámává fejleszteni, hanem csak az ember és a természet összeütözését) s ezalkalmmal az író néhány új epizód szereplőt vesz be, akikkel aránytalanul sokat foglalkozik. Az új szereplők között van egy titokzatos lány is, akinek csupán az a feladata, hogy szerelmet gerjessen a napszúrásban meghalt fiú barátjában — tehát Streuvels úgy fejezheti be a regényt, hogy: hajhaj, a hazatért fiú szíve visszahúz a messze idegenbe, mert ott maradt a barátjának a sírja és az a lány...

Streuvels „A lenföld”, „A munkás”, „A nagy híd” stb. című regényei hasonló beállítottságúak. A két első regényben a nála megszokottnál kissé jobban kihangsúlyozta, hogy az elmaradottságnak és az osztálykülönbségeknek is nagy szerepe van a szegényemberek nyomorúságos életének előidézésében, de Streuvels lényegében itt sem tagadta meg önmagát.

Major Nándor

Kvazimodo István:

Testamentum

Minerva, Subotica 1954

Kvazimodo István „Testamentum” című könyve érdekfeszítő, korunkból gyökerező jó olvasmány.

Egyének, családok fuldoklása, haláltusa vagy szörnyű pusztulása a fasizmus katalizmájában és a gyérszámú menekültek epóza.

Szerzője érzékeny reagáló és tehetséges író, aki könyvének egyes helyein elérte a művészt. A briliánsan megírt mondatok közül csak egykettőt iktatok ide. Az atavisztikus fatalizmussal és konzervatív enerváltsággal vesztett vörösödő mentalitást Kvazimodo a következő hasonlattal érzékelteti: „A mezei kigyó kedvenc eledele a kecskebéka. A csúszómászó mozdulatlanul hever a fűben és vár. Várja áldozatát. Mikor a szerencsétlen béka feltűnik a láthatáron, a kigyó kissé felemelkedik, felnyújtja a fejét a

levögöbe és mereven a békára néz. A béka megtorpan. Így várnak mindketten néhány percig, aztán a béka kétségbeesett brekegéssel mind közelebb és közelebb jön a kigyóhoz, nem veszi le róla tekintetét csak jön, brekeg és jön, mint-ha hűzán, vonzaná valami, a kigyó pedig kinyitja száját és a béka bemászik a csúf állat nyirtába. — Így valahogy történt ez velünk is.”

Vagy nézzük, hogy ábrázolja az író a híres bőri munkásszázadok utolsó élő maradványait. „Az utcán szörnyű menet halad. Egy század madárijesztő. Egy század rongyokba bújtatott csontváz. De nem olyasmi, ahogy azt képletesen mondják a sovány emberekre, hanem olyan, amilyent ásatásoknál szoktak találni. Egy század piszkafán libegő rongycafrang. Egy század csont, szemüveg, pergament. És ezt a négyes sorokban billegő, nagyfűlű, beesett szemű, faldszínű, ijesztő hullacsoportot tüzelésre kész golyószóróval megszámlálhatatlan SS legény kísérte. Úgy mentek ezek a sirjuktól kiásott halottak, mintha lábukon súlyos béklyókat cipeltek volna; üres szemekkel hülyén meredtek a semmibe, foghíjas szájuk vértelenül feketélt arcuk középen és minden percben mintha hasra akar-nának esni.”

A „Testamentum” a drámai situációk szinté szüntelen sorozata. Ez a dinamika alkotja a könyv lelkét.

A szerző helyenkinti lírizálásai, és patetikus dikciói csak azért nem váltak a könyv komolyabb hibáivá, mert kevés van belőlük.

A mű szerzője egy kis családnak a fasizmusban gyökerező drámáját írja meg. Az olvasmány korhú, de csak nekünk, akik az ott ábrázolt emberek és események kortársai vagyunk. Azonban nem így lesz azokkal az olvasókkal, akik majd utánuk jönnek, akik a fasizmusnak nem voltak cselekvő, szenvedő, vagy közvetlenül szemlélő kortársai. Azok majd ösztönzerűen keresik a könyvben a korfestést, azonban azt csak néhol találják meg, például a Plan-csik család háziünnepélyét bemutató fejezetben és itt is inkább csak jelezzék.

De van a könyvnek egy másik fogyatékos-sága is, tudniillik a fabula helyenként sántít, sőt, hamis logikájú. Ezt pedig nem lehet elintézni a műben ismételtlen hangzatosított jelszóval, „hogy mi az erkölcs és mi nem az, az a körülményektől függ.” Félreértés elkerülése végett mindenekelőtt kijelentem, hogy nékem e szöveg, mint etikai bázis ellen mindaddig semmi kifogásom sincs, amíg az nem áll ellentétben a fiziológia törvényeivel. Elismerem azt is, hogy mint „körülmény” a háború nagy, hálás és sok mindenre jó írói és lélektani attribútum, amely majdnem mindent valószínűvé tesz, megmagyaráz és igazol. A háború könnyen felszabadítja bennünk azokat az ősi ösztönöket, melyeket békés időkben a kultúra elnyomott, fékentartott, inaktívvá.

A zsidót halálosan gyűlölő ambientben lejátszódo „Testamentum” főhőse egy asszony, egy zsidó családba férhezment keresztény asszony, egy a férjét állítólag nagyon, szépen és minde-rekifőlött szerető, jó, okos, szép és egészséges asszony; egy bátor, hős és minden áldozatra kész asszony, aki mind e kvalitásai mellett még hiva-tásos, sokat tudó ápolónővér is. Ennek a szinte tökélyig idealizált földönjáró angyalnak hites férje pedig a csendes, rendes, becsületes, rezig-náltan bölcs és feleségét mindig és mindenek-főlött szerető, Kálmán, aki mint kényszermun-kás hal meg a század poklában. A regényből kimagasló harmadik fontos figura a férj öccse, a sovány, sápadt, lázas, vértköpő és desperátus

egyetemi hallgató, Andris, aki kavernás, széteső és bacillusokat ontó tüdejével egyebet sem tesz, mint rezignáltan vagy kétségbeesve várja a vé-get, szenved, haldokolva siratja halálos ifjúsa-gát és — szeret. Szereti, éspedig nagyon, a tü-dőbajosok érzéki mohóságával és a halál eljegy-zetteinek önzésével az őt, minden jel szerint anyaként, testvérként apoló, védő és mentő sógornőjét. És amikor ez a kivételes, nagyszerű és a férjének meg az ellenállásnak és haladó mozgalomnak elkötelezett hős asszony szinte szüntelenül, merész, áldozatos, emberfőlötti har-cot folytat a rothadt-tüdejű fertőző és vértokádó hullajelöltért és rejtegeti őt a temetőben, hull-laházban, garniszállóban és egyéb lehető és le-hetetlen búvóhelyeken — a reménytelen ember-roncsnak fizikai alkalmá adódik a sógornőjével való sekszualis érintkezésre. A rosszírú ta-lálkahelyen, ahol egy éjszakára egy ágyba kény-szeríti őket az ellenük folyó életre és halálra menő hajszá, Andrist megvadítja a kétségbe-esés, a sekszualitás, meg az egészséges, me-geg, tiszta és kívánatos asszony közelsége. Az asszony pedig, a távolban oly igen szenvedő férjét oly mindenekfelett szerető feleség, a ma-gasabb erkölcsi világnak eljegyzett nő — meg-ingott, engedett, vagy ha úgy tetszik: igralomból feláldozta magát a halál jegyese szerelmének oltárán.

Az író szerint, ez lenne az a „körülmény” mely az erkölcsletenséget is erkölccsé avatja.

Bárhogy vizsgáljuk is a dolgot, erkölcsfi-lozófiái szempontból, vagy pedig a sekszualis fiziológia szempontjából, ez a megoldás para-dokszális, valószínűtlenül nonszensz.

A hiba lényege: ha egy asszony, aki férjét oly szépen, nagyon és mindenekfőlött szereti, aki oly jó, okos, bátor és áldozatrakész hős, mint aminő az író szerint Katika, az mindent, mind-ent megtesz halálosan beteg sógoráért, csak éppen azt az egyetlenget nem, amit az író megoldásként, de teljesen szükségtelenül meg-tétet vele. Másszóval ha igaz az idealizált Ka-tika figurája, úgy nem igaz Katikának mint a fertőző tüdőbeteg szeretőjének figurája.

A dolog azonban a sekszualis fiziológia szempontjából is hamis. Van eset, amikor az angyal is elbukik, de mindig csak az egész-ségesen lüktető forró vérrét a megfeszülő acélos izmokért, vagy pénzért, de egy dögvészosa ke-rült köldücsért soha.

Katika asszony, az intelligens és tapasztalt ápolónővér se igralomból, se számításból, sem pedig szerelemből nem adhatta meg magát nyi-tott tüdőbajban szenvedő sógorának, és pedig éppen azon az estén, mikor az majd megfúlt a vértköpéstől.

Az érdeklődést, melyet az író alakjai be-mutatásával keltezt, az elbeszélés további folya-mán csak részben elégíti ki. Egyes figurákat, melyeket az író a könyv elején különösen ki-cmelt és kidolgozott, a továbbiakban elhanya-gol, elfeled, eltüntet és pedig minden lehetséges és illő magyarázat nélkül. A Bán fiúk anyjára, Imrére és különösen Máriára gondolunk itt, akiknek hálás, érdekes és jólmegkezdett figu-rája úgy maradt felében. Ami pedig Kálmán és Imre alakjait illeti, azok bizony határozatlanok, ködösek, szürkésébe veszők. Ez annál inkább sajnálatos és feltűnő, mert az írónak kétsége-tlenül megvan a jellemfaragó és jellemfestő te-hetsége, amint azt Katika, Andris, Dolores nő-vér vagy Plan-csik Józsi figuráival bebizonyi-totta.

A „Testamentum”-ban az író szimultán vonalvezetéssel mondja el egyrészt a kényszer-munkára hurcolt férj, másrészt pedig az itthon illetve szabadon maradt feleség és sógor történetét. Mi sem akadályozta meg azonban abban, hogy az anya, Mária és Imre sorsát is kövesse, tovább vázolja és befejezze.

DEÁK András

Modern építészet

J. M. Richards könyve, Mladost kiadás, Zágráb, 1955.

„Válogatott essayk könyvtára” című sorozatában a zágrábi Mladost kiadó már eddig is néhány értékes művet adott ki (Venturi, Loos, Harrison, Vasari), most pedig J. M. Richards angol műépítész „Modern építészet” című könyvével gazdagította ezt a könyvtárat. Richards művében (amely eredetileg az angol Penguin Books kiadásában jelent meg) felveti a modern építészet létjogosultságának kérdését, foglalkozik a műépítészet és a gépek, építőanyagok és építésmód viszonyával és problematikájával. Ismerteti korunk építészetének fejlődését, az új elgondolások terjedését, erősödését, térhódítását, végül pedig bemutatja a modern építészet néhány alkotását.

A mi körülményeink között Richards könyvének horvátnyelvű kidása több szempontból jelentős. Elsősorban elénk tárja a műépítészet legújabb vívmányait, eredményeit, elosztja azokat a még lehetséges előítéleteket, hogy az építészet nem művészet, illetve, hogy a modern építészet értelmetlen, gyakorlati haszna kevés, s hogy tulajdonképp a festészetben és szobrászatban jelentkező új irányzatok utánzása. Richardson műve cáfolata ezeknek az állításoknak. Kimutatja, hogy korunk emberének szüksége van a világos, nagy térre, bebizonyítja, hogy a technika haladása lehetővé teszi, sőt megköveteli az építészettől is az új elgondolások megvalósítását.

Ha megnézzük a könyvhöz csatolt fényképeket, amelyek az új építészet néhány alkotását ábrázolják, az Adolf Loos, Frank Lloyd Wright, Walter Gropius, Le Corbusier és mások terve alapján készült épületeket, akkor meggyőződhetünk a modern építészet létjogosultságáról. Ez az építészet bátor, elfogadja a tér játékát, élvezetessé teszi az anyagot, az ember szabadságérzetét erősíti, szabadjára enged a képzeletet, ezáltal egyéni lesz, és amint Richardson mondja, minden ember számára megnesemesíti a teret.

L.

Ősz évek költészete

Tin Ujević: Zedan kamen na studencu, versek. A Horvát Íróegyesület kiadása, Zágráb, 1954.

A háborúelőtti bohémvilág kimagasló alakja és egyike a legnagyobb horvát költőknek: Tin Ujevićs. 1920 óta ez a most megjelent kötet a hetedik vers-gyűjteménye Ujevićsnek. Az idősebb horvát költő-nemzedék tagjai között nehéz hozzá hasonló alakot találni, úgy hiszem, Tin egyedülálló jelenség a délszláv irodalomban.

versei, régen, forradalmat jelentettek, lelkesedtek érte vagy szidták, utánozták vagy átkozták. — de ő megmaradt a „nagy Tin”. Hatvannégy éves most Ujevićs, s megjelent végre a „Zedan kamen...”, amely már a háború előtt készen volt, s kiadóra várt.

Ujevićs költészetét nemcsak a háború előtt fogadták vegyes érzelmekkel, hanem ma is. Az új könyvről írt bírálatok nagyon elütők. Persze, némely kritikus bevett szokása szerint nem ír élesen erről a könyvről, csak a sorok között lehet érezni, hogy Tin versei nem tetszenek. Mások örömmel üdvözlők a versek megjelenését, s Ujevićs művészetének újabb bizonyítékát látják bennük.

Hogy az igazság hol van a két szélsőséges vélemény között, nehéz megállapítani, s itt nem is feladatunk. Amit a „Szomjas kő a kútnál” mond, az nagy költészet, művészi alkotás. Vanak itt versek, amelyek egyedülállók a jugoszláv költészetben. Sajnos, ezt minden elérzékenyülés nélkül kell bevallanunk, sok költeményen a fáradtság jeleit vehetjük észre. Annyi vers lánogl itt még a régi Tin-i hévvel, nyelve gazdag, szóképei újak, eredetiek, valami mégis arra emlékeztet bennünket, amíg a „Szomjas követ” olvassuk, hogy egy nagy költő napja leáldozófélben van, elérkeztek az élet és a költészet ősz napjai.

Aki szereti a szép, elgondolkodtató, bölcs verseket, aki szereti a szavak zenéjét, az előveszi majd Ujevićs régi könyveit, a „Kolajna”-t, az „Auto na korzu”-t és a többi, mellettek azonban ez az új könyv is nyújt szépségeket.

Lector

Alkohol és irodalom

Szlobodan Markovics: Pijanci idu dijagonalno, Mladi borac kiadás, 1954.

A részegek keresztbe járnak... útjukon fehér galambok, szürke denevérek szállnak. Bogarak. Lovak. Kutyák. A részegek keresztbe járnak ezen a világon, tekintetük belevezett a borospoharak feneketlenségébe.

A milliányi névtelen alkoholistáról csak a kocsmárosok mesélhetnének, akik az italt mérték nekik, és a járólélok, akik előtt keresztbe jártak az utcákon, s valahol, az utak befejezetlenségében, összerogytak. De ha művészek az alkohol rabjai, akkor, józan pillanataikban, vagy részegségükben is tudatosan, bizonyítékot adnak magukról és az italról. Most Szlobodan Markovics, a tehetséges, fiatal szerb költő adta ki a szeszszámór megrázó dokumentumait. „A részegek keresztbe járnak” című könyve kissé antialkoholista propaganda benyomását kelti, s evvel írásainak művészi értékét csökkenti. Ez a könyv egyetlen fogyatéksága, különben az olvasó egy alkoholista hiteles valómásaival találkozhat és él Markovics művében. Vízioszerű novellák ezek, evg rettenetes szenvedélyről, amely romlásba döntött már annyi embert.

Nem mindennapi, bizarr olvasmány Szlobodan Markovics könyve. Ő jól tudja, mi a szesz, az ő életét feltették a borosüvegek. Azt is tudja, hogy az alkohol legyőzéséhez nem kell antabusz, villamos-sók, B-vitamin, hanem — akarat és egy kis boldogság.

A részegek keresztbe járnak, és egy kis boldogságért eszednek. Ennyi, csak ennyi ez a sok humanizmussal, sok álommal és sok lírával megírt könyv.

Lector

Miodrag Protič: SLIČNOSTI, versek, Novo Pokolenje kiadás, 1954.

Vidici

Vaszko Popának, a nagy jugoszláv költőnek ajánlotta kötetét Miodrag Protics, és nem megalomlatlanul. Popának, aki Davico mellett, és annyi előtt, a legnagyobb alakja a modern délszláv költészetnek, több köze van talán ehhez a könyvhöz, mint magának a szerzőnek. Ez nem paradoxon, ez tény. A „Hasonlatosságok”, első sorától: „A szépség nincs a testben nincs a felhőkben” egész az utolsóig: „Tudod hogy halálom hang amely nem hazudik”, Popa-hatást mutat. Nemrég, egy irodalmi vitán Miroslav Antics (mások nyomán) azt a kifogást emelte Miodrag Pavlovics költésze ellen, hogy a modern angol költészet hatása látszik meg rajta, mire Jován Hrisztics, a tehetséges fiatal belgrádi költő azt felelte, hogy egy nagy költészet hatása nem lehet negatív. Mi csak avval toldanánk meg Hrisztics mondatát, hogy ennek a hatásnak is vannak határai, amelyeket az egyéniség önállósága von meg. Protics legnagyobb fogyatékosága éppen az, hogy nem képes költői individuumának szuverenitását megőrizni. Miben hasonlít Protics Popára? Azt hiszem, ez pillanatnyilag mellékes kérdés. Fontosabb, hogy önmagára képtelen hasonlítani, ahol pedig eltér a popai modortól, ahol tehát alkalma volna egyéniségét előtérbe helyezni ott felhőborítóan banális, mint pl. „A fűben fekszem...” kezdetű versében, a „Szépség” ciklusban.

Helyenként, nagyon ritkán, Protics, Popa verseséli technikáját használva, mégiscsak mutat valami értékét, amikor azonban elhagyja mestereének útját, mint aki légúres térbe kerül, a helyett, hogy önmagára találna, mindent elveszít.

„Mint húson árnyék

Félelem a lelkemben

Mint a félelem ez az árnyék nem hagy nyugton”

Ezt írja Protics a „Hasonlatosságok” ciklusában. Valóban. Popa költészetének árnyéka nem hagyja nyugton Protics verseinek nyers húsát.

Lector

A belgrádi egyetemisták irodalmi és művészeti folyóirata, a „Vidici”, májusra és júniusra kettős számban jelent meg. Néhány írás jelentőssé teszi ezt a számot. Miroslav Felér, zágrábi kritikus, Sztaniszlav Simics irodalmi kritikáinak és esszéinek gyűjteményéről ír, s megállapítja, hogy ez a könyv jelentős műve a horvát irodalomnak. Voja Rehář bebizonyítja „Valóság és fikció” című tanulmányában annak az állításnak a lehetetlenségét, hogy a modern irodalom és művészet károsan hat a közönségre. Kiténik azonban tanulmányából az a sajnálatos tény is, hogy nálunk a szellemi termékek nem nagyon kelendők. Bránko Jovánovics Predrág Palavesztra antológiájáról ír. Palavesztra a háború utáni szerb líra gyűjteményét adta ki nemrég, Jovánovics pedig a gyűjtemény hibáit mutatja ki. Különösen a következetlenség és önkényesség miatt támadja Palavesztrát. Branko Miljkovic francia költők könyveit elemzi stilisztikai szempontból; munkája rendkívül érdekes, és példa lehet mindazok előtt, akik az irodalomnak evvel az ágával kívánnak foglalkozni. Bránko Peics Gusztáv Krklec „Zubor životu” című verskötetéről mond bírálatot, lerombolja a Krklec köré szőtt legendát, és verseinek alapján bebizonyítja, mennyire átlagos, mennyire maradi, időszerűtlen költő Krklec. A lap ebben a számban sok plakát-reprodukciót közöl, B. Boszics pedig arról ír, hogy a plakát-készítés is művészet, és figyelmezteti az illetékeseket, hogy nálunk a falragaszokra több gondot kell fordítani. Közli a „Vidici” az újdéki Jován Szoldátovics tizenkét szobrának képét, Radoszlav Prédics pedig „Érzések költésze” címen ír Szoldátovics művészetéről. A versek közül kiemelkednek Iréna Vrklján, Radonya Vésovic, Nenád Tomic, Tomislav Mijovics, Bránko Poszics, Bránko Miljkovic, Rása Popov, Bránko Jovánovics művei. Részletet közöl a lap Leonid Leonov „Orosz erdő” című regényéből, amelyet most fordítanak szerbre. A Vidici a meg szokott izléses technikai kiállításban jelent meg

t.

Kiadja a Vajdasági Magyar Kultúrtańács, Noviszád — Szerkesztőség és kiadóhivatal: Noviszád, A. Rankovics u 19/1. — Postafiók: 160. — Telefon: 20-63. — Postatakarékszám: 300—T—275. Előfizetési díj: Egy évre 500 din, fél évre 260 din, egyes szám 50 din. — Lapzárta minden hó 10-én Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

Nyomatott a szubotici „Minerva” nyomdában.

MINERVA KÖNYVEK

Könyvkiadásunkban rövid egyesztendő munkája után igen jelentős helyet foglal el a — MINERVA könyvkiadó, Szerb-horvát és magyar-nyelvű kiadványai a modern, hazai és világirodalom legkiemelkedőbb alkotásait helyezték az olvasó asztalára olyan gondos és művészi igényű grafikai kiállításban, amely méltán megállja a helyét a többi nyomdai-műintézeti munkák mellett.

A MINERVA könyvek ma már ismertek az olvasó előtt. Sorozataiban értékes művek láttak napvilágot. A „NASA KNJIGA” sorozat egyik legkiemelkedőbb könyve

DESZANKA MAKSYMOWICZ:

KITÁRT ABLAK

című regénye, amelynek cselekménye a két háború között játszódik le. A fővárosi sajtó elismeréssel fogadta. Ara egészsváson kötetben 420 din.

Megjelent még:

VASZA POPOVICZ: Ámitó utazás Szrémtől Párizsig kőtte 380 din.
VLAJKO ILICS: A halál tornácán regény kőtte 520 din.
ZSIVKO MILICSEVICZ: Tanulmányok kőtte 480 din.
Az „IZBOR” könyvtára sorozat értékes műve

BRANISZLAV NUSICZ:

BENAKIBA

A nagy szatirikus író legjobb humoreszkjei
Előkészületben Szima Pandurovicz Válogatott költeményei
A „MINERVA” könyvtár a világirodalom gyöngyszemeit hozza:
SINCLAIRE LEWIS Mentrep kőtte 360 din.
JOSÉ EUSTASIO RIVERRA Örvény kőtte 400 din.
ERICH MARIA REMARQUE Visszatérés kőtte 480 din.
A népszerű élményíró egyik legkedveltebb műve
AGNES SMEDLEY Egyedül kőtte 420 din.
Ez a regény a forrongó Ázsia életét mutatja be
E sorozat egyik legkiemelkedőbb műve

RICHARD WRIGHT világhírű néger író

BENSZÜLÖTT

című világirodalmi sikert elért regénye 620 din.

SAJTÓ ALATT:

BRANKO V. RADICSEVICZ Fehér asszony
JOHN KNITTEL El Hakim
VICKI BAUM Berlin Hotel
HEINRICH SIENKIEWICZ Quo vadis?
A „MINERVA” könyvkiadó magyar nyelvű kiadványai

KVAZIMODÓ ISTVÁN

TESTAMENTUM

Ez a regény olyan élő könyv, amely mellett nem lehet általános kritikai megállapításokkal elmen- ni. A zsidóság tragikus útját a nagy háború éveiben még kevesen mutatták be olyan reálisan mint Kvaзимodó... Népszerű regény ez, amelyből négy nap alatt mintegy négyszáz példány kelt el. Ara 300 din.

A „MINERVA” ifjúsági könyvtár kiadásában megjelent
CSOPICZ BRANKO Mese a medvéről Ara 30 din.
ALFRED DE VIGNY Loretta Ara 30 din.

MINERVA

könyvkiadó Szubotica, November 29 tér 3., Beograd, Terazije 13